

CHIN BIBLE COMMENTARY

(LAI)

GALATIANS

VAN NEIH BIK

CHIN BIBLE COMMENTARY
(LAI)

GALATIANS

VAN NEIH BIK

Copyright © 2020 Van Neih Bik

Published by ICLS: In cooperation with CBCUSA

Printed in the United States of America

CONTENTS

Caꞑialtu Hmurka	v
Preface	vii
Biahmaiꞑhi	ix
Cauk kong biahmaisai	1
Dal 1	
Thawngꞑha chuahtaknak(1:1-2:21)	5
Paul Lamkaltusinak le a nawlŋgeihnak (1:1-5)	5
Galatia mi nih Thawngꞑha an chuahtak (1:6-10)	11
Pathian sin in hmuhmi thawngꞑha (1:11-2:21)	16
Dal 2	
Thawngꞑha nunnak le Cathiang in i runvennak (3:1-4:11)	61
Thiang Thlarau cu tuahsernak silo in, zumhnak in (3:1-5)	62
Abraham thluachuah cu zumhnak thawng in (3:6-14)	68
Abraham biakam le Moses Biakam (3:15-4:11)	81
Dal 3	
Nawlbia chung in Thlarau ah luatnak (4:12-6:10)	106
Nawlbia chung luatnak in nun (4:12-20)	106
Luatnak ah fek tein dir (4:21-5:1)	113
Nawlbia sal taannak kong (5:2-12)	122
Thlarau in nunnak (5:13-6:10)	130
Dal 4	
A hnu bik biafunnak (6:11-18)	156

EDITORIAL BOARD

Thlasui Tluangneh	Chief Editor
Thlaawr Bawihrin	President
Henry Van Ceu Lyan	Secretary
Thawngling Muahlhun	Member
Chan Chum Hei	Member
Benjamin Sang Bawi	Member

CAŢIALTU HMURKA

Ca ƣialtu nih ca a ƣial tik ah tinh tampi a ngeih mi lak i pakhat cu, ka caŢial hi a reltu nih i fiang hna seh, ti a si. Tutan Galatians hrilhfiah ka ƣialmi hi a reltu nih kan i fian khawh deuh nakhnga Thomas R. Schreiner ƣialmi Galatians hrilhfiah ning format ka hman i, “main idea,” “structure” le “Theology in Application” ti in an um. Schreiner hi tulio minthang Biakam Thar scholars tampi lak i ka uar bik pakhat a si pin ah, the Southern Baptist Theological Seminary i New Testament II le New Testament Theology a ka chimtu professor a si ca zong ah ka tlaihchan i a cauk tete nih Pathian bia zong thukpi in an ka hngalhter. Cu ruang ah tutan hrilhfiah ka ƣialnak zong ah a hrilhfiah cauk cu “main textbook” bantu in ka hman i hi cauk i a tungtlang (outlines) zong hi a cauk i cherhchan in ka tuahmi a si.

Cauk hman ningcang tlawmpal te vun fianter ka duh. Main idea nih aa tinhmi cu, kan relmi Dal chung Pathian bia (passage) nih biapi in zaidah a chim duh, ti kong fianter a si. Structure nih aa tinhmi cu, kan relmi Pathian bia (passage) ningcang te i a cung le tang, a hnu a hmai ƣhencheupiak a si. Cun, Theology in application nih aa tinhmi cu, kan cawnmi Pathian bia i nunpi a herh, ti i forhfialnak a si i Schreiner le keimah nih kan ƣialmi pahnih fonh in ca reltu thazang ca ah telhchih mi an si.

Pathian bia tampi hngalh hi a ʒha. Nain cu nak i a ʒha deuh rih mi cu kan hngalhmi Pathian bia kan nun i a langh le a tlin hi a si. I nunpi i, tuahserhna in langhter hi a si. Kan hngalhmi Pathian bia kan tuah i kan i nunpinak ah Pathian bia ʒhawwnak a lang i Khrih muisam cuang in Pathian bia ʒialtu Thiang Thlarau nih a kan thlen.

Ca reltu dihlak cung ah kan Bawipa Khrih Jesuh thawng in kan hmuhmi Pathian vel le daihna cu a thar in tlung ko seh!

Van Neih Bik

PREFACE

Galatia peng chung um Khrihfabu hna cu Khrih thawngthabia a zul lo mi le a hlaw mi cawnpiaktu dik lo pawl cawnpiaknak nih a rak luhhnawh hna (Gal 1:6-7; cf., 3:1). Cu cawnpiaktu dik lo hna nih Gentile Khrihfa hna cu, Khrihfa si taktak nan duh ahcun cuarpar nan i tan a hau, Moses nawlbia nan zulh a hau, tiah an rak cawnpiak hna. Cu hna cu, Khrihfa taktak si ding ah Moses nawlbia zulh a herh, tiah mi a cawnpiaktu an si ruang ah Judaizers ti an si (Lam. 15:1). Judaizers pawl nih an aupimi cawnpiaknak a zulmi hna le a cohlangmi hna ca ah khamhnak lam a um lo kong Paul nih fiang tein a hngalh (Gal 5:4).

A hleikhun in, cawnpiaknak dik lo in mi a cawnpiaktu hna nih cun thawngthabia biatak an doh. A hmaan mi thawngthabia an hlawt duh tik ah, Paul hi Khrih lamkaltu taktak a si lo, lamkaltu taktak a si lo ruang ah kan cung ah zeinawlngeihtnak hmanh a ngei kho lo, an ti. Paul tu nih cun, kei cu minung auh mi le fial mi ka si lo; Jesuh Khrih le Pa Pathian nih thlah mi le fial mi kan si, tiah a cakuat hramthok bak ah a chim a fianter colh (Gal 1:1).

Cuti cun Paul nih, keimah cu Jesuh Khrih lamkaltu taktak ka si, thiamcoternak cu Khrih zumhnak thawnglawnglawng in hmuh khawh a si timi bia muru langhter in Galatians cakuat cu a rak tial. A cakuat ah Paul nih a runven mi thil pathum kan hmuh:

Pakhatnak: Lamkaltu a sinak (1:11-2:21). Lamkaltu a sinak doh cu a phuanmi thawngthabia hlawt a si. Paul cu Khrih zultu le lamkaltu taktak a si. Zeicahtiah a chimmi thawngthabia hi Pathian sin in a hmuhmi a si (1:11-12) i a chimmi thawngthabia nih amah nunnak zong zoh dawh ngai in a thlen (1:13-24) i, a aupi mi thawngthabia cu Jerusalem khua i hruaitu hna nih an hnatlakpi mi thawngthabia a si (2:1-

10) pin ah lamkaltu pakhat nih a ngeih mi nawlNgeihnak in Peter hmanh a mawchiat i a cawnpiak (2:11-21) ti kan hmuh.

Pahnihnak: Thiamcoternak cu Khrih zumhnak thawng lawnglawng in a si (3:1-4:31). Galati peng i ummi zumtu dihlak an hmuhmi khamhnak cu Khrih an zumhnak thawng lawnglawng in a si (3:1-5). Abraham zong zumhnak thawng in thiamcoter a si (3:6-9). Nawlbhia nih a chuahpi mi cu biaceihnak lawnglawng a si; thiamcoternak a chuahpi bal lo (3:10-14). Nawlbhia nih cun minung soal tuk ning le Pathian velngeihnak kan herh ning langter a si (3:19-25) i, Pathian velngeihnak lawnglawng nih khamhnak a chuahpi kong Paul nih a chim (4:1-31).

Pathumnak: Thiamcoter sinak nih a chuahpimi thil cu Zumtu luatnak (5:1-6:10) a si. Nawlbhia le nawlbhia nih a chuahpimi thil tha lo chung in an luat, tiah Paul nih a chim (5:1-12). Khrih zumhnak thawng in hmuh mi luatnak silole zalonnak cu khat le khat i dawtnak ah hman ding a si. Cun, nawlbhia in luatnak le mi dawt khawhnak hna cu Pathian nih Thiang Thlarau hmang in pekmi a si (16-18). Cucaah, luatnak a hmu mi cu hmelchunnak Thlarau theitlai a ngei lai (19-23); Zumtu cu sualnak ah an thi cang i Thlarau uknak le lamhruainak tang ah dinnak nun an ngei (24-26). Thiamcoter a si cang mi nih luatnak an hmuh; Cucaah, zumtu nih cun mah zawn lawng ruat loin mi thilrit chawn, thluachuah hmuhmi zong mi he i hrawm, lungput thiang te in mi rian tjanpiak duhnak lungthin an ngei (6:1-10).

Henry Van Ceu Lyan

(PhD Candidate)

Secretary

Chin Bible Commentary (Lai)

BIAHMAIṬHI

A nung Khuazing Pathian Bia hi mizapi nih fawi tein hngalh khawhnaek ca ah Chin Baptist Churches USA nih Chin Bible Commentary (Lai) ṭial si seh ti a si. Pastor Van Neih Bik nih Galatians a kan ṭialpiak caah kan i lawm.

Miphun pakhat sinak ah ram, nunphung, holh le ca ngeih a herh. Ram ngeih ko zong ah nunphung ngeih lo khawh a si. Nunphung ngeih ko bu in holh le ca ngeih lo khawh a si. Chin miphun cu nunphung a ngei mi kan si bantuk in, cauk tam chin chuah i zuam ve awk a si. Cauk cu RO pakhat a si. Holh hi ṭial a herh. Ṭialmi holh cu cauk tiah an ti.

Galati peng ah a ummi Khrifabu ah cawnpiaknak phun hnih a lut. Khamhnaek hmuh ding ah:

1. Judah phunglam le nawlbia zult a herh,
2. Judah phunglam le nawlbia zult a herh lo, ti a si.

Cawnpiaknak phun hnih kong ah mithiang Paul nih:

1. Jesuh Khrih zumhnaek in luatnak kan hmuh,
2. Khamhnaek cu Jesuh Khrih zumhnaek lawng in a si,

ti hngalter a duh hna ruang ah hi cakuat hi a ṭial. Khamhnaek cu tuahsernak thawng in hmuh si loin, Khrih zumhnaek thawng lawnglawng in a si. A vel in Khamh kan sinak hi fianter a duh hna.

Galatins cakuat rel tikah Khamhnaek ca ah nawlbia maw a biapi deuh, Velngeihnaek dah? Zumhnaek maw a biapi deuh, tuahsernak dah, ti hi a si. Chin Bible Commentary (Lai) nih aa tinhmi cu zumtu vialte hi Khuazing Pathian Bia, a thaw

a chuah hnawh mi in than (2 Tim 3:16; 2 Pet 1:20-21); A bia cu kan nunnak lam hruaitu ah ser (Ps 119: 105), a palh kho lo mi A Bia hi a theih lawng si loin, a tuah mi kan sinak hnga (James 1:22), midang cawnpiaak kho tu (2 Tim 2:2) si hi a si.

Thlaawr Bawihrin

President

Chin Bible Commentary (Lai)

GALATIANS

Van Neih Bik

Cauk Biahmaïthi

Thomas Schreiner nih, “Galatians cakuat ah hin Paul cu Thawngtha ca ah ral a do” a ti (Schreiner, 2010, 21.). Zei ruang ah ti ahcun Paul nih Thawngtha a rak phuanmi cu zumhnak in a cohlang cang mi le a hrinthan cang mi hna, cuti an hrinthan langhtertu tehte ah Pathian Thlarau zong a ngei cang mi Galatia Peng zumtu hna cu Judaizers (Judah phungzul) pawl nih Thawngtha deo in an rak tuaitaam hna lawng si lo in, Paul i a lamkaltusinak le a thawngtha phuanmi zong an rak doh. Cu cu Paul nih a theih tikah ca a kuat hna i, a lamkaltusinak le Pathian sin in a hmuhmi Thawngtha biatak cu faakpi in a runven.

Judah phungzul pawl nih an aupimi Thawngtha deo cu, Pathian he kan i remthan khawh nakhnga nawlbia zulh le cuarpartan a herh, ti hi a si. Paul nih a lamkaltusinak a runven hnu ah Thawngtha biatak fianternak a tuah. Pathian sin in hmuhmi Thawngtha biathli cu Galatians cakuat ah hmuh khawh a si. Paul nih, minung hi Pathian he kan i remthannak cu zumhnak thawng lawnglawng in a si, a ti. Remhtharh chan (Reformation) lio ah zumhnak thawng lawnglawng in Pathian he remthannak kan hmu, ti cherhchan ah Galatians hi an rak hman ngaingai mi cakuat pakhat zong a si.

Caꞑialtu:

Galatians cakuat hi Paul nih a ꞑial tiah scholars tampi nih lungawꞑawmnak um lo in an zumh (McClelland, 1995, Vol. 3, 998.). Amah hrimhrim nih a ꞑialmi a si kong Paul nih Galatians 1:1 le Galatians 5:2 ah tehte a khan. Cun Galatians 1-2 ah Paul nih amah pumpak kong a ꞑialmi le Luke nih Lamkaltu chung i Paul rianꞑuannak kong a ꞑialmi hi an i kiap. Cun Galatians Theology hi Paul nih a ꞑialmi Romans Theology he an i lo ngaingai fawn, ti hmuh khawh a si.

Hlanlio mi hmasa khrihfabu pale hna Irenaeus, Clement of Alexandria, le Origen hna nih Paul ꞑialmi a si tiah an rak cohlan ve. Jesuh kong ningcang lo in a rak cawnpiaktu Marcion hmanh nih Paul ꞑialmi a si tiah a rak cohlan. Cucaah Galatians cu hlanlio chan in nihin kan chan tiang Paul ꞑialmi a si tiah lungawꞑawmnak um lo in cohlan khawh a si (Campbell in J. F. Walvoord & R. B. Zuck (Eds.), 1985, Vol. 2, 587.).

ꞑial Caan:

Cakuat ꞑial kum hi cakuat reltu umnak nih a ngeih. Thlanglei Peng Galatians sin ah kuatmi a si ti a zummi ca ah cun Jerusalem Council (Acts 15) hlan A.D. 48 ah ꞑialmi a si lai i Paul cakuat hmasa bik a si lai. Nain Chaklei Peng Galatians sin ah kuatmi a si tiah a zummi ca ah cun A.D. 50-57 hrawng a si lai (Schreiner, 2010, 31.).

Cakuat Cohlangtu Hna:

Galatians cakuat hi “Galatia peng Khrihfabu hna” sin ah Paul nih a kuatmi ca a si (1:1). Paul chan lio ah Galatia peng cu Rom cozah tang um a si i nixing Turkey ram khi a si. Asia Minor tiah auh khawh thiam a si. Galatia Peng hi chak le thlang in a rak um. A cheukhat scholars nih chaklei peng i a ummi zumtu hna sin ah Paul nih a kuatmi si an ti. Zeicatiah chaklei Galatia peng ah **Galatian mipun** hrinsor deuh hi an rak um. Cucaah Paul nih cakuat a tial i Galatians tiah a auh hna tikah chaklei peng um zumtu an si lai tiah cheukhat nih an zumh (1:1; 3:1).

A cheukhat scholars nih Acts 13-14 ah Paul le Barnabas nih thawngtha an chimnak khua min Antioch, Iconium, Lystra, le Derbe tehna hi thlanglei peng um an si ca ah anmah sin ah Paul nih a kuatmi a si lai an ti. Chaklei peng ah kuatmi a si lai ti ruahnak hi hmaan dawh a lo nain thlanglei peng a kuatmi a si lai ti hi zumh awktlak a si deuh. Chaklei peng ah Paul nih khrihfabu a dirh timi Cathiang ah kan hmu lo. Paul a voi 2-nak missionary khualtlawnnak zong ah thlanglei peng thiamthiam ah khrihfabu a rak dirh hna (Acts 13-14).

Tinhmi:

Galatians cakuat a tial tikah Paul nih a tlangpi huap in aa tinhmi pahnih a um: (1) Khrih lamkaltusinak le a phuanmi Thawngtha hi lamkaltu si ding i a kotu Khrih nih a pekmi a

si, ti le (2) Zumhnaḱ in Thiamcoter sinak kong a si. Paul nih aa tinhmi hi Judah phung le lam a zultu hna cawnpiaknak he aa ralkah (Moo, 2013, 79; MacArthur, 1987, 15; Schreiner, 2010, 87; Stott, 1968, 23.) ca ah Paul nih faakpi in a dohmi hna an si.

Biatlangpi:

Galatians cakuat biatlangpi (theme) cu Zumhnaḱ in Thiamcoternak hi a si. Hi cawnpiaknak hi thawngṭha kan ti mi i a muru pi a si. Thiamcoternak hi a biapit tuk ca ah Paul nih Galatians cakuat a hramthok in a dongh tiang a runvenmi (defend) a si. Cun Galatians cakuat hi Romans cakuat he aa lawhnaḱ a tampi bantuḱ in an biatlangpi (theme) zong aa khat ngai (MacArthur, 2003, 393 ah zoh.). Cun biatlangpi chung lila in a biapi tiah ruahmi cawnpiaknak (6) hna cu: 1. Vailamtahnak (1:4; 2:20; 3:13); 2. Thawngṭha Biatak (1:1, 11-12, 15-20); 3. Nawlbia (2:16); 4. Biakam Hlun (Gen. 15:6; Hab. 2:4); 5. Judah phungzul pawl; le 6. Thiang Thlarau le Khrihfa Nun an si.

DAL 1

THAWNGṬHABIA CHUAHTAKNAK

Galiti 1:1-2:21 ah Paul nih a chimmi thawngṭha chuahtak cu thawngṭha bia chuahtak a si ti hi a biapi bik in kan hmuh mi a si. (Chuahtak timi biafang hi English in “desert” ti a si. Cu cu “kaltak” silole “zamtak” ti zong ah leh khawh a si. Lai Bible Thiang ah cun “zuan” ti a hman. A context umtuning he “chuaktak” hi aa tlak bik ti i ka ruah ruang ah ka hman.) Paul nih aa tinhmi cu Galatia mi hna nih Pathian kan Pa le Bawipa Jesuh Khrih thawng in kan hmuhmi vel le daihnak ah i lawm hna seh ti hi a si. Cun, Paul nih a lamkaltusinak runven hram a thok colh i cawnpiaktu diklo pawl nih an lunghrin ruang le an doh ruang ah le, Khrih lamkaltu a sinak cu Galatia mi hna an i lawmhna, Khrih a thihnak le a thawṭhannak nih vel le daihnak a kan pekmi hi anmah ta a si khawh nakhnga ca zong ah a si.

A. Paul Lamkaltusinak le a nawlungeihnak (1:1-5).

Galatians 1:1: “Galatia peng Khrihfabu hna, Paul nih ca kan kuat hna. Keimah cu lamkaltu si ding ah hin minung nih fialmi le minung nih thlahmi si lo in, Jesuh Khrih le Jesuh Khrih thihnak in a thawṭhertu Pathian kan Pa nih an ka kawhmi ka si.”

“**Galatia peng Khrihfabu**” zumtu hna sin ah Paul nih ca a kuat hna. Cakuat an òial tik ah tinhmi ngei tein an i tinhmi **khrihfabu** an sining le an dirhmun zoh in an kuat hna. Galati peng khrihfabu zong an tonmi harnak ruang ah Paul nih ca a kuat ve hna. Paul nih missionary in a voi 1-nak a kal ah thlanglei Galatia peng ah thawngtha a rak chimnak thawng in zumtu an rak um, khrihfabu zong a rak dirhta (Stott, 1968, 11.). Paul a um ti lo hnu ah cawnpiaktu hmanlo timi Judah phunglam a zultu pawl nih hnahnawhnak an rak pek hna. Paul nih a chimmi thawngtha lawng hrawhpiak i tim lo in, a lamkaltusinak zong an rak doh ruang ah a bia hramthok ah Khrih **lamkaltu** taktak a sinak a chim hi a si.

Roman min in “**Paul**” ti a si i Hebrew min cun “Saul” ti a si. Lamkaltu òialtu Luke nih Saul in Paul ah Lamkaltu 13:13 in a thlen. Paul nih cakuat a òial tikah Saul timi a hmang ballo (Moo, 2013, 67.). Philippians 3:5-6 ah Paul kong hmuh a si. Damascus khua zumtu hna hrem ding in aa thawh lio ah Jesuh nih a lamkaltu si ding ah a kawhmi a si (Gal. 1:12; 1 Cor. 9:1; cf. Acts 9:1-9). Cun Gentiles mi hna sin i Khrih thawngtha chim ding ah thlahmi a si (Rom. 11:13; Gal. 1:16; 1 Tim. 2:7; cf. Acts 9:15). Corinth khua i a dirhmi khrihfabu nih lamkaltu a sinak an fehter (1 Cor. 9:2), an tuahmi thil khuaruahhar zong nih an fehter fawn (2 Cor. 12:12).

Lamkaltu ti cu “thlahmi” tinak a si. Lamkaltu hmasa hna cu Jesuh thimmi zultu 12 an si. Annih cu Jesuh nih a thim hna, training a pek hna i “Lamkaltu” tiah min a pek hna i a thlah hna (Mark 3:14; Luke 6:13). Jesuh nih khrihfabu hram bunh ding le Pathian bia òial ding ah a dang tein a chiahmi hna le a thleidanmi hna an si (Lam 2:42; Eph. 2:20). Mi nih

lamkaltu an sinak hngalh khawhnak ding ah khuaruahhar thil ti khawhnak – mizaw damternak le khuachia thawl khawh thawnnak le nawlIngeihnak zong a pek hna (Acts 2:42; 2 Cor. 12:12; Heb. 2:3-4). Khrih zultu, Lamkaltu tiah min sakmi zultu 12 chung i Jesuh rawitu Judas Iscariot cu Pentecost hnu ah Mathias nih a thlen (Acts 1:26; MacArthur, 1987, 3.). Bible cawnpiakning in lamkaltu sinak tlinh khawhnak ding ah aa tlakmi sinak (qualifications) a herhmi an um: (1) Jesuh nih thimmi le thlahmi an si a herh; (2) Jesuh thawhthannak a hmumi an si a herh. Cuaah, tuchan ah cun “lamkaltu” timi biafang kan hman tikah “thlahmi” sinak kha a sawh duhmi a si. Bible i kan hmuhmi Jeush thihnak le thawhthannak a hmumi zultu bantuk “lamkaltu” ti min bunh a ummi a hohmanh an um ti lo, a dong cang. Cuaah, Paul hi a hnu bik lamkaltu a si kan ti ahcun kan palh lai lo.

Paul cu “**minung nih fialmi le thlahmi**” a si lo. Jesuh Khrih le Jesuh Khrih thihnak thawhtertu Pathian kan Pa nih lamkaltu si ding ah kawhmi le thlahmi a si. A chimmi thawngtha a petu hrimhrim cu lamkaltu si ding ah a kotu le a fialtu Khrih hrimhrim a si ca ah a lamkaltusinak hi zumh awk tlak a si (1:11-12). Cun, dal 1:1 ah thumkomh Pathian (Trinity) hmanthlak hmuh khawh a si. Zeitindah a si ti ahcun Fapa Pathian Jesuh Khrih cu, Pa Pathian nih thihnak in a thawhter (1:1). Paul cu Jesuh he Damascus lam cung i an i ton (Lam 9:1-8) in a nunnak aa thlen hnu ah Jesuh Khrih le Pa Pathian kawhnak in lamkaltu dirhmun in Pathian riantuantu a si. Paul a nunnak le a riantuannak kong hi Lamkaltu 9:1-31; 11, 12, 13-28 ah hmuh khawh a si.

Galatians 1:2: “Hika i a ummi kan unau vialte hna he nan kut kan tlaih hna.”

Paul nih cakuat a tjal tik i biakchawnhnak a thok tikah midang zong a telh tawn hna bantuk in hika zong ah a telh ve. Sosthenes cu 1 Corinthians 1:1 ah; Timothy cu 2 Corinthians 1:1; Philippians 1:1; Colossians 1:1; le Philemon 1 ah; Silas le Timothy cu 1 Thessalonians 1:1; 2 Thessalonians 1:1 ah a telh hna. Paul nih hi bantuk cakuat ah a rianṭuan-hawi an min a telh tawn hna nain hika hi cu zumtu hawi (fellow Christians) sawhsawh si dawh an si (Moo, 2013, 70; Schreiner, 2010, 75.). Paul nih **“kan unau vialte hna he”** tiah a chimnak cu hika ummi zumtu unau hna zong nih ka chimmi thawngṭha hi a dikmi a si tiah an ka hngalhpi ti a duh ruang ah a si (Schreiner, 2010, 75.).

Galatians 1:3: “Pathian kan Pa le Bawipa Jesuh Khrih nih vel le daihnak in pe ko hna seh.”

Paul thlamcamnak le saduhthahnak a si. Biafang pahnih **“vel”** le **“daihnak”** hi kan zumhmi le kan phuanmi thawngṭha ah a biapi ngaimi an si. Zeitintiah, **“vel”** cu kan khamhnak hrampi (source) a si (Eph. 2:4-10; Rom. 3:24; 5:1; Titus 2:11-14) i, **“daihnak”** cu kan khamhnak nih a chuahtermi (result) a si. Phundang in kan chim ṭhan ahcun vel hi vancung Pathian hmai kan dirhmun (position) a si i daihnak hi vawlei khrihfa nun (practical) a si. An pahnih in Pa Pathian le Bawipa Jesuh Khrih sin in a rami an si (MacArthur, 1987, 5.). John Stott nih, “vel cu Pathian nih a

lak tein a phulo misual cung ah anmah tuahsernak zeihmanh um lo in dawtnak le zaangfahnak in a tuahpiakmi hna a si” a ti (Stott, 1968, 17.). Minung cu Pathian ral a si ca ah a Fapa Khrih thawng in Pathian he an an i rem a herh (Rom. 5:9-10). A Fapa Khrih thawng in Pathian he aa remmi hna lawng nih an nun ah Pathian daihnak an hmuh khawh lai (Isa. 9:6). Pathian he daihnak an ngei lai; an minung hawi he daihnak an ngei lai i an nun ah daihnak an ngei lai.

Galatians 1:4: “Atu chan, chan thalo chung hin kannih cu luatter awk ah, Pathian kan Pa duhnak zulh in, Khrih cu kan sualnak ca ah aa pe.”

Paul nih vel le daihak kong a chim hnu ah thawngtha muru a simi Jesuh nih kanmah luatter ding ah Pathian duhnak zulh in vailam cung i amah le amah aa peknak a chim. Paul nih, **“Khrih cu kan sualnak ca ah aa pe”** a timi hi thuk deuh vun zoh ka duh. Minung hi kanmah tein aa khamh kho rak si usi law, Khrih Jesuh cu vawlei ah rak ra in kan sualnak ca ah aa pek a herh hnga lo. Sihmanhsehlaw, kan sualnak ca ah (Rom. 3:23) sualnak ngei lo Khrih Jesuh (2 Cor. 5:21) Pathian tufa (John 1:29) cu Pa Pathian duhnak in kan sualnak ca ah vailam cung i aa pek cu amah a zummi le aa bochanmi vialte hna nih zungzal a mit lomi Hell in kan luat khawh nakhnga ca ah a si (Rev. 20:10-15). Pathian thinhunnak le chiatserhnak in kan luat khawh nakhnga ca ah a si (Gal. 3:10-13). Pathian sualphawtnak in kan luat khawh nakhnga ca ah a si (Rom. 8:1). Zungzal nunnak kan ngeih khawh nakhnga ca ah a si (John 3:16). Pathian he kan i rem khawh nakhnga

ca ah a si (Rom. 5:1). Kan sualnak vialte ngaihthiam i ni chuah lei le ni tlak lei tluk i hlat ah thialpiak kan si nakhnga (Ps. 103:12) le philhpiak kan si nakhnga ca ah a si (Jer. 31:34; Heb. 8:12).

Cun, Khrih hi amah le amah aa peknak cu “**atu chan, chan thalo chung hin kannih cu luatter awk ah**” a si. Hika i “**chan thalo**” timi hi English ah cun “evil age” timi a hman. A sullam cu Eve le Adam, sualnak i an rak tluk hnu in Satan nih system thalo phun kip in siseh, Pathian sining le a bia he i kalh in a ukmi chikkhat Pennak hi a si. Jesuh Khrih a rat hlan tiang a uk lai. Cathiang nih “**chan thalo**” le “vawlei” a chim tik ah Satan nih a ukmi Pennak hi chim duhnak a si (Eph. 2:1-3; 1 John 2:15-16). (Note: Vawlei nih vawlei misual zong a chim duhnak caan a um i sermi thil zong an chim duhnak caan a um tawn. Tam deuh in Johan thawngtha le cakuat ah hmuh a si theo.). Hi Satan pa nih kan chimmi thawngtha hmu kho lo ding in vawlei minung an mit a cawtter hna, a kham hna, an lungthin cu mui lak ah a chiah hna (2 Cor. 4:4).

Galatians 1:5: “Pathian cu zungzal donglo in sunparnak pek si ko seh! Amen.”

Khrih nih misual kan ca ah sual raithawinak vailam cung i a tuahnak thawng in a sunglawi tukmi luatnak a kan pek hnu ah Paul cu Pathian sunparnak peknak lei ah a hruai. Pathian sunparnak le upatnak cu Khrih le a thihnak vailam cung ah a lang khun. Pathian sunparnak cu, Pathian aa dawhnak, a lianhnngannak, le a thawwnak a si ruang ah a

tuahmi thil kip ah, khamhnak ah siseh, biaceihnak ah siseh, a thawwnak le a lianhnngannak cu a lang zungzal (Schreiner, 2010, 79.). Cucaah Pathian cu a zungzal in thangthataknak pek, sunparnak, upatnak le hmaizahnak pek a si zungzal lai. Mah hi vawleicung mi vialte kan chuah chan le kan nun hnawh chan a si (1 Cor. 10:31; Phil 1:21; Isa. 43:7).

B. Galatia mi nih Thawngtha an chuaktak (1:6-10).

Galatians zumtu pawl nih Khrih vel ngeihnak thawngtha hlawt in thawngtha dang i an zuan ruang ah Paul a khuaruahharnak hi a *idea* bik a si. Cu hnu ah Paul nih ze i ruang ah dah cawnpiaktu diklo pawl an chimmi thawngtha zuanh cu aa palh ti a chim than (Schreiner, 2010, 83).

Galatians 1:6: “Ka khuaruah nan har ko. Luklak ah Khrih velngeihnak in an autu hna kha nan hlawt i thawngtha dang kha nan zuan.”

Hika i “**luklak ah**” timi hi biafang hi Exodus 32:8 he aa khat ngaimi a si. Pathian nih Israel mi cu Egypt ram salsinak in a chuah hna. An hruaitu Moses Sinai tlang um lio ah Pathian sin in luklak ah an i mer i siasal an zuan, an biak (Schreiner, 2010, 85.). Kan zumhmi **velngeihnak** thawngtha hi fek tein kan i tlaih a herh. Cun **velngeihnak** thawngtha lawnglawng hi thawngtha taktak cu a si (Acts 20:24). Pathian nih vel a kan ngeih ca ah a ngeihchun Fapa Jesuh a kan pek. Vel in a kan auh (called), kan zumh tik ah vel thiamthiam in thiamcoh kan si (justified; Rom. 8:28-30). Kanmah

tuahsernak pakhat hmanh aa tel lo. Aa tel ahcun vel a si ti hnga lo. Hi velngeihnak thawngṭha thawng in Galatians zumtu pawl nih khamhnak an rak hmuh. Hi hi Paul nih a rak chimhmi hna le an rak cohlanmi a si (1:8-9).

Hika i **“an autu hna”** timi hi Pathian a si. Pathian dah ti lo ahohmanh khamhnak hmu ding in a kan au kho an um lo. Khrih velngeihnak thawngṭha zumhnak le bochannak thawng in khamhnak hmu hna seh tiah a kan **autu** cu Pathian a si zungzal (Moo, 2013, 77. MacArthur, 1987, 13. Romans 8:28.). Cuaah velngeihnak thawngṭha kaltaak cu a kan **autu** Pathian kaltaak he aa khat. Pathian le Pathian thawngṭha ṭhen awk an ṭha lo. Khrihfa le Khrih thawngṭha ṭhen awk an ṭha lo. Cun, Galatia mi hna nih luklak ah an zuan hnawhmi **“thawngṭha dang”** cu, **“Tuahsernak thawngṭha”** a si. Cawnpiaktu diklo pawl hi Judah phungzul hna tiah Baibal scholar tapi nih an zumhmi a si (Moo, 2013, 79; MacArthur, 1987, 15; Schreiner, 2010, 87; Stott, 1968, 23.). Paul nih hika i **“thawngṭha dang”** a timi cu Lam 15:1 i **“Moses nawlbia nih a kan cawnpiak bang in, nan cuarpar nan i tan lo ahcun khamhnak nan hmu kho lai lo, tiah unau pawl kha an cawnpiak hna”** ah funtom khawh a si. Cu bantuk cu velngeihnak thawngṭha a si ti lo. Minung tuahsernak in khamhnak hmuh i zuam a si cang. Khrih nih a kan tuahpiakmi khamhnak hi minung nih pakhat hmanh kan zuk kho lo i kan chap kho lo.

Galatians 1:7: **“A ngaingai ti ahcun, “thawngṭha dang,” timi hi a um lo, asinain hitin ka chimnak cu, nan lung an tuaitamtu**

hna le Khrih thawngṭha kha thlen aa zuammi an um ca ah a si.”

Paul nih “**thawngṭha dang**” tiah a auhmi cu Judaizers pawl nih an chim mi thawngṭha diklo cu a si. A diklomi thawngṭha kha Paul nih **thawngṭha dang** tiah a auh. Sihmahsehlaw, “thawngṭha dang” cu a um taktak mi a si lo tinak a si. Thawngṭha cu pakhat lawnglawng a um. Pathian nih vawlei misual vel a kan ngeih ca ah, kanmah tuahsernak zehmanh i tel lo in, a ngeihchun a Fapa Khrih Jesuh thawng in vailamcung i a kan tuahpiakmi hi a si. Cu cu kan zumh tik le kan i bochan tikah khamh kan si. Khamh kan si nakhnga cuarpartan a herh lo, nawlbia zulh a herh lo. Khrih nih a kan tuahpiakmi hi zungzal ca in a za.

“**Thawngṭha dang**” a chim mi hna cu (1) an lung an tuaitam mi le, (2) Khrih thawngṭha thlen aa zuammi an si (Stott, 1968, 23; Schreiner, 2010, 86.). Hika i “**tuaitam**” ti hi English Bible ah “trouble” (Gk. *tarasso*) ti a si. Hi biafang sullam cu “thin” (*shake*), silole “hninhsaih, thinlung hninhsaih i thinhunter” (*agitate*) ti a si (Stott, 1968, 23.). Paul chimmi thawngṭha lunghrinh ti zong ah chim khawh a si (Schreiner, 2010, 86.). Rawl kan chumh tik i meh le tihaang kan cawhmi bantuk in Galatians zumtu hna an lungthin cu Judaizers pawl nih an tuaitam hna, an hninhsaih hna, an cawh an deh hna. An lung an tuaitam hna lawng si lo in, an rak cohlan cang mi velngeihnak thawngṭha biatak zong thlenpiak an timh rih hna. Hika i “**thlen**” hi NASB Bible version ah “distort” ti a hman. A sullam cu “hrawh” silole “merh” tinak a si. Cun “leetpiak” (reverse) ti zong in chim khawh a si fawn.

Judah phunglam a zultu pawl nih a ceumi thawngṭha biatak in a muimi thawngṭha deo ah hrawhpiak an timh hna, merhpiak an timh hna, an cohlan cangmi cu letpiak ṭhan an timh hna. Judah phunglam a zultu pawl nih khrihfabu hnahnawnhak an pek hna i an tuaitam hna; cun an thawngṭha biatak thlenpiak an timh hna.

Galatians 1:8-9: “Kanmah kan si zong ah, vancungmi a si zong ah, kan in chimhmi hna thawngṭha he aa dangmi thawngṭha an chimtu hna cu, hell ah tla ko seh. ⁹Hmasa zong ah kan rak chim cang i atu zong ah kan chim ṭhan: nan rak cohlan cangmi thawngṭha he aa dangmi thawngṭha an chimtu hna poh cu hell ah tla ko seh!”

Paul nih a rak **chimhmi hna thawngṭha** cu Galatians 1:6 i velngeihnak thawngṭha a si. Paul thawng in an theih i an **rak cohlan cangmi thawngṭha** a si. Cu he aa ralkahmi thawngṭha a chimtu poh cu Hell tlak awk aa tlakmi an si. Paul nih Judaizers pawl a chim duhnak a si nain kan chimmi thawngṭha a hmaan le hmaan lo hi a chimtu minung he aa pehtlai lem lo. Kan chimmi thawngṭha zeidah a si? Pathian biatak he aa tlakmi an si maw, ti a si deuh. Khrihfabu nih Pathian biatak a hmaan le hmaan lo a khiak lai lo, Pathian bia Bible nih a khiah lai (Keller, 2013, 22.). Cucaah, Khrih le Pa Pathian nih lamkaltu si ding ah kawhmi le thlahmi Paul a si zong ah, vancungmi an si zong ah, Judaizers pawl an si zong ah, mi ze i bantuk kan si zong ah, thawngṭha deo kan chim kan cawnpiak ahcun Hell tla ding ah aa tlakmi kan si. Paul nih hika hin **“Hell ah tla ko hna seh”** ti hi voi hnih a nolh. Bible

cañaltu nih an nolhmi poh hi a biapit ca ah a si, an i biatakna le ralrin peknak an langhter ca ah a si tawn (Moo, 2013, 81; Stott, 1968, 25.). Cun “**Hell ah tla ko hna seh**” ti hi English in “accursed” ti a si i Greek in “*anathema*” ti a si. Hi biafang nih a langhter mi cu mi pakhat Pathian hrawhralh awk (divine destruction) i pekmi khi an si (Hays, B. Richard, 2015, 1038; Schreiner, 2010, 87.). Pathian chiatserhna le hlawtnak, duhlonak zong a si. Cu a sullam cu, thawngtha deo a chimmi, silole Bible he i kalh in thawngtha chimtu le cawnpiaktu hna cu Pathian biaceihnak le sualphawtnak an ing lai (Stott, 1968, 25.).

Galatians 1:10: “Hiti ka chim tikah hin minung lungtlinnak kawllaw ning law cu ko cu ka lo maw? Cu cu ka kawllaw a si lo. Pathian lungtlinnak tu kha ka duhmi cu a si. Zapi sin in thangthatnak kha hmuh kaa zuammi cu a si maw? Cu cu a si ahcun, Khrih sal cu ka si hnga lo.”

Judaizers pawl nih minung **lungtlinnak** kawllaw aa zuam ca ah a thawngtha hi minung cohlan khawh ding te in Paul nih a rak chim tiah rak puh hna seh law a dawh (Stott, 1968, 25.). Hohmanh Bawi pahnih sal si khawh a si lo (Matt. 6:24). Paul nih minung lungtlinter aa zuam ahcun Khrih sal a si lai lo. Cun Paul nih thawngtha deo chimtu hna Hell tlak awk an i tlak tiah a chimmi nih hin Pathian lungtlinter, silole lawmhter aa zuammi a si hi fiang tein a langhter. Sal nih a nun chung ah tinhmi pakhat lawng a ngei i a bawi lawmhter a si, a bawi lungton a si. Paul, Khrih sal tha a sinak a langhna cu Khrih ca ah hremna a ing (Gal. 5:11). A temhtuarnak le

a pum cung ummi hmape hna nih Khrih sal ða a sinak an langhter (Gal. 6:17).

C. Pathian sin in hmuhmi thawngþa (1:11-2:21)

Galatians 1:11-2:21 i Pathian biatak muru bik cu Paul aupimi thawngþa hi minung sin in hmuhmi si lo in, Jesuh Khrih hrimhrim nih a sin ah a phuanmi a si (Gal. 1:11-12). Cuaah, a cunglei Galatians 1:10 i, Paul cu minung lungtlinter aa zuam timi he cun aa hlat tuk. Pathian sin in a hmuh ca ah Pathian lungtlinter aa zuam tu a si. Galatians 1:13-17 nih Paul aupimi thawngþa hrampi cu Pathian sin in a si tinak thuk deuh in an vun chim ðan te lai (Schreiner, 2010, 93.).

Cu hnu ah Galatians 1:13-17 hin Paul nih a chimmi thawngþa cu Pathian sin in a hmuh kong kau deuh in, hlan lio a nun hlun he pehtlai in a vun chim ðan.

1. Thawngþa hrampi phuannak (1:11-12)

Galatians 1:11: “Ka u le ka nau hna, nan sin i ka chimmi thawngþa kha minung serchommi a si lo ti kha chimh kan duh hna.”

Paul nih hika hin langhter a duhmi cu a chimmi thawngþa i a hrampi (*source*), silole aa thoknak (*origin*), silole a ratnak hram a si (Moo, 2013, 93.). Galatians 1:6-10 ah thawngþa pakhat lawng a um, thawngþa dang a um lo, a ti. Cu Thawngþa pakhat lawng, timi cu “**minung**

serchommi a si lo,” “minung nih phuahmi le tuaktanmi a si lo,” “minung fimnak, cawnnak in tharchuahmi” zong a si lo, ti Paul nih a chim duhnak a si. A ratnak le aa thawhkehna hram hi minung he aa pehtlai lo ti langhter a duh. Galatians 1:12 ah khoika in dah a rat kong a chim than te lai. Cun hika i “**chimh ka’n duh hna**” timi hi 1 Corinthians 15:1 i, “hngalhter than ka’n duh hna” ti he a Greek verb aa khatmi a si. Paul lungthin ah Judaizers pawl um hna seh law a dawh. Judaizers pawl thawngtha cu anmah nih an serchommi a si, minung in a rami a si ca ah thawngtha deo a si. Kei nih ka’n chimhmi thawngtha cu minung nih serchommi a si lo, minung nih phuahmi zong a si lo, keimah zong nih ka sermi a si lo, tiah **chimh ka’n duh hna** (silole hngalhter than ka’n duh hna) ti khi Paul chim duhnak a si (Schreiner, 2010, 96.).

Galatians 1:12: “Cu thawngtha cu minung sin in ka hmuhmi a si lo i minung nih an ka cawnpiakmi zong a si lo. Ka sin ah a phuangtu cu Jesuh Khrih hrimhrim kha a si.”

Hi cang nih a cunglei Galatians 1:11 khi a fianter. An i tlai. A cunglei ah Paul nih, a chimmi thawngtha cu minung serhchommi a si lonak a langhter cang. Cun hika ah hin, “**minung sin in ka hmuhmi a si lo. Minung nih an ka cawnpiakmi zong a si lo**” tiah a chap than. Paul lungthin ah Judaizers pawl thiamthiam um hna seh law a lo than. Zeitintiah annih cu Biakam Hlun thiammi an si, Moses nawlbial le Jewish phunglam a hngalmi an si ruang ah anmah ruahning in mi an cawnpiak hna (MacArthur, 1987, 23.). Anmah bantu in Paul zong Biakam Hlun thiammi a si;

Jewish phunglam tanhmi a si ve; cun Jerusalem i minthang Gamaliel sin in Nawlbia lei a cawngmi a si nain, anmah sin in a hmuhmi thawngtha a si hrimhrim lo ti faakpi in langhter a duh (Moo, 2013, 93.). Cun a chimmi thawngtha a phuangtu cu Jesuh Khrih a si ti a langhter. Paul cu Jesuh nih Damascus lam cung i a ton lio ah, Lamkaltu si ding in a kawh lio le a thlah lio ah, a chim ding thawngtha zong a sin ah phuan a si (Schreiner, 2010, 97.). Hika i “phuan” biafang hi Greek in *apokalupsis* ti a si. A sullam cu hlan i a rak i thupmi biathli lanhgtter tinak a si (MacArthur, 1987, 24.). Cu ruang ah Paul sin i phuanmi hi amah **Jesuh Khrih hrimhrim** a si kan ti khawh (Schreiner, 2010, 97.). Thawngtha kan timi cu Jesuh Khrih zong a si (Rom. 1:1), Pathian bia zong a si i, Pathian nih a Fapa Khrih Jesuh thawng in vawlei misual a kan tuahpiakmi khamhnak zong hi a si.

2. Paul a thawngtha hrampi phuannak a bawmtu dangdang hna 5

a. A Nun Hlun (1:13-14)

Pathian le Pathian khrihfabu he aa dodalmi hlanlio a nun hlun kong 1:13-14 ah hmuh khawh a si.

Galatians 1:13: “Judah biaknak ka rak tanh lio ah khan, zeitindah ka umtuning a rak si kha nan theih cangmi a si ko, Pathian Khrihfabu kha ka rak hrem hna i hrawh awkah fak pi in ka rak i zuam.”

Paul nih Galatians 1:13-14 ah tuan lio a nun hlun kong a chim. Tuandeuh lio ah cun “Pathian khrihfabu hremtu” a rak si (v. 13). Cun “an pupa phung faak pi in a tanhmi” (v. 14) a si. Jewish mi cu a si ko, nain Judaism chung mi a si ti lo, Khrih chung ah serthar (2 Cor. 5:17) a si cang i a thawngtha chimmi zong Khrih sin in hmuhmi a si ti langhter a duh. Cun Galatia mi hna nih Paul kong an theih hi a rak chimh hna ruang ah a si kho, silole a min a rak than ngai ruang ah a si kho. Paul nih a hremmi Pathian khrihfabu hi local church a si (Moo, 2013, 100.). Khrihfabu hi local le universal in a um. Local church cu zarh fatin kan i pumhnak le Bawiparian kan tuannak hi a si. Universal church cu zumtu dihlak kan si—a thi he a nung he. Cun **Pathian khrihfabu hrem** cu Pathian mithiang hna hrem he aa khat (Schreiner, 2010, 98.). Khrihfabu cu a minung hi kan si. A innpi (building) a si lo. Khrihfabu dawl cu a minung dawl hi a si. Khrihfabu zeirello cu Khrih pum, silole Khrih thisen in cawkmi Pathian mithiang hna zeirello he aa khat. Cun, khrihfabu cu Pathian ram kauhternak (missions) ca i a dir mi a si bik ruang ah Bawipa ram a kauhter chin nakhnga zumtu dihlak kan i tel a herh.

Galatians 1:14: “Judah phung ka zulhnak ah khan ka thirual Judah mi kha tampi ka lonh hna. Anmah nakin kan pupa phung kha fak pi in ka tanh deuh.”

Paul cu anmah Judah phung zulhnak ah ngakchia te a si lio in aa biatak mi a si. Jerusalem i cawnpiaktu minthang Gamaliel siangngakchia pakhat zong a rak si (Acts 5:34;

22:3). Cun, Judah phung tanh ah a fel bik timi Farasi pakhat zong a si (Phil. 3:5-6; Acts 26:5). Cu bantuk minung a si ruang ah Pathian nih a lungthin a thlen lo le a thlarau mit a auter lo ahcun a minung sinak cun Khrih lamkaltu si ding le Khrih thawngtha chim ding cu a si kho lo. Lamkaltu si ding in a kotu, thawngtha a phuantertu, le a thlahtu hi Pathian hrimhrim a si, ti hngal hna seh ti a duh ruang ah hi zawn bia a chim hi a si (Stott, 1868, 32.).

b. Pathian kawh-auhnak (1:15-17)

Galatians 1:15: “Sihmanhsehlaw Pathian nih a ka zaangfah ca ah, ka chuah hlan khan a ka thim i amah rian tuantu ding ah khan a ka auh. Cun Jentail mi hna sin ah Thawngtha cu ka chim nakhnga,”

Paul nunnak thlengtu cu Pathian a si, ti fiang khun in a lang. Pathian nih a “**zaangfah**,” a chuah hlan in a “**thim**” i, amah rian tuantu ding ah a “**auh**”. Cuti a tuah cu Gentiles mi lak i thawngtha chim ding ah a si. Galatians 1:13-14 ah a nun hlun a chim i, Galatians 1:15-16 ah a hrinthannak le a hrinthan hnu a thilton kong a chim. Phun dang in chim ahcun 13-14 ah amah kong a chim i, 15-16 ah cun Pathian kong a chim. Paul ca ah cun a nunnak thlengtu zong Pathian, a nun hnawh chan zong Pathian, a thih hnawh chan zong Pathian, cun a chimmi Thawngtha zong Pathian sin a hmuhmi a si i Pathian nih a tuahmi kong a si. A biapi ngai mi biafang cu “**thim**” ti hi a si. English cun “*set me apart*” a ti. Khrih thawngtha chim ding ah Paul cu “a dang tein thleidanmi” a

si; sualnak le a thurhnawmi vawlei he i cawhbur in a um kho lo tinak a si. Pathian nih Jeremiah a thim, silole a bia phuangu tu ding ah a dang te in a chiah, a thleidan bantuk a si, “Paw chung i ka’n ser hlan ah ka’n hngalh i na chuah hlan ah ka’n thianter cang; Nangmah cu mipfun hna ca i profet ah ka’n chiah cang” tiah a ti (Jer. 1:5; Stott, 1968, 32.). Pathian rian cu Pathian thimmi, Pathian kawhmi, le Pathian umpimi hna lawng nih ùan khawh a si. Zapi nih vawlei rian ùan bantuk in a duhmi poh nih duhning poh in ùan khawh a si lo.

Galatians 1:16: “a Fapa cu ka sin i a phuan tikah, ahohmanh ruahnak hal awk ah ka fuk hna lo,”

Lung fiannak ding ah kan chim cia vun nolh ko usi law: Paul nih (1) Galatians 1:13-14 ah hlan lio a nun hlun kong a chim; (2) Galatians 1:15 ah a hrinṭhannak kong a chim; (3) Galatians 1:16-17 ah a hrinṭhan hnu kong a chim. Tutan kan zohmi cu a hrinṭhan hnu ah Paul cu zeidah a tuah, ti a si. Galatians 1:16a le Galatians 1:15b hi aa tlaimi an si. An pahnih fonh ahcun: “Gentiles mi hna sin ah Thawngṭha cu ka chim nakhnga (1:15b) a Fapa cu ka sin ah a phuan” (1:16a). Paul cu Pathian nih thawngṭha chim ding in a tinhpiak bang a nunnak nih aa tinhmi zong Thawngṭha chim a si ko (Rom. 1:14-17). Cun Damascus lam cung i Jesuh Khrih aa langh/phuan hi Paul ca ah a hrinṭhannak tehte lawng si lo in Pathian kawhmi zong a si (Moo, 2013, 104.).

Kannah zumtu hna zong kan hrin ṭhan tik ah hin, Bawipa nih a rian thiangu ùan ding ah kawhmi kan si colh ve. Pathian rian ùan lomi zumtu an um bal lo. Pathian

rianṭuannak ah zumtu dihlak kan i tel. Cun Paul nih **“hohmanh ruahnak ka hal hna lo”** a ti cu, Pathian thawng in a hrinṭhannak, Pathian kawh-auhnak le Khrih nih a sin i phuanmi thawngṭha kong ah lungawṭawmnak zeihmanh um lo in aa fian ruang ah a si (Schreiner, 2010, 102.). Pathian sin in a rami lawngte an si ko i a minung hawi sin in cawnpiaknak, chimhnak, le lamhmuh saknak (instruction) zeihmanh a herh lo. Cucaah Paul cu aa tinhmi hmun te ah a kalnak a si (Hays, 2015, 1047.).

Galatians 1:17: “keimah hlan i lamkaltu a rak simi hna ton awk zong ah khan Jerusalem ah ka va kal lo. Arabia ram tu ah khan ka kal zau i cuka cun Damaskas khua ah ka ra kir.”

Paul nih **“Jerusalem ah ka va kal lo”** timi hi “Lamkaltu hna ton awk ah ka va kal lo” ti he aa khat. Paul chim duhnak cu, a chimmi Thawngṭha biatak hi Pathian sin in a hmuhmi a si aa fian tuk ruang ah midang he fianternak (*clarification*) tuah aa tim lo (Schreiner, 2010, 102.). Cun Paul, **“Arabia ram tu ah”** a kal kong hi Luke nih Acts ah a rak telh lo. Acts 9:19-20 nih tihin a fianter, “Saul cu Damascus khua i a ummi zultu hna sin ah khan ni tlawmpal a caam. Pumhnak inn ah khan cungcang lo in a va kal i, “Jesuh cu Pathian Fapa a si” tiah a chimh hna” a ti. Galatians 1:17 ah cun, “Arabia ram tu ah khan ka kal zau i cuka cun Damascus khua ah ka ra kir” a ti. Cucaah, Damascus khua thawngṭha chim hlan ah **Arabia** ah a rak kal hmasa nain Luke nih a telh lo bia a si, ti a fiang (Schreiner, 2010, 102.).

Cheukhat nih Arabia i Paul a kal hi missionary tuan duh ah a si an ti. Cheukhat nih cun Pathian he dai te i caan hman a duh ruang ah a si, an ti. Cheukhat nih kum thum chung a va um (v.18) hi Jesuh zultu hleihnih hna bantuk in Jesuh nih Paul hi training a pek ve, an ti (Stott, 1968, 34.). Cun cheukhat nih Arabia i a kal cu Jesuh nih a sin i a phuanmi thawngtha le Biakam Hlun pehtonh ding ah study a va tuah, an ti. Nain, hmaan dawh a si lo. Paul nih Arabia le Damascus ah Khrih phuanmi thawngtha biatak a chim a si ko, ti hi hmaan bik dawh a si (Schreiner, 2010, 103.). Cun Arabia hi scholars tampi nih cun Nabatean Kingdom a si, an ti (Schreiner, 2010, 102; Moo, 2013, 106.).

c. Judea ram ah fiangfai in an hngal lo (1:18-24).

Paul chimmi thawngtha cu Pathian sin in a ra taktak mi a si. Minung lungtliner ruah ah chimmi a si lo. Lamkaltu dang sin in a hmuhmi zong a si lo. A tonmi Lamkaltu cu Peter le James lawng an si. Cu hmanh cu caan zeimawzat chung te lawng a si fawn. Cun Judea ram zong ah caan sau a caam lo. Khrihfabu chung mi tam deuh nih an rak hngal lo, a riantuannak kong lawng an rak theih.

Galatians 1:18-19: “Kum thum hnu ah Peter sin in thawngpang theih duh ah Jerusalem ah ka hung kal i amah sin ah cun zarh hnih ka caam. ¹⁹Kan Bawipa nau Jeim dah ti lo cu, lamkaltu dang ahohmanh kha ka chawn hna lo.”

Paul nih “**kum thum hnu ah**” a ti tik ah hin Arabia le Damascus i a um hnu ah si lo in, Damascus lam i Jesuh he an

i ton i hrinṭhannak a hmuh hnu in a si (Moo, 2013, 108; Hays, 2015, 1048; Schreiner, 2010, 109; Stott, 1968, 35.). Paul hi AD 31/32 ah a hrinṭhan ahcun Peter he AD 33/34 hrawng ah i ton dawh an si. Hi hi Acts 9:26-30 zong ah kan hmuh. Paul aupimi thawngṭha hi amah hlan Lamkaltu a rak si cang mi hna sin in a hmuhmi a si lo ti a fian rih nak cu kum thum hnu lawng ah Jerusalem ah Lamkaltu dang a va ton hna. Judaizers nih cun Paul chimmi thawngṭha cu Jerusalem um Lamkaltu hna sin in a lak mi a si, an ti. Peter le James a hmuh hna hlan pi in Paul nih Arabia le Damascus ah thawngṭha biatak cu a rak chim diam cang (Schreiner, 2010, 109.).

“**Peter**” cu Andrew u a si. Ngahtlai in paw aa cawmmi an si. Nga tlaitu sinak in mi tlaitu ah Jesuh nih a kawhmi hna an si (Matt. 4:18-19). Jesuh zultu Philip bang Bethsaida khuami an si (John 1:44). Peter cu Jesuh zultu (12) lak ah bochanmi pakhat a si. Jesuh a thih hnu i Jerusalem khrihfabu ah hruaitu ralṭha pakhat lawng si lo in, ralṭha ngai in Thawngṭha biatak a chimmi zong a si (Acts 2:14-41; 3:11-26; 4:8-20; 5:3-32; 5:29; 8:20-25).

Cun “**James**” cu Jesuh nau a si (Matt. 13:55-56). Amah hi James cakuat ṭialtu zong a si. Biakam Thar ah James timi minung 4 an um. Pahnih lawng, hi cakuat ṭialtu an si lai tiah zumh an si: 1) Jesuh zultu Alfeas fapa James (Matt. 10:3); 2) Judas pa James (Iscariot a si lo mi; Luke 6:16); 3) Cun John u, Zebedee fapa James (Matt. 4:21); hi James hi Jesuh zultu lak ah Martyred in a thi hmasa bik mi a si (Acts 12:2); 4) A donghnak ah atu i kan hmuhmi James hi Jesuh le Jude unau a si (Matt. 13:55; Mark 6:3; Jude 1). James nih Jesuh hi Messiah ah a rak zum lo (John 7:5). Hlanlio prophet

hna nih vawlei misual khamthu ding i an rak chimchung mi le rak kamhmi Messiah ah a zum lo. Jesuh a thawhṭhan hnu lawng ah a zumh (1 Cor. 15:7). Cu hnu ah Jerusalem khrihfabu ah bochanmi hruaitu pakhat a hung si (Acts 12:17; 15:13; 21:18; Gal. 2:12). James cu dinnak a ṭanh mi a si ruang ah “Midingfel James” tiauhmi a si. Kum zabu pakhat lio i Jewish tuanbia thiam Josephus nih cun James cu A.D. 62 ah Martyred in a thi tiauh a ṭial (MacArthur, 2003, 470–471.).

Paul nih Peter “**zarh hnih**” chung Jerusalem i a ton hi hngalh awk (information) a laak duh ruang ah a si, an ti. Cheukhat nih amah pumpak in Peter hngalh a duh ruang ah a tonmi a si, an ti. Cun Judaizers pawl zong nih an ruahmi cu Paul nih a aupimi thawngṭha hi Jerusalem i lamkaltu hna sin in a lakmi a si, ti a si (Schreiner, 2010, 109.). An i tonnak muru taktak scholar tam deuh nih an ruah ning ah cun Peter le James cu Jesuh he naihnam te i khuasami an si ruang ah Jesuh le a cawnpiaknak kong tam deuh hngalh duh ah a si lai, an ti (Moo, 2013, 110 [learning more about the life and teaching of Jesus]; Schreiner, 2010, 109; MacArthur, 1987, 31.). James cu unau sinak in Jesuh kong hngaltu a si. Cu pin ah Jerusalem khrihfabu hmasa ah bochanmi hruaitu a si (Acts 12:17; 15:13-21; 21:18-25). Peter cu Jesuh zultu (12) lak ah bochanmi le hruaitu a si i Jesuh kong hngaltu a si ve.

Galatians 1:20: “Ka ṭialmi hi biatak a si. Ka lih ka chim lo kha Pathian nih a hngalh.”

Liberals hrilhfhiah ṭialtu pawl nih Paul hi bochan tlak hruaitu le cawnpiaktu ṭha pakhat cu si kaw amah pumpak

ideas le lungduh deuh phun (preferences) a telh tawn, an ti. Cu cu Paul nih, “**ka tjalmi**” le “**ka lih ka chim lo**” a timi ruang ah hin a si (MacArthur, 1987, 31.). Paul nih a langhter duhmi cu Pathian sin in phuanmi thawngtha kong ah aa biataknak le zumh awk tlak a sinak a si (Fung, 1988, 79.). Cun Galatians 1:13-24 ah a chimmi vialte hi lih pakhat hmanh an si lo, a nun in a ton taktakmi lawngte an si kong a chim duh (Moo, 2013, 111.). Paul nih bia a chim tikah aa biataknak le a chimmi bia hi lungawtawmnak zehmanh um lo in zum hna seh ti a duh ruang ah a si. Hika lawng a si lo. A cakuat dangdang zong ah hiti a chimnak kan hmuh rih (Rom. 1:9; 9:1-2; 2 Cor. 1:23; 11:10; 1 Tim. 2:7; Schreiner, 2010, 111.).

Galatians 1:21: “Cu hnu ah cun Siria ram le Silisia ram ah khan ka kal.”

Paul cu a hrinthan hnu kum thum ah Jerusalem ah Lamkaltu cheukhat sin ah caan tlawmpal a hmang, cun Palestine ram chuah taak in Syria le Cilicia ah Pathian rian tuan ding in a kal. Syria le Cilicia hi Galatians cakuat tjal lio ah Rom cozah tang um an si. Cilicia i Paul a kal kong hi Acts 9:30 ah kan hmuh. Luke nih, “Hi kong kha zultu unau rual hna nih khan an theih tikah Saul kha Sisaria khua ah an kalpi i Tarsas khua ah khan an kalpi” a ti. Tarsas le Cilicia hi aa khatmi khua an si. Cu khua ah Paul le Barnabas cu an i tong i cu lio khua biapi ngai a simi Antioch ah Pathian rian tuan ding in an kal (Acts 11:25-26). Bible scholars nih an chim nign ah Syria le Cilicia cu aa khatmi hmun an si. Tachunhnak

ah England le Wales bantuk an si (Fung, 1988, 80. Moo, 2013, 112.). Paul cu Jerusalem i Lamkaltu hna he an i ton hlan in kum thum chung Pathian phuanmi thawngtha a chim cang i Jerusalem ah sau caam a herh lo. Jerusalem ah Lamkaltu Peter, John, le James an um fawn ko ruang ah hmundang i Pathian thawngtha chim tu aa thim deuh nak a si (Moo, 2013, 112.).

Galatians 1:22: “Cucaah cun Judea ram i a ummi Khrihfabu chung mi hna nih khan pumpak in an ka hngal lo.”

Paul cu pumpak in **Judea ram** zumtu hna nih an hngal lo, ti tik ah hin zapi nih an hngalh mi minung a si rih lo kong a chim duhnak a si (Schreiner, 2010, 112.). Acts 9:26 ah, “Saul cu Jerusalem khua ah khan a hung kal i zultu pawl kha komh a hung timh hna. Sihmanhsehlaw annih nih zultu a si ve cang ti kha an rak zum lo i cucaah amah cu an ñih ngaingai” a ti. Jerusalem cu **Judea ram** ah a ummi a si i Samaria le Galilee zong telh chih an si. Galatians cakuat ñial lio caan ah Rom cozah uknak chung um a si ve (Osborne, 2017, 43; Schreiner, 2010, 112.). Cun “**Khrihfabu chung mi**” ti cu zumtu, silole khrihfa ti he aa khat. English Bible ah “which were in Christ” ti a um. Lai Bible ah cun hi zawn te hi a um lo. Judea ram khrihfabu hna cu Khrih chung ummi, Khrih ta, Khrih he pehtlainnak a ngeimi an si tinak a si. Khrihfabu chungtel cu Khrih chung ummi kan si. Khrih chung ah kan um i Khrih cu kan chung ah a um ve (John 14:20; 17:23). Khrih he pumkhat kan si. Cuti pumkhat kan sinak cu zeihmanh nih a kan ñhen kho lo. Thihnak, nunnak,

vancung i vanmi, uktu le ṭhawwnak, tu caan le hmailei caan, cunglei vawlei le tanglei vawlei, zeihmanh nih a kan ṭhen kho lai lo (Rom. 8:37-39). Khrihfabu cu Khrih he pehtlaihna a ngei zungzal lai; Khrih cawnpiaknak le nawlpeknak a zul lai. Khrihfabu le Khrih bia ṭhen awk an ṭha lo.

Galatians 1:23: “Midang nih, “A rak kan hremtu nih khan atu cu hrawh a rak i zuammi phung kha a ṭanh i a chim lengmang,” an ti lawng kha an theih i”

Judea ram zumtu hna nih Paul cu an mit hrimhrim i an hmuh ruang si lo in an hna i an theihnak in a kong an rak hngalh. Pathian nih khuaruahhar in a nun a thlen kong, Galatians 1:13-16 ah amah Paul nih a chimmi kong a si. Tuanlio Pathian khrihfabu (v. 13, zumtu) a rak hremtu nih an zumhmi Thawngṭha kong a chim ti an theih tikah Pathian an thangṭhat. Judea ram zumtu hna hi Paul nun aa thlen ning le Pathian kawh-auh a ton kong i tehte an si (Schreiner, 2010, 112.). Paul nih hrawh “**aa zuammi phung**” cu “zumhna (faith)” tiah English Bible ah cun kan hmuh. Hi “zumhna (faith)” biafang i a sullam cu “khrihfa kan zumhna kan i nunpimi” (Moo, 2013, 114 [act of believing]) silole “Thawngṭha biatak” silole “Khrihfa zumhna” silole “Khrih ah aa hngatmi zumhna” tiduhna a si (Fung, 1988, 83; Schreiner, 2010, 112-113.). Cu cu Paul nih hrawh a rak i zuam nain a hnu ah cun cu Thawngṭha a hrawktu si lo in thih tiang a dirkamhtu le a karhtertu ah a hun i cang (Phil. 3:5-6; Gal. 1:13).

Galatians 1:24: “keimah ruang ah cun Pathian kha an thangthat.”

Judea ram zumtu hna nih Paul nun i khuruahhar Pathian rianṭuannak an hmuh tikah **Pathian kha an thangthat**. Paul nun aa thlen kong ah lungawṭawmnak a ngei lo mi tehte ṭha an si ruang ah Paul nih tam nawn in an kong a chim hi a si kho men. Nun thlentu le sersiamtu hi minung kan si bal lo, Pathian a si. Cu ruang ah Pathian lawnglawng **thangthat** awk tlak le biak awk tlak a si zungzal lai. Judea ram zumtu hna nih Paul nun aa thlen ning an hmuh tikah Bawipa an thangthat i Bawipa cung i an i lawmh bang crusade le camping tibantuk ah mi pakhatkhat nih nun thlennak a hmuh tikah Bawipa kan thangthat ve awk a si. Cun kanmah lila zong kan nun i Pathian khuaruahhar rianṭuannak a um tikah mi nih Pathian an thangthat ve lai.

d. Paul a rianṭuannak theihpinak (2:1-10)

Galatians 2:1-10 ah lamkaltu dang nih Paul a rianṭuan an hngalhpinak kong kan hmuh. Paul a hrinṭhan in kum hleili hnu i Jerusalem a kal ṭhan tikah Jerusalem hruaitu hna nih Titus cu cuarpartan an fial lo nain cheukhat unau diklo nih cun an fial. Cun, Jerusalem um Lamkaltu hna nih Paul aupimi thawngṭha ah zehmanh an chap lo, lunghrinhnak zong an ngei lo. An hnatlakpi lehlam i Pathian ṭhawnnak nih Gentiles mi sin lamkaltu ding i a ser zong an hngalh ruang ah a kut an tlaih i Barnabas he Gentiles mi sin ah missionaries in an thlah hna.

Galatians 2:1: “Kum hleili hnu ah Barnabas he Jerusalem ah kan kal ðhan; Titas zong kan i kalpi.”

Galatians 2:1-2 hin Paul nih Jerusalem um khrihfabu hruaitu hna sin ah Gentile mi sin i thawngþha a chim kong a chimh hna. Jerusalem a kal ðhan hi a vawi 2-nak a si. Cun “**kum hleili hnu ah**” a kal ðhan hi a si i Damascus lam i Jesuh he an i ton in **kum hleili** a rauh hnu ah a si kho (Gal. 1:18). Pathian nih na kal awk a si, ti i a sin ah a phuan ruang ah cuti Paul a kal cu a si (Gal. 2:2). Jerusalem i a voi 2-nak a kal hlan chung vialte Paul cu Jerusalem khrihfabu le hruaitu hna he pehtlaihnak a ngeih lo ruang ah Paul aupimi thawngþha hi Jerusalem i lamkaltu hna sin in a hmuhmi, aa cawnmi a si hrimhrim lo kong a thar in langhter ðhan a duh. Gentiles mi umnak Syria le Cilicia tu ah thawngþha a rak chim. Cun Antioch khua khrihfabu ah hramthla in Asia Minor hrawng ah **Barnabas** he thawngþha karhter rian rak ðuan hna seh law a dawh fawn (Acts 13-14; Hays, 2015, 1052.). Bible scholars cheukhat, Galatia thlanglei leitang pawl nih cun Paul le Barnabas hi an voi 1-nak an kal tan ah thlanglei Galatia thlanglei peng ah thawngþha rak chim hna kaw Galatia mi hna nih Barnabas zong pumpak in an hngalh ve, an ti (Schreiner, 2010, 120.).

Cun **Barnabas** hi Jews a si i khrihfabu hmasa chan ah mi biapi ngai pakhat a si ve. A min sullam cu “Thazang Petu” tinak a si (Acts 4:36). A ngeihmi lo a zuar i, a hmuhmi tangka cu siang ngai in lamkaltu a rak pek hna (Acts 4:37). Lamkaltu hna nih kau deuh in Pathian rian an ðuan khawh nakhnga le

zumtu harsa hna bawmhchanhnak ding ah a si. Cun Paul a hrinṭhan hnu ah Paul bawmtu ṭha ngai a si i Lamkaltu hna nih Paul lungthlennak an zumh khawh nakhnga a chimpiaktu a si (Acts 9:27). Kum zeimawzat hnu ah Syrian Antioch i thawngṭha chim ding in Paul cu aa kalpi (Acts 11:25-26). Cun Paul he a voi 1-nak missionary zong Antioch khua khrihfabu thlahnak in an rak kalṭi (Acts 13-14). Paul a voi 1-nak missionary hi Barnabas nih zul lo in Paul nih Barnabas a zulh kan ti ahcun a dik deuh lai. A ruang cu, Paul a hrinṭhan ka te i a ṭihruaitu cu Barnabas a rak si (Moo, 2013, 122.). Cun Antioch khua khrihfabu ṭhiamṭhiam nih Jerusalem Council ah thawngṭha biatak dirpitu ding in an thlah ṭhan rih hna (Acts 15:1-29). Nain John Mark ruang ah Paul le Barnabas cu an i ṭhen (Acts 15:35-39). (hi John Mark hi Thawngṭha Mark cauk ṭialtu a si. Jesuh zultu a si lo nain Peter sin in a hmuhmi le a theihmi Jesuh kong a ṭialtu a si tiah Bible scholars tampi nih an ruahmi a si.) John Mark cu Paul nih Barnabas tupa a ti (Col. 4:10).

Titus cu Greek mi, Gentile a si (Gal. 2:3). Greek mi a si tiah Paul nih Galatians 2:3 ah a ti nain Greek mipun a si tinak a si lo. Bible ṭialtu nih Gentile mi an sinak langhter an duh ruang i an hmanmi biafang a si (Rom. 1:14, 16; 2:9, 10; 3:9; 10:2; 1 Cor. 1:22, 24; 10:32; 12:13; Gal. 3:28; Col. 3:11; Schreiner, 2010, 123.). Paul he ze i tik ah dah an rak i ton kan hngal lo. Acts zong nih a ṭial lo (Moo, 2013, 122.). Paul nih Titus cu, “zumhnak kan i hrawmmi chung i ka fa taktak” a ti si kaw Paul thawngṭha chimnak thawng in a hrinṭhan mi si dawh a si (Titus 1:1-4). Paul nih Timothy bantuan in aa bochan, ti a langhnak cu Crete tikulh i khrihfabu zohkhenh

ding in a rak chiahtak, ti Titus sin Paul cakuat in hmuh khawh a si (Titus 1:5). Cun a khualtlawn vawi thumnak ah Paul nih Titus cu aa kalpi ve i Corinth khua khrihfabu ah bochan ngaimi hruaitu pakhat zong a rak si (2 Cor. 2:13; 7:6, 13-14; 8:6, 16, 23; 12:18). Paul nih Jerusalem i aa kalpinak a ruang cu, Greek mi a si, Jew a si lo. Jew (Judah) mipahun a si lo mi zong nih Khrih kan zumh, kan i bochan ko ahcun Pathian vel thawng in khamh kan si ko, ti langhter a duh. Khamh kan si khawh nakhnga Jew mipahun si a herh lo; Moses nawlbia zulh chap a herh lo i cuarpartan zong a herh lo, ti Titus hmang in langhter a duh ruang ah a si (Moo, 2013, 122.).

Galatians 2:2a: “Zeicahdah ka kal ti ahcun Pathian nih na kal awk a si tiah ka sin ah a phuan ca ah a si.”

Jerusalem ah Paul a kal cu a aupi mi thawngṭha Jerusalem lamkaltu hna i an fehter hmasa a herh ruang ah a si lo. A ton hna hlan pi kum hleili chung a aupi cang ko i Pathian sin in phuanchuah mi thawngṭha a si aa fiang tuk (Gal. 1:11-12). Jerusalem a kal cu “**Pathian nih, na kal awk a si**” a ti ruang i a kal bia a si. Zei ruang set ah dah Pathian nih a kalter ti kan hngal lo, Paul zong nih fiang in a langhter lo (Moo, 2013, 123.). Acts 11:27-30 ah Paul le Barnabas cu Jerusalem ah mangṭam bawmhnak tangka (famine relief funds) laak ah an kal. Cun Acts 15:2 ah, Khamhnak le Cuarpartannak kong i al ding in Antioch khua khrihfabu nih Jerusalem Council (Jerusalem Pumhnak) ah an thlah hna. Bible scholars nih Acts 11:27-30 i Jerusalem a kal hi **Pathian nih, na kal awk a si** a ti lio caan he aa keihkawh bik ah an ruah (Schreiner, 2010,

120; Moo, 2013, 123; Campbell, 1985, Vol. 2, 593.). A kong dang tam hngalh a si lo nain Pathian nih kal a fian ruang ah Pathian fial bang Jerusalem ah a kal, ti hmuh khawh a si. Pathian nawl a ngai. Pathian duhnak a tuah.

Galatians 2:2b: “Hruaitu pawl he kanmah lawng kan i tonnak ah Jentail mi sin i thawngṭha bia ka chimnak kong kha ka chimh hna. Kan hnulei i ka rak tuahmi rian kha siseh, atu i ka tuahmi rian hi siseh, pakpalawng siter kha ka duh lo.”

Jerusalem i a um lio ah hruaitu hna cu Paul nih Gentiles mi hna sin i thawngṭha a chim kong a chimh ṭhan hna. Hi zawn i “**hruaitu pawl**” timi hi Jerusalem khrihfabu i hruaitu dihlak huap in maw a chim, Khrih Lamkaltu naihniam deuh pawl a chim duhnak dah a si, ti ruah awk um. Cheukhat nih Jerusalem khrihfabu pastor le Lamkaltu dihlak an si – Peter, John, le James telhchih in, an ti (MacArthur, 1987, 37.). Cheukhat nih a rianṭuan-hawi Lamkaltu lawng an si, an ti (Schreiner, 2010, 121.). Cheukhat nih, Paul hi pumpak (private) tonnak le zapi (public) tonnak a ngei lai tiah an zumh (Fung, 1988, 87; Moo, 2013, 123; Stott, 1968, 41.). Nain wawi khat lawng tonnak ngeih dawh a si i, Lamkaltu niahniam deuhdeuh sin ah Khrih sin in a hmuhmi Thawngṭha biatak, Gentile mi hna lak i a chim kong a chim a si lai, ti zumh a si bik (Moo, 2013, 123.). Cun Paul nih ze i ruang ah dah a rianṭuan kong chimh a duh hna hnga, ti ahcun Pathian vel thawng in hrinṭhannak a hmuh kong, a aupimi thawngṭha zong a taktak a si kong langhter a duh. Cun Gentiles mi lak i thawngṭha a chimnak ah, Gentile mi tampi nih Khrih an zumh

i khamh an si kong, cuarpar tan le Moses nawlbia zong zultah a herh lo kong langhter a duh ruang ah a si fawn (Fung, 1988, 87.).

Galatians 2:3: “Ka hawi Titas cu Grik mi a si nain ahohmanh nih cuarpar tan an fial lo.”

A cunglei Galatians 2:1 ah Titus le Paul an i pehtlaihna kan chim cang. Jerusalem ah Titus aa kalpinak a ruang cu Thawngtha biatak langhter a duh; Jews le Gentiles ti um lo in Pathian nih mi zeih poh a kan cohlan ko (Gal. 3:28-29; 5:6) ti le, khamh sinak ding ah Khrih i hngatchan/zumh hi a za, cuarpar tan a herh lo, Moses nawlbia zultah a herh lo ti langhter a duh (Stott, 1968, 42.). Cun zeih ruang ah dah Titus cu cuarpar tan an fial lo ti ahcun a tonmi Jerusalem hruaitu hna cu amah Paul bang Thawngtha biatak a pem ve mi an si.

Galatians 2:3-5 ah hin Paul nih cuarpartan a herh lo kong a fianter. **Cuarpartan** cu zeidah a si? Cuarpartan cu Biakam Hlun biafang a si. Biakam Hlun chan ah cun Pathian miphun si *kho* ding cun cuarpartan a hau. Cuarpar aa tan lomi, silole tan a duh lo mi cu Pathian biakam chung ah an rak i tel kho lo (Gen. 17:9-14). Phundang in chim ahcun Cuarpartan cu Pathian he biakamnak ngeih langhternak a si. Paul chan ah Jews cheukhat cu, khamh si khawhna ding ah cuarpar tan a herh rih, Moses nawlbia zong zultah a herh rih ti a zum rih mi an si (Acts 15:1-5). Cu cu Paul nih faak ngai in a doh.

Thawngtha biatak cu hi hi a si: Khamh kan si khawh nakhnga cuarpartan a herh ti lo, Moses nawlbia zong zultah a herh ti lo. Phundang in kan chim ahcun khamh kan si khawh

nakhnga minung lei zuamnak a herh lo, thil tha tuah le dinfel a herh lo. Hi thil hna hi an herh ahcun Khrih cu pakpalawng a si lai. Pathian vel zong pakpalawng a si lai. Pathian nih vel a kan ngeih i a Fapa Khrih thawng in a kan khamh. Cu cu zumhnak in kan cohlan (Rom. 3:24; 5:1; Eph. 2:4-10; Gal. 2:20-21). Cun khamh a si cang mi hna cu Pathian Thlarau kan ngei (Eph. 1:13-14; 4:30; Rom. 8:9-17; 1 Cor. 3:16; 6:19; Gal. 3:2; 1 John 3:9). Pathian Thlarau cu Pathian ta kan sinak tehte a si. Pathian nih a kan luatter lai Ni a phan te lai ti aamahkhan cu Thlarau hi a si. Biakam Hlun chan ah cuarpartan nih Pathian ta sinak a langhter bang in Biakam Thar chan ah cun Pathian Thlarau kan ngeih hi Pathian ta kan sinak langhtertu tehte a si ve (Phil. 3:3-4; Ezekiel 36:27).

Galatians 2:4: “a cheu nan unau ka si ve aa titermi hna, kan bu chung i aa fon vemi hna bel nih i tan seh ti an duh. Hi hna hi kan bu chung ah a thli in a rung lutmi an si i annih nih dothlat an duhmi cu Khrih Jesuh he kan i pehtlaihnaq thawng in kan hmuhmi luatnak kong kha a si. Kannih cu sal i ser kha an kan duh.”

Paul nih, “**a cheu nan unau**” a timi pawl hi tam hngalh a si lo. A ruang cu Jerusalem hruaitu hna he an i ton kong tam tial a si lo. Nain a hrinṭhan lo mi an si. Khamhnak hmuhnak ding ah cuarpar tan a herh a timi hna an si. Titus zong a cuarpar i tan seh, ti an duh. Cu hna cu Galatia peng khrihfabu hnahnawnak petu Judaizers pawl an si. Annih cu Hell tla ding ah aa tlakmi, Pathian sualphawtmi le

chiatserhmi an si (Gal. 1:8-9; 3:10-14; Schreiner, 2010, 124; Moo, 2013, 129.).

Cun Khrih Jesuh thawng in hmuhmi luatnak dothlat an duh ruang ah **bu chung ah a thli in a rung lutmi** an sinak nih annih cu a luat rih lomi an si a langhter. Hika i “**dothlat**” timi biafang zawn ah hin English Bible nih “spy” a hman. A Greek biafang hram cu ralkap lei cawlcanghnak he aa pehtlaimi a si (Schreiner, 2010, 125.). Ralkap nih an ral tei an duh hna i a thli te in an dothlat hna bantuk in Khrih thawng in a luatmi hna an luatnak an dothlat tinak a si. Galatians cakuat ah “luatnak” hi biapi ngai i thlirhler mi biafang a si (Gal. 4:22-23, 26, 31; 5:1; 13). Salsinak he bia ralkah an si (4:1, 7, 22-25, 31; 5:1). Cun hi zawn i a chim mi luatnak telhchih in Galatians cakuat chung i a chimmi luatnak poh cu nawlbia chung in luat chim duhnak a si (Schreiner, 2010, 125).

Galatians 2:5: “Asinain thawngtha kha nan ca i him tein chiah ka duh ca ah minit pakhat hmanh kan i teiter hna lo.”

Paul nih thawngtha a runven, a dirkamh ti cu Titus a cuarpar i tan seh, ti a duhtu a doh hna ah a lang ngai ko. A dik lo, ti a hngalh i a kham colh hna.

Kannah zong thawngtha chimtu lawng kan si lo i, thawngtha kilvengt u zong kan sinak le ningcang lo thawngtha chimtu hna kan al kan doh ve awk a si ti hi Paul nih a kan cawnpiak. Cun, “**thawngtha kha nan ca i him tein chiah ka duh ca ah**” a ti hi Galatia khrihfabu hna ca i zohchunh awk tlak bia a chim a si (Schreiner, 2010, 126.). Titus cuarpar

tanter a duhtu Judaizers pawl cu Paul nih a al a doh hna bantuk in Galatia khrihfabu ve zong nih Judaizers pawl cu an al an doh ve hna i, thawngṭha zong kilveng hna seh, ti an duh hna. Paul nih kilven a duh mi cu nawlbia chung in kan luatnak thawngṭha hi a si. Jews le Gentiles ti um ti lo in Pathian nih a Fa ah a kan cohlannak, Khrih kan zumhnak thawng in miding i cohlan le thiam coh kan sinak thawngṭha hi a si (Moo, 2013, 130; Fung, 1988, 94; Schreiner, 2010, 127.).

Galatians 2:6: “Hruaitu pawl nih khan zehmanh ruahnak thar an kan pek khawhmi a um lo — hruaitu pawl ka ti hna hi hruaitu an sinak nih hin zehmanh ka ca ah dannak a umter hlei lo ca ah a si; Pathian nih cun lenglei thil zoh in bia a thlek lo.”

Galatians 2:6-9 ah hin a aupimi thawngṭha ah hruaitu hna nih zehmanh an chap lo kong Paul nih a chim. Jerusalem **hruaitu** pawl cu Galatians 1:2 ah a rak chim cangmi, pumpak in a rak tonmi lamkaltu hna an si. Galatians 2:9 ah an min zong a chim, Peter, John, le James an si. Peter le John cu Jesuh zultu hleihnih lak ah Jesuh he aa naihniam khun mi an si. James cu taksa lei in Jesuh nau a si. Jerusalem lamkaltu hna he an i ton kong Paul nih a nolh ṭhan hi Judaizers pawl nih Jerusalem lamkaltu hna le Paul hi cuai an thlai hna ruang ah a si. An dirhmun le an dirhmun aa dannak a um lo kong Paul nih langther a duh. Anmah tluk te in Lamkaltu sinak nawlŋgeihnak (authority) a ngei i an chimmi thawngṭha a chim ve (Osborne, 2017, 54; MacArthur, 1987, 40). A thawngṭha an pompiak hmasa zong a herh lo. Lamkaltu an

sinak le khrihfabu hruaitu an sinak nih Paul thawngṭha cu **dannak a umter hlei lo**. Cun Gentiles hna lak i thawngṭha a chim kong ah ruahnak pek a herhnak zong a um fawn lo. Pathian nih a thim, a kawh, a thlah mi a si ve ko i, a chimmi thawngṭha zong Pathian sin ṭhiamṭhiam in a hmuhmi a si, ti Jerusalem lamkaltu hna cu an i fiang ko. An cahmi bel cu sifak rethei philhthlau lo ding lawng a si i cu cu Paul le a rianṭuan hawi nih faakpi in ṭuan chuah an i zuammi a si ko (Gal. 2:10). Judaizers pawl nih cun Paul le Jerusalem lamkaltu hna cu lamkaltu an sinak le an chimmi thawngṭha kong ah leng lei zoh in bia an thlek nain **Pathian nih cun lenglei thil zoh in bia a thlek lo** (Deut. 10:7; 2 Chron. 19:7; Job 34:19).

Galatians 2:7: “Cuti ruahnak pek khawh cu vun chim lo, Pathian nih Jentail mi hna sin i thawngṭha chim a ka fial kha a si tak ti tu ah an ti lehlam, Pathian nih Peter cu Judah mi hna sin i thawngṭha chim a fial bantuk khan.”

Jerusalem lamkaltu hna nih Paul cu, Pathian nih **Gentiles mi hna sin i thawngṭha chim** a fial mi a si, an ti i, cu kong cu a rianṭuannak a chimh hna nak in an i fiang ko. Cun “**fial**” ti hi English cun “entrusted” ti a si. Jerusalem lamkaltu hna bantuk in Paul zong Pathian bochanmi le zumhmi lamkaltu a si ve ruang ah thawngṭha chim ding in a fial ve (Schreiner, 2010, 128; Moo, 2013, 134; Fung, 1988, 98.). **Peter cu Judah mi hna sin i thawngṭha chim a fial bantuk in** Paul cu Gentiles mi hna sin i chim a fial. Cu lawng cu an i dang. A lamkaltu sinak le a thawngṭha chimmi ah lungawtawmnak

a um lo. Jerusalem lamkaltu hna nih an rianṭuannak cu an lawmhpi hna, an lungtlinpi hna i Barnabas he an kut zong an tlaih hna (Gal. 2:9). Kut tlaihnak nih a langhtermi cu an i tinhmi an i hrawm kho, an lungtling tinak a si (Hays, 2015, 1057; Schreiner, 2010, 129.).

Galatians 2:8: “Peter cu Pathian nih Judah mi hna sin lamkaltu ah a ser bantuk in keimah zong Pathian ṭhawnnak nih Jentail mi hna sin lamkaltu ah a ka ser ve.”

Peter le Paul cu Pathian nih lamkaltu ah a ser veve mi hna an si. Peter tu cu amah miphun Jews mi sin thawngṭha chim ding ah a fial; Paul cu Gentiles mi lak i thawngṭha chim ding in a fial ve. An dirhmun aa khat; an umnak (location) lawng aa dang. Hi zawn ah hin Paul nih lamkaltu sinak kong a chim duhmi a si lo, a thawngṭha chimmi a taktak (authentic) a si zia langhter a duhbia a si (Schreiner, 2010, 129.). Romans 1:16 ah Paul nih, “Thawngṭha hi ka zahpi lo, zeicahtiah a zummi vialte hna ca ah Pathian khamhnak hmual a si, Judah mi hna ca ah a si hmasa i cun Jentail mi hna ca zong ah a hung a si” a ti. Thawngṭha cu Peter tehna an rianṭuannak thawng in Jews mi hna sin a phan hmasa taktak. Anmah hi zumtu hmasa an si taktak ko. Jerusalem i hremnak a tlun hnu in an i ṭhek i Gentiles mi sin ah thawngṭha cu a phan ve. Cuti cun Acts cauk hi ṭhen hnih in ṭhen khawh a si. A ṭhen 1-nak cu Act 1-2 a si i Peter rianṭuannak ti a si. A ṭhen 2-nak cu Acts 13-28 a si i Paul rianṭuannak ti a si ve. Peter le Paul rianṭuannak ah aa telmi lamkaltu dang an um ko hna. Tahchunhnak ah John, James, Barnabas, John Mark, Silas, Timothy, le Titus

tibantuk zong Peter le Paul rianṭuan-hawi an si hna nain anmah pahnih hi hruaitu deuhbik (key leaders) an si ruang ah hiti ṭhen a si hi a si.

Galatians 2:9: “Hruaitu pawl Jeim, Peter le Johan nih khan Pathian nih hi rian a ka pek kha an hngalh i cucaah Barnabas le keimah kha kan kut an kan tlaih. Rianṭuan ṭi cio bantuk in, kannih nih Jentail mi hna sin i rian ṭuan i annih nih Judah mi hna sin i rianṭuan kha kan hna a tla.”

Jerusalem lamkaltu hna nih Paul cu Gentiles mi hna lak i thawngṭha chim ding in a fial lawng an hngal lo, a ṭhawngmi Pathian vel nih Paul nunnak i rian a ṭuanning zong an hngalh. Hi zawn i “**Pathian nih rian a ka pek**” ti hi English Bible nih cun, “the grace that was given to me” a ti. Pathian nih vel a ngeih ve ruang ah lamkaltu sinak le a sunglawi tuk mi thawngṭha chimtu sinak a pek ve. Paul nih a rianṭuan kong a chim tawn ah Pathian vel thawng in a si, ti hi vawi tampi a chim ṭheo (Rom. 1:5; 15:15; 1 Cor. 3:10; 15:10; Gal. 1:15; Eph. 3:2, 7-8). Hi Pathian vel cu lamkaltu si ding i Pathian kawhna he zong aa tlaimi a si fawn. Jerusalem lamkaltu hna nih Paul rianṭuannak cu Pathian vel thawng in a si ti an hngalh ruang ah an kut an tlaih hna (Schreiner, 2010, 129.). Lamkaltu an sinak aa khat, an chimmi thawngṭha aa khat, an tincomi Pathian vel aa khat, rianhmi Bawi aa khat. An dihlak in Thiang Thlarau ṭhawnnak in thawngṭha chim rian a ṭuanmi an si hna (MacArthur, 1987, 42.). Paul nih a rian kong i porhlawt a duh ruang ah a chim a si lo, a phut lo

Pathian vel kong langhter a duh ruang tu ah a si (Schreiner, 2010, 129.).

Galatians 2:10: “An kan halmi cu, an lak i a ummi sifak retheimi philhpiak lo lawng kha a si ko i cu cu fak piin kan tuan lengmangmi hi a si.”

Jerusalem lamkaltu hna nih an fialmi hna cu **sifak retheimi** bawmh a si. Jews mi nih sifak retheimi hna cung i nun sian cu Pathian he i pehtlaihnak a langhtertu thil biapi a si, an ti (Moo, 2013, 139.). Cun hi zawn i bawmhna hi chawva lei bawmh a si (Hays, 2015, 1058.). Hi hi Paul ca ah thil thar a si lo, tuan pi in a rak tuah cangmi a si (Acts 11:27-30). Amah Paul zong nih **fak pi in kan tuan lengmangmi** a si ko, a ti. Hiti bia an cah ruang ah Gentiles mi lak i rian a tuannak in Jerusalem i zumtu sifak retheimi hna ca ah tangka a rak khon a si kho (Rom. 15:26). Paul a riantuannak zoh tik ah sifak rethei bawmhna ca ah i faakpi in tangka khon aa zuammi a si (Rom. 15:25-27; 1 Cor. 16:1-4; 2 Cor. 8-9; Hays, 2015, 1058.). Zumtu hmasa hna nih an rak tonmi thil tampi lak ah biapi ngai thil pathum cu: hremnak (persecution), sifahna (poverty), le cawnpiaknak diklo (false teaching) an si. Lamkaltu hna nih hremnak a tongtuar mi zumtu thazaang an pek hna, sifak rethei ca ah tangka an khawlhpiak hna i cawnpiaknak diklo a um tikah a dikmi cawnpiaknak an chimh hna. Hlan lio lamkaltu hna riantuannak hi cawn tlak a si. Nihin kan chan zong ah hi bantuk Lamkaltu hi Bawipa nih kan pe ve ko seh.

e. Paul Nawlgeihnak (2:11-21)

Galatians 2:11-21 ah Paul nih Peter a mawhchiat zoh tik ah nawl a ngeih a lang ngai. Peter mawhchiat kho ding in Paul hi a ralṭha tinak a si. Hi nih hin thawngṭha cu Peter nakin nawl a ngeih deuh ti a langhter. Paul aupimi thawngṭha hi amah pumpak ruahnak a si lo. Minung serchom le tuaktan chom zong a si lo (Gal. 1:11). Pathian nih a sin i a phuanmi a si (Gal. 1:12), Pathian ta a si (Rom. 1:1). Zei tikcaan poh ah a si lai i khuazei hmun poh ah a si zungzal ko lai.

i. Mawhchiatnak (2:11-14)

Galatians 2:11 ah Paul nih Peter a mawhchiat; 2:12 ah Peter cu Gentiles mi sin in aa zuk; Galatians 2:13 ah Peter cawlcanghnak nih zeih dah a chuahter, ti kan hmuh; cun 2:14 ah Paul nih Peter a lehnak kan hmuh. Galatians 2:15-21 ah Paul nih thawngṭha sining taktak lei ah a kan kalpi ṭhan te lai.

Galatians 2:11: “Peter cu Antiok khua i a rat ah khan zapi hmai ah ka mawhchiat, zeicahtiah fiang tein a rak palh.”

Peter hi zeih tik ah dah **Antioch khua** a rat ti kan hngal lo nain thong in a luat hnu le Jerusalem Council hlan hrawng ah a si lai tiah zumh a si (Acts 12:17; 15:1-35). Antioch khua cu Roman Cozah tang um khua lak ah ngan ah pathumnak a si. Milu 250,000 hrawng rak si dawh a si. Jews mipahun hi 25,000 tal cu an si lai tiah an zumh (Schreiner, 2010, 138.). Paul nih Peter palhnak a hmuh tikah zapi hmai ah a

mawhchiat ko. A hnulei in le a hngalh lo kar, a um lo kar ah a chim lo. Cuti Peter a mawhchiatnak cu Peter cu Pathian hmai ah sualphawt a si ruang ah a si. Hi “**palh**” zawn ah English nih cun “condemn” a hman. Cu cu Pathian hmai i sualphawt he aa khat (Moo, 2013, 145.). Peter cu Pathian lamkaltu tha a si ko nain a sualmi le Pathian sunparnak a baumi a si ve (Rom. 3:23). Cun, Paul nih Peter a mawchiatmi hi Peter nih thawngtha cu ningcang ngeilo i a canter ruang ah a si ko. Cun Paul nih a riantuan hawi hi a dawt i Pathian sualphawtmi si ding a sian lo ruang zong ah a si fawn.

Galatians 2:12: “Jeim nih a hun thlahmi pawl an rat hlan ah khan cun Peter cu Jentail unau pawl sin ah khan rawl a ei lengmang ko. Sihmanhsehlaw an rat hnu ah cun a ei duh ti lo, zeicahtiah Jentail mi cu cuarpar tan awk an si a timi pawl kha a tih hna.”

Paul nih Peter palhna a chim cang lai. Peter hi caan zeimawzat chung Antioch khua Gentiles mi hna he rawl a rak ei bal cang. Bawipa Zanriah zong a hmanpi hna (MacArthur, 1987, 50; Stott, 1968, 51; Hays, 2015, 1064). Hi zawn i, Bawipa zanriah a hmanpi hna, tinak hi vun fianter deuh ahcun Gentiles mi hna he naihnam tuk in khua a rak sa, tiduhnak a si. (Moo, 2013, 146). Hi hi Acts 10:9-16 i kan hmuh bang in Peter cu Pathian sin in langhnak a hmuh ruang zong ah a si kho (Moo, 2013, 146; Schreiner, 2010, 140.). Zei a si zong ah Peter nih Jesuh Khrih ah cun Jews le Gentiles cu pakhat kan si timi thawngtha biatak hi a zumhmi le a chimmi a si i thleidannak um lo in an sin i a ei a din zong a si. Hmunkhat i

rawl eiṭi nih pakhat sinak (unity), silole lungrualnak, i hnatlakpinak le i dirkamhnak a langhter. Jesuh le misual pawl rawl an eiṭi nih langhter a duhmi cu Jesuh cu misual kan leiṭang a sinak a si. Kan sualnak a hnatlakpi tinak a si lo. Jesuh cu Pathian a si. Pathian cu ceunak a si (1 John 1:5). Sualnak a huat. Sualnak a tuah kho lo. Sualnak he an umṭi kho lo nain a dawtnak ruang ah khamh awk tlak lo misual khamh a kan duh, ti langhternak a si.

Peter nih caan zeimaw chung Gentiles mi sin i rawl a rak ei cu a dikmi a si ko nain aa palhnak cu **Jentail mi cu cuarpar tan awk an si a timi pawl a ṭih** mi hna hi a si. Peter nih a ṭih hna ruang ah amah le Jews mi cheukhat cu an i zuk i Barnabas hmanh an zuhter ve. Jews mi hna cu rawl eidin kong ah phung an ngei. Biakam Hlun nawlbia aa tlaihmi Jews nih cun rawl ei tik ah Gentiles he cabuai, kheng le hrai i hrawm an duh lo. A ruang cu: (1) rawl thiàng lo an ei ruang ah an umkheng zong a thiàng lo chih dih, an ti; (2) siasal a bia mi an si ruang ah an rawl zong a thiàng lo chih dih, an ti; (3) Jews mi hna cu miphun dang minung he cawh in nun an duh lo, ri an i ser; (4) cuti an nun cu siasal he aa pehtlaimi Biakam Hlun nawlbia an zuluh ruang ah a si (Exod. 23:13; 24, 32-33; 34:12-16; Deut. 7:1-6, 23-26; 12:2-3; Acts 10:28; 11:3 (Schreiner, 2010, 141.)). Jews mi hna nih a thiàng lo ah an ruahmi Gentiles mi hna rawl cu Peter nih a ei ko. Cu ah cun **James nih a hun thlahmi pawl** an phan ai. Gentiles mi hna sin ah rawl a ei an theih ruang ah cuti mi an hun thlah cu a si kho. Peter nih a ṭih hna i aa zuk. A thawnṅṭha le a theology a thlen cu a si lo (Schreiner, 2010, 143.).

Annih cu Paul nih, “**Jentail mi cu cuarpar tan awk an si a timi pawl**” tiah a ti hna. Gentiles mi cuarpar tan hau a timi pawl hi a lam tampi in Biakam Thar ah lak khawh a si (Acts 10:45; 11:2; Rom. 4:12; Col. 4:11; Titus 1:10). Hmun dang ah cun Jews miphun tiah laak khawh a si (Rom. 4:12). Acts chung ning cun Jews miphun Khrihfa an si i Biakam Hlun nawlbia lei ah a felfai ngai mi pawl an si (Acts 10:45; 11:2). Colossians 4:11 zong nih Jews miphun Khrihfa si in a chim ve. Cu ruang ah **Jentail mi cu cuarpar tan awk an si a timi pawl** tinak zawn hi culio hmuncaan hoih in hrilhfiah thiam a tha bik (Schreiner, 2010, 143.). Cheukhat cu Jews miphun khrihfa an si i a miphun hawi ningzahter a duh hna lo ruang ah aa zuhnak a si (Schreiner, 2010, 143.). Cheukhat chim ning ah, Khrihfa si lomi Jews an si ruang ah Peter nih a tih hna i aa zuh a si an ti (MacArthur, 1968, 51; Moo, 2013, 148.).

Galatians 2:13: “Peter le Judah mi kan unau dang hna cu an i zuk i Barnabas hmanh kha an i zuhpi ve.”

Peter lawng si lo in a hawile dang zong an i zuk ve. Antioch khua ah Jews miphun khrihfa tampi an rak um. Jerusalem i a ummi tluk in an rak tam (Osborne, 2017, 65.). **Barnabas hmanh** an i zuhpi hi ruah awk a um. Barnabas cu Paul he Antioch khua ah tuan pi in rian a rak tuan cang mi an si. Cun, missionary zong a rak tuanti mi an si. Nain a tu bantuan in aa zuh ruah tik ah Peter nih a soilem (influence) khawh ngai ti a fiang (Moo, 2013, 145; Osborne, 2017, 65.).

Galatians 2:14: “Thawngṭha biatak lam ding kha an zul ti lo ti ka hmuh tikah, an dihlak hmai ah Peter cu ka thawh i, ‘Nang cu Judah mi na si, sihmanhsehlaw Jentail mi bantuk in na um, Judah mi um in na um lo. Cucaah zeitindah Jentail mi cu Judah mi bantuk in nan um lai tiah na hnek khawh hna lai?’ ka ti.”

Paul nih **Thawngṭha biatak** an zulh ti lo ruang i Peter a mawhchiat ngam zoh ah hin lamkaltu a sinak a fianter. A ruang cu lamkaltu sinak nawlNgeihnak (apostolic authority) in Peter hi a mawhchiat mi a si. Thawngṭha biatak chimtu dirhmun in ningcang lo i thawngṭha biatak a zul mi a mawhchiat a si. Thawngṭha biatak hi Galatians 2:5 ah khan kan hmuh cang mi biafang a si. Cu ruang ah Galatians 2 i a biamu cu “Thawngṭha Biatak” a si kan ti khawh. Hi thawngṭha biatak cu Khrih thawng in luatnak kan hmuhmi a si. A luatmi hna ca ah cun Jews le Gentiles ti a um lo (Hays, 2015, 1065.). Kan dihlak hi Khrih thisen thawng in miluat kan si. Cu cu Pathian vel thawng in a si i, kan phut lo laksawng a si. Peter le a hawile nih thawngṭha biatak rak zul rak dirpi hna seh law, James nih a thlahmi Jerusalem Jews pawl an rat zong ah an ṭih hna hnga lo i, an i zuk hnga lo. Jews le Gentile thleidannak a um ti lo ruang ah ralṭha te in an ei peng ko hnga.

ii. Thawngṭha sining (2:15-21)

Galatians 2:15-21 ah Paul nih thawngṭha sining taktak lei ah a kan kalpi ṭhan te lai. A muru bik cawnpiaknak cu, Pathian le minung kan i rem khawh nak cu Jesuh Khrih kan

zumhnak thawng in a si. Jesuh Khrih nih vailam cung i a kan limpiak cang mi sual thawinak kan i bochannak le kan i hngatchannak thawng in a si. Nawlbia kan zulhnak thawng in a si lo. Pathian he kan i rem khawh nak ding ah nawlbia zulh aa bochanmi cu vailam cung i Jesuh thihnak, Pathian velngeihnak pakpalawng i a sermi an si. Khamhnak hmuhnak ding ah nawlbia zulh i bochan ti a sullam cu mah-tuahsernak, mah-dinfelnak, le mah-thatnak i bochan he aa khatmi a si.

Galatians 2:15: “Kannah cu kan chuahkehnak in Judah mi kan si taktak, Jentail misual phun cu kan si taktak lo.”

Paul le Peter cu an kokek sinak ah Jews an si. Jews sinak chung ah a chuak mi an si i Jews phunglam tang ah an thang. Jews miphun cu Pathian he biakamnak sermi an si ca ah Pathian biakamnak zong ah an kokek sinak in aa telmi an si. Sihmanhsehlaw, Paul nih, “**Gentiles misual phun cu kan si taktak lo**” a ti tikah Jews mi zong misual an si ve ko ti aa phehmi (deny) a si lo. Jews miphun kan si zong ah Gentiles mi tluk in misual kan si ti hi aa hngalh ko (Rom. 1:18-3:21). Cun “**Gentiles misual**” tihi Jews miphun nih Gentiles mi an hmuhning le an auhning a si (MacArthur, 1987, 56.). Paul nih langhter a duhmi cu Gentiles mi hna he misual kan sining tu aa dang ti hi a si. Misual kan sinak aa khat, misual kan sining tu aa dang. Zeicahtiah, Gentiles mi cu Pathian biakamnak ah aa tellomi an si. Pathian biakamnak zong a tingco lomi an si (relchap: Eph. 2:11-12; Schreiner, 2010, 154.). Sihmanhsehlaw, Gentiles mi kan si zong ah, Jews mi kan si

zong ah, kan dihlak tein Khrih Jesuh zumhnak in Pathian he remnak kan herh dih (Moo, 2013, 156.).

Galatians 2:16: “Asinain minung hi Pathian he an i remnak cu Jesuh Khrih an zumhnak thawng in a si i Nawlbia nih tuah u a timi tuahnak thawng in a si bal lo ti kha kan hngalh. Kannih zong, Nawlbia nih tuah u, a timi tuahnak thawng in si lo in Khrih kan zumhnak thawng in Pathian he remnak kan hmu lai ti ca ah Jesuh Khrih kha kan zumh. Zeicahtiah Nawlbia nih tuah u, a ti mi tuahnak thawng in ahohmanh nih Pathian he i remnak an hmu lo.”

English Bible i “justified,” silole “justification” hi Lai in “thiamcoter,” silole “thiamcoternak” ti a si. Sihmanhsehlaw, kan Lai Bible nih tihin a chim dih lonak an um. Tahchunhnak ah: (1) Roman 3:24 ah English i “Justified” cu Lai Bible nih “remter” tiah a hman. (2) Romans 3:26 ah Pathian cu “justifier” a ti i, Lai in “thiamcotertu” ti ding si nain “luatter” ti a hman. Pathian cu misual luattertu in a chim. (3) Romans 5:1 ah “justified” cu “thiamcoter” timi a hman. “Kan zumhnak thawng in thiamcoter kan si ca ah Pathian he Bawipa Jesuh Khrih thawng in daihnak kan ngei” ti ding a si nain “Pathian he kan i rem a ti.” (4) Cun Romans 8:33 ah Pathian cu misual “justifies” tuahtu in a chim. Lai in Pathian nih misual thiam a coter ti a si hnga nain English “justifies” cu kan Lai Bible nih “nan sual lo” ti in a hman. (5) Galatians 2:16 lawng ah “Justified” cu voi thum kan hmuh i Lai Bible nih “**remnak**” tiah a hman. Cun hmun dang tampi zong ah kan Lai Bible nih “Justified, justifies, justification” hi a

hmannig an um rih (Rom. 3:22 “remnak”; Rom. 4:5 “remtertu”; Gal. 4:8 “remter”). Kan Lai Bible ka soiselnak si lo in Bible kan rel tikah an biafang umtuning kan thleidan thiam nakhnga ca ah a si.

Cun zeï ruang dah caan pek in kan van char khawh tawk van char in ka tial ti ahcun a biapi tukmi biafang a si ca ah a si. John Stott nih tihin a chim, “thiamcoternak biafang aa fiang lomi nih khrihfasinak an i fiang kho lo” a ti (Stott, 1968, 59.). Martin Luther nih, “thiamcoternak cu thawngtha biatak a si. Khrihfa kan doctrine vialte a tlaitu hrampi a si. Mah hi biatak hngalhnak chung ah Pathian hmaizah nun vialte an um. A biapit tuk ca ah zumtu dihlak nih fiang tein kan hngalh ding a si, midang zong kan cawnpiak hna ding a si, cun an thluak ah caam khawh nakhnga an lu ah pehzulh tein kan den chih ding a si” a ti (Stott, 1968, 59.). Hmun dang ah Martin Luther thiamthiam nih, “Khrihfa kan doctrine ah a hrampi a si bikmi, silole a lu bik a si. Thiamcoternak doctrine a tlaw ahcun Khrihfa kan doctrine vialte zong an tlaw a si” a ti (Stott, 1968, 60.).

Thiamcoternak hi a biapit tuk ca ah khrihfa simi poh nih kan fian ding zong a biapi tuk ve. Hi biafang cu Romans le Galatians ah voi tam bik kan hmuh hna (Romans 2:13; 3:4, 20, 24, 26, 28, 30; 4:2, 5; 5:1, 9, 6:7; 8:30 [2x], 33; Galatians 2:16 [3x]; 3:8, 11, 24; 5:4). Thiamcoternak cu upadi le phunglam he aa pehtlaimi biafang a si i biaceihntu nih biaceihnak zung (law court) ah a hmanmi a si. Sualphawtnak le thiamcoternak cu aa ralchanhmi (*opposite*) an si. Biaceihntu nih biaceihnak zung i misual an dir tikah an sualnak ruang ah upadi ning tein sualphawt a si. An tuahmi sualnak “case” zoh

in dantatnak pek a si. Mi zapi theih in biaceihthu nih “a sualmi na si, na soal (*guilty*), mi ding lo, mi tha lo na si” tiah thanh le chim a si. Misual pakhat nih a soal bantu tein dinnak he biaceihthu nih zapi theih in a thanhmi, a chimmi a sinak le a pekmi dandatnak cu a in.

Cu bantu cu thiamcoternak zong a si ve. Mi pakhat thiamcoter cu “upadi ning tein na soal lo, miding na si, sualnak zehmanh na ngei lo” (*to declare righteous, not guilty or innocent*) tiah zapi theih in thanh a si (Stott, 1968, 60.). Kan fian deuh nakhnga tihin van chim usih. Pathian cu a dingmi biaceihthu a si (Gen. 18:25; Ps. 75:7; Rom. 3:6). Vawlei mi vialte hi a dingmi biaceihthu Pathian hmai ah kan soal dih, a soal lomi pakhat te hmanh kan um lo (Rom. 1:18-3:23). A dingmi biaceihthu Pathian biaceihnak zung (law court) hmai ah misual kan dir. Pathian nih a dingmi biaceihthu sinak in, “upadi ning tein na soal lo, miding na si, sualnak zehmanh na ngei lo” (*to declare righteous, not guilty or innocent*) tiah zapi theih in thanh. Kan soal maw? soal ee (Rom. 3:23) Miding kan si maw? si hlah ee, a dingmi pakhat hmanh kan um lo. Pakhat te hmanh kan um lo (Rom. 3:10). Sualnak zehmanh kan ngei lo maw? ngei ee. Soal cia in hrin kan si, kan nu le paw chung kan rak um ah khan misual kan si cang (Ps. 51:5). Sihmanhsehlaw, misual, miding lo, soal cia in hrin kan si i sualnak tang ah ummi kan si nain Jesuh Khrih kan zumhnak thawng in “Jesuh Khrih dinnak cu Pathian nih a kan pek” ca ah Jesuh Khrih dinnak thawng in a dingmi biaceihthu Pathian nih upadi ning tein na soal lo, mi ding, sualnak zehmanh na ngei lo” tiah a umnak biaceihnak zung in thanh kan sinak a si.

Pathian cu a dingmi biaceihtu Bawi a si ca ah sualnak a ngaithiam kho lo. A si, dawtnak Pathian a si ko (1 John 4:8). Vel le zaangfahnak in a khatmi Pathian a si ko (Eph. 2:4; John 1:17). Nain, a dingmi Pathian zong a si (Ps. 145:17; Rom. 3:23-26). Dawtnak, zaangfahnak, le vel ngeimi Pathian si ruang ah a dinnak kaltaak in rian t̄uan khomi Pathian a si lo. A tuahmi thil kip ah a Pathian sinak (character/nature) he aa tlakmi si zungzal lai (2 Tim. 3:12). Cun Pathian cu a din ca ah sualnak pohpoh dantat dih fawn lai. Pathian nih sualnak dantatning hmun hnih a um: (1) Kan sualnak ruang ah zungzal a mit lomi Hell ah dantat a si lai; (2) Jesuh Khrih a zummi hna kan sualnak vialte Khrih ah dantat a si ve. Khrih a zummi ca ah cun, kan sualnak vialte Khrih ah dantat a si cang ca ah Pathian nih kan sualnak vialte a kan ngaihthiam khawh cang. Khrih a zum lomi nih cun Pathian dantatnak a zungzal in Hell an in ve lai. Pathian cu a ding. Cu a dinnak cu kan sualnak ruang ah sualnak ngei lo Pathian tuufa Jesuh Khrih (John 1:29), vailam cung i thah sinak in a langhter (Rom. 3:25-26; Kum 2018 i “*Jesuh Khrih Thawngtha*” zoh chih ding; (Van Neih Bik, 2018, 48.).

Thiamcoternak cu dinnak he aa tlaimi a si. Khrih kan zumhnak thawng in Pathian nih Khrih dinnak cu laksawng ah a kan pek. Cu Pathian laksawng cu zumhnak thawng lawnglawng in tinco le cohlan khawh a si (Eph. 2:8-10; Rom. 3:23-26). Cun Pathian laksawng simi Khrih dinnak zumhnak in a tingcomi le a cohlangmi hna pohpoh cu Pathian nih Abraham bantu in miding ah relh (counted) kan si cang (Rom. 4:1-25; Gal. 3:6-20). Cun thiamcoternak ah kan sualnak vialte ngaihthiamnak zong aa tel; na sual lo ti

biachahnak zong aa tel fawn i, Pathian nih vel a kan ngeih ca ah laksawng ah Khrih dinnak pek kan si ruang ah a si (Is. 53:4, 5; 1 Pet. 2:24; Phil. 3:9; 2 Cor. 5:21; Schreiner, 2010, 155-157.). Cun, thiamcoternak nih a hun zulhmi cu thianchehnak (sanctification) a si (Thianhchehnak hnu ah sunparternak (glorification) hi a ra ve.). Thiancheh lo mi zumtu cu thiamcoter rih lomi misual a si. Chim duhnak cu thiancoter kan si ahcun thiancheh zong kan si colh (Rom. 8:30). Thianchehnak ti a sullam cu, Pathian nih amah ta kan sinak hmelchunhnak ah pekmi Thiang Thlarau (Eph. 1:13-14; Gal. 3:2) nih kan chunglei nun ah Khrih muisam lo chin lengmang a kan thlen i a puitlingmi nun ah kan thanmi hi a si (2 Cor. 3:18).

Galatians 16 ah English “justified” (thiamcotermi) ti cu Lai in “**remnak**” tiah a hman tikah kap hnih in ruah khawh a si. Remnak le thiamcoternak cu aa tlaimi an si ko nain Bible nih a chim duhnak aa dan deuhnak a um. Remnak hi “reconciliation” deuh in a chimnak um i, thiamcoternak hi “Khrih dinnak kan ngeihmi thawng in miding ah cohlanak” tu khi a chim duh tawn. An pahnih in zumhnak thawng lawnglawng in cohlanmi le tincomi an si veve. Tahchunhnak ah Romans 5:8-10 ah kan hmuhmi cu Khrih aa tel lomi nunnak cu Pathian he aa ralmi a si, a ti. Pathian he aa ralmi cu Khrih thihnak thawng in remnak kan hmuh, a ti. Khrih nih vailamtah cung ah a kan tuahpiakmi lungtling-raithawinak (propitiation) nih Pathian thinhunnak a daihter, a dinnak nih a halmi vialte tling tein a pek ca ah Pathian ral misual cu Pathian he kan i rem i kan sualnak vialte thialpiak (removed) si khawhnak a si. Mah he aa khat ngaimi 2 Corinthians 5:11-

21 ah kan hmuh than. Pathian he aa ralmi cu Pathian nih Khrih thihnak thawng in a hawi ah a kan ser, a ti. Hawi ah ser le rem cu aa khatmi an si. Paul nih 1 Timothy 2:5 ah Khrih cu “one mediator” tiah a auh. Lai Bible nih a auhning uar um tuk: “Pathian le minung kar ah remnak sertu cu minung-Khrih Jesuh lawng a si” a ti. English biafang “mediator” cu aa ralmi party pahnih karlak ah rak i tanh, rak i thlak riangmang in, daihnak le remnak sertu khi an si. Cucaah kan funtom ahcun, aa ralmi misual le Pathian kan i rem khawh thannak cu Khrih thawng in a si.

Galatians 2:17a: “Cu bantu in, Khrih he kan i pehtlaihnaK thawng in Pathian he i rem awk kan i zuam tikah, Jentail mi tlukin misual kan rak si ve ti kha a lang.”

Nawlbia nih tuah uh a timi tuahnak thawng in ahohmanh nih Pathian he remnak kan hmuh kho lo, Pathian laksawng Khrih dinnak hmuh khawh a si lo i miding ah cohlan khawh zong a si fawn lo (Gal. 2:16). Sihmanhsehlaw, Paul nih a pehmi cu, **Gentiles mi tlukin misual kan rak si ve ti** hi nawlbia zulhnak thawng in Pathian he remnak hmuh kan i zuam tikah a lang, a ti. Cun “**kan**” a timi hi “Judah mi” an sinak chim duhnak a si (Gal. 2:15). Judah mi cu Pathian thimmi miphun an si, Pathian he biakamnak a ngeimi an si i, Pathian nawlbia zong a ngeimi an si nain Pathian nawlbia zulhnak thawng in Pathian he rem an i zuam ahcun Pathian he pehtlaihnaK ngei lomi cu Gentiles misual tluk an si ve ko (Moo, 2013, 164-165.).

Galatians 2:17b: “cu ti chimmi nih cun Khrih zong kha sualnak tuah ah aa tel ve a ti duhna a si maw? Si hrimhrim hlah!”

Jews miphun khrihfa aa cangmi Paul le Peter bantuk nih Jews mi le Pathian biakamnak an ngeihmi le phunglam an ngeihmi hlawt in thiamcoternak ruang ah Khrih an i bochan ahcun, **Khrih zong kha sualnak tuah ah aa tel ve ti duhna a si maw?** Judaizers pawl ruahning ahcun a si, zeitintiah Moses le Pathian biakamnak cu zehmanh lo ah Khrih nih a canter a si lai. Sihmanhsehlaw, Paul nih cun “**si hrimhrim hlah**” a ti ve. A si lonak cu Galatians 2:18 ah fiang deuh in a langhter lai.

Galatians 2:18: “Ka ðehmi phung kha sak ðhan ka timh ahcun, Nawlbua buartu ka si ti kha keimah lila nih ka langhter.”

Hika i, “**ka ðehmi phung**” timi hi Biakam Hlun nawlbua a si. Jesuh zong nih “hrawh” ti in a hman ve (Matt. 5:17). An Greek biafang aa khat, Paul nih “**ðeh**” a hman, Jesuh nih, “hrawh” a hman. An chim duhna aa khatmi a si (Schreiner, 2010, 169; Osborne, 2017, 74.). Zeitindah Paul nih cun a ðeh? Paul nih zumhna thawng in a hmuh Pathian laksawng Khrih dinnak thawng in nawlbua cu a ðeh, a hrawh. Jews le Gentiles kan si zong ah nawlbua zuhl a herh ti lo. Khrih nih, “Moses Nawlbua hna le prophet hna cawnpiaknak kha hrawh awkah a ra, tiah ka ruat hlah u. Annih kha hrawh awkah si lo in, an cawnpiaknak kha tlinte awk tu ah ka ra”

(Matt. 5:17) a ti. Romans 10:4a ah, “Khrih nih nawlbia cu a donghnaak a phakter cang” a ti ve. Paul a chim duhnaak cu Khrih nih nawlbia cu thih tiang nawl a ngaihnaak in a tlintar cang. Cucaah, Khrih a thihnaak ah a thimi pohpoh cu nawlbia ah an thi tinak a si i, nawlbia cu an ðeh cang, an hrawh cang, nawlbia nih a tlai kho ti hna lo (Schreiner, 2010, 170.). Khrih thihnaak le thawhthannak nih nawlbia cu a donghnaak a phakter cang (Rom. 10:4; “For Christ is the end of the law for righteousness to everyone who believes.” (Romans 10:4; ESV).). Cu ti i ðeh cangmi phung **sak ðhan** timh cu **nawlbia buartu** si he aa khat. Cun, **nawlbia buartu** ti hi English ah “transgressor” ti a hman ca ah misual, silole Galatians 2:11-14 i Peter nih Gentiles mi hna sin in aa zukmi nun ningcang ða lo he aa khat (Fung, 1988, 120-121.). Chin chiaah awktlak a simi cu Khrih thihnaak le thawhthannak ruang ah Nawlbia kan ðeh, kan hrawh cang ti tikah Nawlbia kan ca ah a herhnaak um ti lo, a ðahnemnaak um ti lo tinak a si lo. Hi kong he pehtlai in Dr. Thlaawr Bawihrin nih tihin a chim: “Paul a chim duhmi cu nawlbia nih Sertu Khuazing he remnaak a chuahpi lo, nain nawlbia hi Khrihfami nih hitin nunnak ca ah biapi ngai cu a si ve. Nawlbia nih (1) saulnak tuah lo dingin a chim (2) Sualnak a hngalhter, Jehovah Khuazing he naih tein nunnak a langhter, (3) Nawlbia tlin khawh a si lonak a langhter i Jesuh Khrih zumh a herhnaak a hmuh sak. Nawlbia nih khamhnaak a pe kho lo, asinain Khrihfa si hnu ahcun nawlbia zull le zull lo ah buai ti lo in, zei nih dah Sertu Khuazing a lawmhtermin nunnak a si, zeidah Khrihfami nih kan tuah dingmi a si ti tu hi a kan chimh.” (Thlaawr Bawihrin, Galati Cakuat Fianternak, 62.).

Galatians 2:19a: “Asinain Nawlbia kong ti ahcun, kei cu a thimi ka si ko cang — Nawlbia nih khan a rak ka thah cang.”

Khrih nih a thihnak le a thawhthannak in nawlbia a dihdonghternak thawng in Paul cu **nawlbia kong ti ahcun** a thimi si cang (Rom. 10:4). Khrih cu, “nu chung khan a hung chuak i Judah mi Nawlbia tang ah khan a um. Cu cu Nawlbia tang i a ummi hna kha luatter awk le kannih kha Pathian fa i canter awk ca ah a si” (Gal. 4:4-5). Cun mi pakhat, nawlbia ah a thi cang, ti a sullam cu nawlbia he pehtlaihnak a ngei ti lo, nawlbia nih a uk ti lo, nawlbia ta a si ti lo tinak a si (Fung, 1988, 122.). Cun, Khrih he kan thi, ti cu nawlbia ah kan thi, ti he aa khat. Zeicahtiah, kan zulh khawh lo Nawlbia cu Khrih nih tling tein a zulh, aa thihpi, a donghter cang. Thihnak in thawhtermi Jesuh Khrih ta kan si cang (Rom. 7:4-5; Schreiner, 2010, 170-171; Moo, 2013, 168.).

Galatians 2:19b: “cu cu zeicahdah a si ti ahcun Pathian ca i ka nun khawh nakhnga ca ah a rak si. Kei cu Khrih he a vailam tahnak ah khan thah ka si cang.”

Paul nih nawlbia i kan thihnak a ruang (reason) hika ah hin fiang tein a chim. Phundang in chim ahcun Khrih nih nawlbia chung in a kan luatternak a ruang hika ah hin a chim (Gal. 4:4-5). Cu cu, “**Pathian ca i ka nun khawh nakhnga ca ah a si**” a ti. Nawlbia ah ka thi cang ti cu Pathian ca ah ka nung cang tinak a si (Keller, 2013, 60.). Pathian ca i kan nun lo ahcun nawlbia tang ah kan um rih. Phundang in chim

ahcun nawlbia nih a ratpimi sualnak le thihnak chung in kan luat rih lo, nawlbia nih sal ah a kan ser rih, a kan temtawn rih tinak a si. Kan luat hmelchunhna cu Pathian ca i kan nun hi a si. A luatmi kan si cang, Khrih nih a kan luatter cang. Fek tein dir usi law nawlbia sal ah i ser than ti hlah usi (Gal. 5:1). Paul nih, “Kei ca ah nunnak cu Khrih” a si, a ti (Phil. 1:21). Khrihfami hna kan nun hnawhchan cu Khrih a si. Kan nunnak nih aa tinhmi (purpose) zong Khrih a si.

Cun Paul nih, “**Khrih he vailam tahnak ah thah ka si cang**” tiah a bia a peh i khoika i kan thih kong a chim rih. Khrih he vailtam i thah mi si cu a sullam zeidah a si? Bible hrihfiahnak i a tha bik cu Bible a si. Romans 6:5-8: “A thihnak ah amah he kan thih ti ahcun, nunnak i thawhter a sinak ah kannih zong thawhter ti kan si ve lai. Kan minung hlun cu Khrih he vailam cung ah thah a si cang ti kha kan hngalh. A sualmi kan minung hlun cu zeicahdah thah a si ti ahcun, sualnak sal kan si tinak hnga lo ca ah a si. ⁷Cu cu zeitin dah a si ti ahcun minung cu a thih tikah cun sual thawhnnak chung khan a luat. ⁸Kannah cu Khrih he kan thih ti cang ahcun, amah he kan nung ti lai ti zong kha kan zumh.”

Khrih he vailtam ah thah ka si ti sullam cu Pathian nih Khrih he pakhat ah a kan fonh, tinak a si (Stott, 1968, 65. Schreiner, 2010, 171: “They [*believers*] died when Christ died, and because believers are united with Christ, they share in his death.”). A thihnak i fonh kan si ruang ah, a thihnak ah kan nun hlun vialte kan kaltaak di cang. Lang ti lo ding in kan phum, kan vui i kan kaltaak cang. Kan i thawhpi ti lo. Nunnak thar Jesuh tu he kan tho ti i, kan nunnak thar Jesuh bantuk in kan nung cang (Rom. 6:4; Eph. 2:4; 2 Cor. 5:21). Cun Paul

nih Galatians 2:20 ah, Kei cu ka thi cang. Sualnak ah ka thi, vawlei ah ka thi, Jesuh ca lawng ah ka nung cang, a ti. Cun Romans 5:12-21 le Ephesians 4:22-24 holh kan hman ahcun kan minung hlun Adam cu thlan ah kan kaltaak cang, a thu a maan i a lotlau dih cang. Kan nunnak thar Khrih (Kan nunnak thar Khrih cu “Adam pahnihnak” silole “hmanung bik Adam” ti zong ah chim khawh a si (Rom. 5:12-21; Eph. 4:22-24)) he kan tho ti, Pathian ca ah kan nung ti cang. Chinchiah awk tlak cu, Khrih ca i kan nun lo ahcun Khrih thihnak le thawhthannak cu kan ca ah sullam a ngei lo. Thawhthannak cu Khrih thihnak aa hrawm i, a nunnak zong aa hrawm mi, an i hrawm bantuk in Khrih ca i a nungmi ca ah a si.

Galatians 2:20a: “cucaah a nungmi cu keimah kha ka si ti lo, ka chung i a ummi Khrih tu hi a si deuh.”

Khrih he vailamtahnak ah Paul cu thah a si cang ca ah **a nungmi** cu amah si ti lo in, Thlarau in a **chung i a ummi Khrih** a si cang (Rom. 8:9). A sullam cu a minung hlun Adam a nung ti lo i, a minung thar Khrih tu a nung cang tinak a si. Paul nih, “**ka chung i a ummi Khrih**” a timi hi a biapi ngai. Zeicahtiah, Khrihfa nun cu kan chung um Khrih, lenglei kan nun i a langh hi a si. Kan chung um Khrih nih angki bantuk in a kan hruk mi kan si (Rom. 13:14). Paul nih Ephesians 4:23-24 ah, “Nan lungthin le nan ruahnak ah ser tharmi nan si awk a si. Pathian he aa lo in sermi nan mihring thar [*Khrih*] kha i hruk u law cu cu a dingmi le a thiangmi nunning i a langmi nunnak taktak kha a si” a timi he aa khat bak mi a si (Colossians 3:1-17 ah kan minung hlun le a thar

zohchap ding a si.). Chinchiah awk tlak cu kan thih hmasa lo ahcun kan nung kho lo. Khrih he vailam ah thah a si mi hna lawng nunning thar he Khrih ca ah an nung (2 Cor. 5:17; Phil. 1:21; Col. 1:16).

Galatians 2:20b: “Atu i ka nunmi nunning hi, a ka daw i ka ca i a nunnak a pemi Pathian Fapa zumhnak thawng in ka nung.”

Paul nih kan taksa pum in vawlei ah a kan daw i, **kan ca i a nunnak a pemi Pathian Fapa** Khrih kan zumhnak in kan nunning khi a chim duhnak a si. (Khrih cu kan ca ah aa pe, ti a chimnak he aa bawm mi Bible caang cu: John 10:18; Ephesians 5:2, 25; Galatians 1:4; Titus 2:14). Cun hika i “**Pathian Fapa zumhnak**” hi Galatians 2:16 i Khrih kan zumhnak thawng in Pathian he remnak kan hmuhnak, silole thiamcoter kan sinak he aa khat (Moo, 2013, 171.). Cu ruang ah a fiang tukmi cu, Pathian Fapa Khrih zumhnak thawng in Pathian he aa rem mi hna an **nunning** [*life style*] cu Fapa zumhnak thawng in, Fapa duhning in, Fapa bantuk in, Fapa nawl ngaihna he Fapa ca le Fapa min sunparnak ca ah an nung tinak a si.

Galatians 2:21: “Pathian vel cu pakpalawng ah ka ser lai lo. Minung le Pathian i remnak cu Nawlbia thawng in a si ahcun, Khrih cu pakpalawng ah a thi tinak a si hnga.”

Hell ah maw Vanram ah maw zungzal a nung ding kan thlarau khamhnak ca ah nawlbia zulh aa bochanmi, silole

mah-dinfelnak, mah-ṭhatnak, le mah-thil-ṭha-tuahnak aa bochanmi cu Pathian vel pakpalawng i a ser mi an si. Cun Khrih a thihnak le a thawhṭhannak zong pakpalawng ah a cantertu an si. An ca i Khrih a ratnak cu santlai lo, vailam tahnak cung i a temhtuarnak zong santlai lo, cun a thihnak le thawhṭhannak zong santlai lo ah an canter dih. Khrih cu an thlarau khamhnak ca ah nawlbia zul a kho lo mi, dinfelnak a ngei lo mi, mah-ṭhatnak le mah-thil-ṭha-tuahnak aa bochan lo mi hna ca lawng ah a ra mi a si (Luke 5:32). Pathian he kan i rem khawhnak, Khrih dinnak pek kan sinak, phung ning tein miding ah thanh kan sinak, fa ah cohlan kan sinak, kan sualnak ngaihthiam a sinak, thiamcoternak, le kan thlarau khamhnak cu a hram in a dongh tiang Jesuh Khrih zumhnak thawng lawnglawng in a si (Eph. 2:8). Cu cu “VEL” kan ti lengmang mi a si. Kanmah tuahsernak aa tel lo mi, kan i phut ṭung lo mi, a lak te in Pathian nih a kan tuahpiak i a kan pek mi hi “VEL” cu a si. Zumhnak in kan cohlan a si. Khrih hi 100% ah 99.9% kan i bochan i, 0.01% cu kanmah tuahsernak kan i bochan ahcun cuti zong cun khamhnak cu hmuh khawh a si lo. Khrih nih a kan tuahpiak dih cang mi cu zungzal ca in a za. Zuh a ngah lo, chap zong a ngah lo. Khrih cu 100% ah 100% kan zumh lawnglawng ah khamh kan si lai.

DAL 2

THAWNGṬHA NUNNAK LE CATHIANG IN I RUNVENNAK

Galatians 3:1-11 ah Paul thawngṭha kong ah a nunnak in a tonmi le Cathiang in i runvennak a tuah mi kong kan hmuh. Pathian he i remnak ca ah Galatia mi hna nih cuarpantan le nawlbial zulh an herh lonak cu Thiang Thlarau a hmu cang mi a fian ko ruang ah a si. Pathian Thlarau kan hmuh hmelchunhna cu Pathian he kan i rem, Pathian fa kan si, i Pathian ta kan si hi a si.

Paul nih i hrocer ngai in a bia a thok (3:1a). Cu hnu ah bia lehnak a um lo ding i ruah mi biahlnak phun (rhetorical questions) in a bia cu a peh ṭhan (3:1b-5). Hi biahlnak bantuk phun i a phi kong ah Galatia mi hna cu an i fiang tuk ko, ti a hngalh ruang ah a si. Paul nih Galatia mi hna cu “mihrut” (foolish) a ti hna. Cun, midang nih maw an in hamh hna, a ti hna. Vailam i Khrih thah a sinak fiang in an hmu lo. Paul nih khuaruahhar ngai in “hruh” le “hamh” in a bia a thok ko nain, an sin in theih a duh taktak mi cu pakhat lawng a si: “Pathian Thlarau kha, Nawlbial nih tuah u a timi nan tuahnak thawng in maw nan rak hmuh, thawngṭha nan theih le nan zumhna thawng in dah?” ti hi a si. Pathian Thlarau an ngeih ko ahcun Abraham tefa an si a fiang ko i,

cuarpartan an herh lo, nawlbia zullh zong an herh lo. Galatia mi hna nih tha te in an mit an au ahcun Judaizers pawl cu an kham, an phih hna ding a si.

A. Thiang Thlarau cu zumhnak in hmuhmi a si, tuahsernak in a si lo (3:1-5)

Galatians 3:1: “Galatians mi mihrut hna! Aho nih dah an in hamh hna? Jesuh Khrih vailam cung i a thihnak cu fiang tein kan in hmuhter ko tung hna!”

Paul nih lau ngai in, “**mihrut hna**” a ti tik ah minung fimnak le thluak lei chamhbau kong si lo in an umtuning le an nunning ziaza (morality) kong a chim duhnak si. Cawnpiaktu diklo Judaizers pawl ruang ah Peter bantuk in (Gal. 2:11-14) Thawngtha Biatak an hlawt ruang ah a chim mi a si (Schreiner, 2010, 181.). Cun khattelei ah cuti an si cu Pathian sin in a rami fimnak, hngalhnak le lungfiannak chamhbau ruang ah a rak si ve (1 Tim. 6:9; Titus 3:3; Luke 24:25; Moo, 2013, 181.). Hi zawn ah hin kan zumhmi Pathian, a kan khamhnak thawngtha, le vawlei caan tawite chung ah Pathian nih zeiti i nun ding a kan duh kong i fian a biapit tuk ning kan hmuh. Cun, minung fimthiamnak le thluak lei hngalhnak kan rak ngeih ko zong ah Pathian a tihzah lo mi, Pathian a hmaizah lo mi, Pathian ze i a rellu mi, cun kan Thawngtha Biatak le kan nun a kalti lo ahcun Pathian mit ah mihrut kan rak si ko (Rom. 1:18; Eph. 5:15).

Paul nih “**hamh**” biafang a hman tik ah hin Paganism biafang a hman bia si dawh a si (Keller, 2013, 66.). Cheukhat

nih, mit hmuh in thil tha lo lei i hruai le tuahter a si, an ti. Cheukhat nih “a ping i kalpi,” silole “lung tuaitam” a si, an ti i, cu lio thil sining he zohti tik ah hi hi hmaan dawh bik a si (Moo, 2013, 181.). Cun “**Jesuh Khrih Vailam cung i a thihnak**” kong hi Jesuh Khrih, Calvary vailtam tahnak cung i a thihnak, Paul nih Galatia mi hna a rak hmuhter mi hna a si lo. Jesuh a thih lio ah Paul cu khrihfah a si rih lo. Galatia peng zong ah khrihfah an rak um rih lo. Paul nih a chim duhnak cu, Jesuh Khrih le a vailtam tahnak kong fiang tuk in a rak chimh hna ruang ah an mit hrimhrim nih a hmuhmi tluk in a fian kong tu a si. An mit nih hmuhmi tluk in an rak i fian lawng si lo in an nun hrimhrim nih a rak teh cang mi a si (Hays, 2015, 1080; Moo, 2013, 182.). Paul bantuak in Jesuh Khrih vailamtahnak cung temhtuarnak le thihnak hi khrihfabu member sin ah fiang tein Thawngtha chimtu nih hmuhsak (present) kho usi law, khrihfabu ca le Khrih ca ah pumpeknak le thathawhnak an ngei chinchin ko lai (1 Cor. 2:1-5). Khrih dawtnak thuk deuh i kan theih poh ah Khrih ca ah pumpek thathawhnak kan ngei deuh zungzal. Nunnak pek tiang a kan dawtu Khrih ca ah pumpek kan huam tawn lo nak cu Khrih dawtnak kan hngalh tlawm tuk ruang ah a si. Vailam cung i a thihnak fiangfai in kan hmuh lo ruang ah a si.

Galatians 3:2: Hi thil pakhat te hi ka chim hnek u, “Pathian Thlarau kha, Nawlbia nih tuah u timi nan tuahnak thawng in maw nan rak hmuh, asiloah thawngtha nan theih le nan zumhnak thawng in dah nan hmuh?”

Galatia mi hna cu cawnpiaktu diklo Judaizers hna ruang ah ningcang lo i an um kong Paul nih a theih tik ah, ka let hna seh, ti ruahchan ruang ah si lem lo phun biahalnak (*rhetorical questions*) a tuah hna. (Tahchunhna ah, “Pathian kan lei a tan ahcun ho nih dah an kan doh khawh lai?” (Rom. 8:31); “Pathian vel cu karh seh tiah sualna cu kan tuah chinchin lai maw?” (Rom. 6:1); “Cathiang kha nan rel lo maw?” (Matt. 12:3) ti bantuk biahalnak hi bialehna um ding i chimmi biahalnak theng an si lo.). Paul nih thawngtha a rak chimh mi hna an si i, Thawngtha biatak an zumhna thawng in Pathian Thlarau a tingco mi an si, ti cu a fiang tuk (Schreiner, 2010, 183.). Paul nih a buapi mi hi Galatia Peng khrihfabu nih Pathian Thlarau an tinco le tinco lo a si lo. Paul nih ruahter a duhmi hna cu, an rak tinco mi Pathian Thlarau kha “**Nawlbia nih tuah u timi nan tuahna thawng in maw** silole Khrih an zumhna thawng in dah,” ti hi a si. Nawlbia zulh le Khrih zumh an i dannak:

Nawlbia: "Mah hi tuah."

Thawngtha: "Khrih nih a lim cang."

Nawlbia nih minung lei tuahsermi hlawhtlinnak a herh; Thawngtha nih Khrih tuahsermi hlawhtlinnak "zumh" (bochan) a herh. Martin Luther nih, "Nawlbia dirhthoh cu Thawngtha hrawh a si" a ti (Stott, 1968, 71.). Galatia mi hna cu an sin Thawngtha a rak chim mi an rak zumh, an rak cohlan ruang ah Pathian Thlarau an ngei, ti cu Paul aa fiang tuk ko, nain “Khrih nan zumhna thawng in Pathian Thlarau a ngei mi nan si” tiah chimh a duh hna lo. Galatia mi hna cu

anmah te hrimhrim in cu kong cu ruat ve hna seh law, chim hna seh ti a duh.

Galatia mi hna sin i Paul biahalnak hi an biapi tuk. Pathian Thlarau zeitin dah kan tinco ti a kan hmuhsaktu a si i, Pathian Fa kan si hmelhchunhnak a kan hmuhsaktu zong a si. Hi kong he pehtlai in Ephesians 1:13 ah Paul nih fiang tuk in a ñial: “Nannah zong cuti cun nan si ve: khamhnak an phorhtu hna Thawngtha biatak kha nan theih tikah Khrih kha nan zumh i Pathian nih a ta nan si hmelchunhnak cu nan cung ah a kenh; cu hmelchunhnak cu bia an kamhmi hna Thlarau an pek hna hi a si.”

Hi kong hi hiti hin rel ah a fiang deuh men lai: (1) Thawngtha biatak kan theih; (2) Cu Thawngtha biatak cu Khrih a si; (3) Kan theihmi Khrih cu kan zumh (“Zumhnak cu theihnak in a ra, Khrih bia chimnak thawng in a ra” (Rom. 10:17).); (4) Kan zumh tikah Pathian ta kan si; (5) Pathian ta kan si hmelchunhnak cu Thiang Thlarau a si; (6) Pathian ta kan sinak Thiang Thlarau cu Pathian nih kan cung ah a kenh (sealed); (7) Thiang Thlarau cu Khrih a zummi poh pek ding ah Pathian nih a rak kan kamhmi a si; (8) Khoika’h dah a kan kamh? Jeremiah 31:33; Jeremiah 32:39–40; Ezekiel 11:19; Ezekiel 36:26–27 le Joel 2:28–32 ah hmuh khawh an si.

Khrih kan zumhnak thawng in kan hmuhmi Thiang Thlarau cu Pathian ta kan si hmelchunhnak a si. Khrihfa kan si hmelchunhnak a si. A hrinthan mi kan si hmelchunhnak a si (1 Cor. 2:12). Kan hrinthan tik ah Pathian nih a Thlarau in a kan toih (Rom. 5:5), a kan kenh (Eph. 1:13–14). Pathian nih a donghnak tiang a kan khamh lai ti aamahkhangtu zong Thiang Thlarau a si (2 Cor. 1:22; 5:5; Eph. 1:14; 4:30).

Khrihfa taktak a simi nih cun Pathian Thlarau an ngeih hrimhrim lai (Rom. 8:9; 8:14-15). Pathian Thlarau an ngeih lo, Pathian Thlarau rianṭuannak tehte an nun ah zehmanh a um lo ahcun Pathian ta an si hrimhrim lo (1 Cor. 2:14).

Galatians 3:3: “Zeitin dah hi tluk lawmmam in nan hruh khawh e! Nan i thok ah khan Pathian Thlarau in nan i thok; nan i lim leiah hin tah nanmah ṭhawnnak in maw i lim nan duh?”

Paul nih chim a duh mi cu khrihfa nun aa thokning le a donghning a si. Galatia mi hna nih khrihfa nun cu Thiang Thlarau tinconak in an rak thok. Nain cawnpiaktu diklo Judaizers pawl nih an aupi mi cuarpartannak le nawlbial zulhnak an dirṭhoh tikah hlan lio an sining ah an kir ṭhan (Osborne, 2017, 85.). Cu cu “**nanmah ṭhawnnak in maw i lim nan duh**” a timi hna a si. Cun cu “**ṭhawnnak**” (*flesh; Gk. sarx*) in lim i timh cu an rak zumhmi Thawngṭha an philh he zong aa khat i, cu thil ti khawh “**ṭhawnnak**” in a khamhnak lim i timh he zong aa khat. Thawngṭha hi khamh kan sinak ding ca i zumh mi lawng a si lo, puitling nun i kan ṭhan khawh nakhnga kan i nunpi mi zong a si (Keller, 2013, 69.). Cun Paul nih a rak chimhmi hna Thawngṭha an zumhnak thawng in Pathian Thlarau an tinco ti a fian ruang ah, “**Pathian Thlarau in nan i thok**” a tinak hna a si. Khrihfa nun cu a hram in a dongh tiang Thiang Thlarau a si. Khrihfa nun nih aa tinhmi cu Thiang Thlarau tinco lawng a si lo. Thiang Thlarau cu Khrihfa nun i a muru a si. Thiang Thlarau le Khrihfa nun aa ṭhen kho lo. Khrihfa nun cu Thiang Thlarau

ṭhawwnak le hruainak in nun a si. Cuti kan nun tikah Thlarau thei “dawtnak, lawmhnaak, daihnaak, lungsaunak, zaangfahnaak, thatnak, zumh awk tlak sinak, toidornak le mah i teinak khawhnaak tehna” an tlai i (Gal. 5:22-23), vancung kan Pa Pathian nih sunparnak a co (John 15:8). Paul nih “**lim**” kong a chim mi hi Philippians 1:6 he aa khat: “Cucaah cun, nan chung ah hi rian ṭha a thoktu Pathian nih, Khrih Jesuh Ni ah hi rian cu a lim tiang in, a ṭuan zungzal ko lai.”

Galatians 3:4: “Thil nan rak hmuhtheihmi vialte kha pakpalawng maw an rak si kun? Si hlah! Nan ca ah santlai an rak si ko kha.”

“**Thil nan rak hmuhtheihmi vialte**” a timi hi Galatia mi hna an nun i an rak **hmuhtheih mi** Thiang Thlarau rianṭuannak a chim duhnaak a si (Keller, 2013, 69.). Thawngṭha biatak an rak zumhnaak thawng in Thiang Thlarau an hmuh, Pathian he an i rem cang, khamh an si cang. An khrihfa nun ah Thiang Thlarau ṭhawwnak zong an rak **hmuhtheih** ti khawh zong a si fawn. Cun, “**hmuhtheih**” hi English nih “suffered” a hman; khrihfa an rak si cang ruang ah harnak an rak intuarnak ti khawh zong a si rih (Schreiner, 2010, 185.). Nain an rak tinco mi Thiang Thlarau rianṭuannak le Khrihfa an si ruang i temhtuarnak an rak iin hnawh mi vialte hnulei an chit ahcun **pakpalawng** lawngte an si ko lai. Cuti cun Paul nih ruat hna seh, anmah le anmah i hal hna seh law ti a duh i, “**pakpalawng maw an rak si kun?**” tiah biahal bantuak phun in a tinak hna a si.

Galatians 3:5: “Pathian nih Thlarau an pek hna i nan lak i khuaruahharnak a tuah kha, Nawlbiala nan zulh ruang ah maw a si, silole thawngtha nan theih i nan zumh ruang ah dah a si?”

Paul nih Galatians 3:2 i a thokmi a bia a peh than. Kan theihmi thawngtha kan zumhnak thawng in Thiang Thlarau kan ngeih le kan chung i rian a tuannak kong langhter a duh khun ruang ah a si. Galatia mi hna nih, nawlbiala zulhnak thawng in si lo in, thawngtha an zumhnak thawng in khamh an si i, hmelchuhnak ah Thiang Thlarau an ngeih kong a thar in ruat hna seh, hngal hna seh ti a duh hna. Hi zawn bia in fun ahcun, zei bantuk dirhmun an um zong ah, an theihmi thawngtha biatak an zumhnak thawng in khamh an si, Pathian he an i rem, tehte ah Pathian nih Thiang Thlarau a pek hna, Thiang Thlarau umpinak le khuaruahhar riantuannak cu an nun ah fiang tein a lang. Cucaah, nawlbiala zulhnak thawng cun a si hrimhrim lo, an rak theihmi thawngtha an zumhnak thawng in a si. Galatia mi hna nih Thiang Thlarau an ngeih ca ah (3:2) Pathian he remnak an hmu, khamh an si. An zumhnak thawng in Abraham tefa an si.

B. Abraham thluachuah cu zumhnak thawng in a si (3:6-14)

1. Zumhnak in a nungmi Abraham tefa (3:6-9)

Galatians 3:6-14 ah Cathiang nih, Abraham nih a hmuh mi thluachuah cu zumhnak thawng in a si ti a chim.

Judaizers pawl nih, Abraham tefa cu cuarpar aa tanmi an si, an ti. Paul thawngtha nih, Abraham bantu in Pathian a zum mi poh cu Abraham tefa an si i, Pathian thluachuah zong a hmu mi an si, a ti ve. Hi hi Paul nih a chim duh khun. Cun, Pathian he kan i rem khawhnak hi “zumhnak” thawng lawnglawng in a si; Biakam Hlun minung zong an “zumhnak” thawng in Pathian he an rak i rem; Paul tehna chan zong ah “zumhnak” thawng in Pathian he an rak i rem; nihin kan chan le hmailei chan vialte zong ah Pathian he kan i rem khawhnak cu “zumhnak” thawng lawnglawng in a si ko lai, ti zong a fianter fawn.

Biakam Hlun chung Abraham in Paul nih a bia a thoknak cu zumhnak thawng in Pathian he remnak kan hmuhmi hi Abraham kong in fianter a duh ruang ah si. Phundang in kan chim ahcun Abraham hi cherhchan ah laak a duh. Cuti cun Genesis 15:6 i, “Abram nih BAWIPA a zumh i cu a zumhnak cu BAWIPA nih a dinnak ah a cohlanpiak” kong a vun char. Cu hnu ah Galatians 3:7 nih a vun zulh colh i, Pathian a zummi hna an zumhnak cu Bawipa nih Abraham bantu in dinnak ah a cohlanpiak hna ruang ah, an dinnak thawng in Pathian he an i rem i, Abraham tefa an si, tiah a chim. Cun Paul nih Genesis 12:3 le Genesis 18:18 a vun char than i Abraham nih Bawipa a zumh ruang ah thluachuah a hmuh bantu in a tefa kip nih thluachuah kan hmuh ve lai, a ti (Note: Hi zawn i ‘thluachuah’ hi vawlei rumnak, chawva, thilri le ngeihchiah a si lo. Khamhnak thluachuah, Bawipa he i remnak thluachuah, Bawipa laksawng Khrih dinnak thluachuah, zumhnak in kan hmuhmi kong a si).

Galatians 3:6: “Abraham kong kha Cathiang nih, “Abraham nih Pathian a zumh i cu a zumhnak ruang ah cun Pathian nih miding ah a cohlan,” a ti bantuk kha nanmah kong zong ah hin a si.”

Judaizers pawl lungthin ah a ummi cu, Abraham nih Bawipa nawl a rak ngaih ruang le a cuarpar aa tan ruang ah Bawipa nih **miding ah a cohlan**, ti hi a si (MacArthur, 1987, 72; Moo, 2013, 188; Schreiner, 2010, 191.). Romans 4:9-10 ning ah Bawipa nih Abraham miding i a cohlan cu, a cuarpar aa tan hlan ah a si. Cun, Genesis 15:6 ning ah Bawipa nih Abraham zumhnak cu dinnak i a cohlanpiak hlan ah Abraham nih Bawipa Bia a theih hmasa. Bawipa nih bia a kamh. Cu Bawipa biakam cu Abraham nih a theih i, a zumh, aa bochan ruang ah Bawipa nih dinnak ah a cohlanpiak. Abraham cu Bawipa nih a auh lio ah fa ngei lo le cuarpar aa tan rih lo mi tarpa a si. Abraham le Pathian biakamnak chung i an i telnak tehte cu cuarpartannak a si i, zarh khat an si ah tan an si (Phil 3:3). Cun Romans 4 kan rel ahcun Abraham nih Bawipa nawl a ngaih ruang ah si lo in le a cuarpar tan a si hlan in a zumhnak ruang ah Bawipa nih miding i a cohlan Paul nih fiang tein a langhter fawn.

Cun “**cohlan**” timi hi Greek biafang in “*elogisthan*” ti a si i, English cun “declared” silole “accounted” tinak a si. An pahnih in *accounting* he aa pehtlaimi biafang an si. Tahchunhnak ah “accounted” biafang nih a chim duh mi idea cu mi nih tangka an kan pek mi kan hmuh tikah ‘pek cang’ (paid) in kan *relhpiakmi* hna khi a si (Keller, 2013, 71.). Cun “credit” ti cu Lai dictionary nih “thangthatnak, upatnak, a

hman tiah zumh” tiah a leh (<https://chin-dictionary.com/?s=credit&t=1>). English Bible ah “reckoned” ti hmannak a um. Lai dictionary nih “bochan, rinh, tuak, rel, ruah” a ti. Theologians pawl nih “imputed,” silole “imputation” ti biafang zong thiamcoternak he pehtlai in an hman fawn. Abraham bantuk in Pathian kan zumh ve tikah, cu kan zumhnak ruang ah cun Pathian nih, “declared,” “accounted,” “credited,” “reckoned,” “counted” le “imputed” a kan tuah, a sullam cu “Pathian nih sualnak a rak tuah bal lo mi, sualnak a ngei lo mi ‘miding’ (*righteous*) hmuh in a kan hmuh, miding pehtlai in a kan pehtlai” tinak a si. Cun, “a luancia kan sualnak, a tu kan sualnak, hmailei kan sualnak vialte zong Pathian nih a kan ngaihthiam i, sualphawtnak le soal biaceihnak in kan luat” tinak zong a si fawn.

Mi cheukhat cu Pathian sin kan rat hlan ah, silole Pathian nih a kan cohlan khawh nakhnga, ti in kanmah te in kan nun remh hmasa, thatnak tuah hmasa, dinfel hmasa kan i zuam tawn. Cu cu Bible cawnpiaknak he aa kalh. Kan soal bu le kan tlinlo bu hin Bawipa cohlan khawh mi kan si. Pathian nih a kan cohlan khawhnak cu Khrih thawng in a si. Pathian kan zumh tikah Khrih dinnak le nawlngaihnak cu pek (*granted*) kan si. Kan din lo bu in Bawipa nih miding ah a kan rel, a kan ruah, a kan hmuh, a kan pehtlai. Hi hi Pathian vel a si (Eph. 2:6-8). Pathian laksawng a si (Rom. 3:24; 6:23). Hi ruang ah porhlawt ding kan ngei lo i, porhlawt kan duh ahcun Khrih lawnglawng kan i porhlawtpi ding a si (Rom. 3:27-28; Eph. 2:8-10; 1 Cor. 1:31; ref. Jer. 9:23-24). Ni hmanung bik i Bawipa hmai kan dir tikah kan i ruahchanmi cu Khrih a si lai; kan i porhlawtmi zong Khrih a si lai; kan i hmaihngalpimi

zong Khrih lawnglawng a si lai. Martin Luther nih, “Khrihfa cu *simul justus et peccator* – miding le misual kan si” a rak ti (Keller, 2013, 71.). Kan minung sinak kan i zoh ahcun misual kan si ko; Pathian mit hmuh le Pathian lungthin ahcun Khrih dinnak pek kan si ruang ah miding, mithiang kan si.

Galatians 3:7: “Cucaah cun Abraham tefa taktak cu zumhnak a ngeimi kha an si ti hi nan hngalh awk a si.”

Hi zawn i “**cucaah**” biefang hi a cung bia (v. 6) he pehtlaihter a hau. A cung ah Paul nih a chim cang bang in, Abraham zumhnak bantu in zumhnak a ngei mi poh cu **Abraham tefa** kan si. Cun Paul nih, “**nan hngalh**” a timi cu Galatia mi hna nih an rak theihmi biatak a si. Abraham tefa kan si khawh nakhnga zeidah a herh? Cuarpartan a herh lo i, nawlbia zulh zong a herh lo. Abraham tefa cu, Abraham nih Pathian a rak zumh bantu in a zum ve mi poh kan si dih ko. Miding ah Abraham cohlan a rak si cu nawlbia pek hlan le cuarpar aa tan hlan ah a si (Rom. 4-5). Pathian a zumhnak thawng lawnglawng in miding ah cohlan a rak si. Galatians zumtu hna bang, kannih zong cuarpar kan i tan a herh lo, nawlbia zulh zong a herh ve lo (Schreiner, 2010, 193.). A herh mi cu zumhnak a si. Pathian kan zumh ahcun miding ah cohlan kan si ve i, Abraham tefa zong kan si.

Galatians 3:8: “Pathian nih Jentail mi cu zumhnak thawng in amah he a remter hna lai ti kha Cathiang nih a rak chimchung cang. Cucaah Cathiang nih Thawngtha cu Abraham kha a rak chimh chung cang i, “Nangmah thawng

hin Pathian nih vawleicung mi vialte kha thluachuah a pek hna lai,” a rak ti.”

Paul nih Genesis 12:3 le 18:18 i, Abraham sin Pathian biakam a vun char. Abraham zumhnaq bantuq a ngei mi Gentiles mi zong Pathian he remnak kan hmu lai, ti kong a si. Cuarpantan le nawlbia zuluh he aa pehtlai lo. Pathian he aa rem mi si ding ah ze i minung, ze i miphun kan si a biapi lo. Ze i bantuq misual kan rak si le ze i bantuq sualnaq dah kan rak tuah ti zong biapi a si lo. A biapi mi cu Abraham nih Pathian a zumh bantuq in zumh a si. Cu kan zumhnaq thawng in Pathian he kan i rem, Pathian nih miding ah a kan cohlan. Cun “**vawleicung mi vialte**” ti tik ah Abraham zumhnaq bantuq a ngei mi lawng a huap. Abraham nih Pathian a rak zumh ruang ah, amah thawng in leicung mi vialte khamhnaq thluachuah kan hmu lai tinak a si lo. Abraham zumhnaq bantuq a ngei mi lawng, khamhnaq thluachuah kan hmuh lai tinak a si.

Galatians 3:9: “Abraham nih Pathian kha a rak zumh i thluachuahnak a hmuh; cu bantuq in Pathian a zummi poh cu Abraham bantuq in thluachuah an hmu ve.”

Pathian nih Genesis 12:3 ah Abraham bia a rak kambah bang in le, Galatians 3:8 ah Paul nih fianternak a tuah than bang in, Gentiles mi nih Pathian kan zumhnaq in remnak kan hmuh tikah khamhnaq thluachuah cu kan hmuh taktak. Hi thluachuah hi thluachuah vialte lak ah a sunglawi bik i, thluachuah dang vialte nakin kan duh bik ding zong a si.

2. Chiatsernak in luat khawh a si (3:10-14)

Galatians 3:10-14 ah nawlbia ruang i a chuak mi chiatserhnak in kan luat khawh nak cu Khrih thawng lawng in a si, ti kan hmuh. Paul bia i a muru cu Galatians 3:14 ah kan hmuh. Khrih Jesuh chung ah Abraham tefa sinak thluahchuah, Gentiles mi nih kan hmuh i, cu thluachuah cu kamhmi Pathian Thlarau a si (ref. Gal. 3:1-5; Note: Khamhnak le Thiang Thlarau tinconak then awk an tha lo. Khamh kan si hmelchunhnak cu Pathian Thlarau kan ngeih hi a si.).

Galatians 3:10: “Nawlbia zulh aa bochanmi cu chiatserhnak tang ah an um. Zeicahtiah Cathiang nih, “Nawlbia cauk chung ah aa tialmi a dihlak in a zul zungzal lomi cu Pathian nih chiat a serh hna,” a ti.”

Paul nih Galatians zumtu hna cu Judaizers cawnpiaknak chung ah an lut soal lai, ti a phang i ralrin peknak ah Deuteronomy 27:26 a vun char. Pathian **chiatserhnak tang** um a sullam cu Pathian pekmi nawlbia zulh khawh lo ruang i Pathian biaceihnak le dantatnak iin a si. Thluahchuahnak le chiatserhnak cu aa ralchan mi an si (Moo, 2013, 201; Schreiner, 2010, 203.). Nawlbia vialte, pakhat hmanh buar lo in kan zulh khawh **zungzal** ahcun kan nung lai. Nain nawlbia cu buar lo bak in kan zulh *zungzal* khawh dih lo ruang ah, nawlbia zulh kan i bochan ahcun Pathian chiatserhnak tang ah kan um, ti hi Paul chim duh mi a si (Rom. 7:10-25).

Galatians 3:11: “Atu cu, Nawlbia zulh thawng in ahohmanh nih Pathian he remnak an hmu kho lo ti kha a fiang; zeicahtiah Cathiang nih, “Zumhnaq thawng in Pathian he aa remmi lawng an nung lai,” a ti.”

Paul nih Galatians 3:10 ah Deuteronomy 27:26 a vun i cherhchannak a ruang cu **nawlbia zulh thawng in** Pathian he kan i rem *khawh lo* langhter a duh. Cun Habakkuk 2:4 a vun incherhchanhnaq a ruang cu *zumhnaq* he lawng in Pathian he remnak hmuh khawh a si langhter a duh. Nawlbia zulh i bochan cu mah-zuamnak i bochan a si i a chuahpimi cu Pathian chiatserhnaq, sualphawtnaq, le thihnaq lawng a si. Zumhnaq ngeih bel cu Pathian vel thawng in laksawng ah kan hmuhmi Khrih dinnak cohlan a si i a chuahpimi cu remnak (*thiamcoternaq*) le zungzal nunnak a si (MacArthur, 1987, 77; Schreiner, 2010, 2011.).

Galatians 3:12: “Sihmanhsehlaw Nawlbia le zumhnaq cu an kalning aa dang ko; Cathiang nih, “Nawlbia nih tuah awk a si a timi pohpoh a tuah dihmi cu, cu a tuahnaq thawng cun a nung lai,” a ti ve taktak.”

Paul nih, nawlbia zulh thawng in Pathian he i rem khawh a si lo kong a chim hnu ah “**Nawlbia le zumhnaq**” an i dan ning a langhter. Nawlbia cu tling (*perfect*) te in zulh a herh i kan zulh khawh lo ruang ah Pathian he remnak kan hmu kho lo (Schreiner, 2010, 2011.). Nawlbia cu sual hngalhtertu a si, kan thlalang a si. Kanmah dinfelnak in Pathian he kan i rem khawh lo kan hngalh tikah Khrih sin ah

kan tli i chiatserhna in Pathian nih a kan luatter. Nawlbia zult bochan cu mah-le-mah chiat i serh a si (Fung, 1988, 146.). Zumhna nih cun nawlbia zult aa bochan lo. Khrih nih a lim cang mi tu a zoh i cu cu aa bochan. Zumhna nih Pathian remna a kan pek. Zungzal nunnak a kan pek. Khrih dinnak a kan pek. Khrih dinnak hmuh khawhna tawhfung cu zumhna a si.

Hi kong ah Dr. Thlaawr Bawihrih nih hi tihin a tial: “Nawlbia nih cun “tuah law na nung lai” asinain, velngeihna nih cun “zum law na nung lai” ti a si (Phil. 3:1-10; Rom. 10:1-10). Nawlbia cu tuahna in tinter a si bantu in Khamhna cu zumhna in tinter a si ve. Tuahserna in nawlbia a tlinhmi an um lo. Jesuh Khrih cu kan chambaunak, kan santlaih lonak, kan cuaitlai a tlin lo kha a hngalh ca ah zumhna in khamhna a kan serpiakna a si. Tuannak le tuahserna nih misual a khamh bal hna lo, zumhna thawng in thiamcoter kan si, zumhna in khamh kan si. Kanmah thawhna in dinfel khawh a si lo.” (Bawihrih, 2015, 78.). Khrih kan zumhna thawng lawnglawng in khamhna kan hmuh khawh lai, Pathian he kan i rem kho lai. Minung nih Khrih kan zumhna tikah kan tuahmi zehmanh a um lo. Zumh lawng a si (John 6:40). Khrih nih a lim dih cang (John 19:30). Kanmah tuahmi aa tel ahcun Khrih tuahpiakmi cu pakpalawng ah kan ser a si. Khrih nih a lim cangmi hi zuh lo ding le chap lo ding a si. Kan zumh i kan i bochan ding a si. I rinh (*rely*) ding, i hngatchan ding a si. Cu cu “vel” a si. A lak te in kan hmuhmi “laksawng” a si.

Galatians 3:13: “Sihmanhsehlaw Nawlbia nih a chuahpimi chiatsernak chung khan Khrih nih a kan tlanh cang, cu a kan tlanhnak cu kan ca i chiatserhmi i a cannak thawng khan a si i chiatserhmi a hung i can cu, Cathiang nih, “Thingkung cung i thlaimi poh cu Pathian chiatserhmi an si,” a ti ca ah khan a si.”

Khrih nih “zeidah a tuah?” ti le cu cu “zeitin dah a tuah?” ti in biahalnak pahnih kan hmuh. Pakhatnak cu, nawlbia kan zulh khawh lo ruang i Pathian chiatserhnak lawng ton ding kong a si. Cu chiatserhnak in Khrih nih a kan tlanh cang. Hi zawn i tlanhnak (*redemption*) hi Khrih nih a tuahmi a si. Pahnihnak cu, cu tlanhnak cu zeitin dah a tuah, ti kong a si i, a tuahning cu, **kan ca i chiatserhmi i a cannak thawng khan a si**. Hi kong ah Deuteronomy 21:23 a vun i cherhchan. Pathian chiatserhnak cu vawleimi vialte cung ah a um. Pathian nawlbia tling te i a zul zungzal kho um khawh a si lo. Phundang in chim ahcun mah-tuahserhnak le mah-dinfelnak in Pathian he rem aa timmi, silole vancungkhua kai aa timmi cu Pathian chiatserh mi kan si. Nain Khrih a zummi poh cu an ‘zumhnak’ thawng in Pathian chiatserhnak in an luat. Luat kan duh ahcun nihin ah Khrih zum usi. Pathian chiatserh mi le zungzal mit lo Hell tlak kan duh ahcun Khrih zum hlah usi. Khrih zumh hi Pathian duhpiak bik mi a si. Pathian chiatserhnak le Khrih sin luatnak kong John Stott nih tihin a fianter:

“Galatians 3:13-14 nih, kanmah te in zeitikhmanh i kan tuah khawh lo ding, Khrih nih vailam cung i a kan tuahpiak mi kong a chim. Pathian chiatserhnak in luat khawh

nak lam pakhat lawng a um; cu cu Jesuh thawng in a si; nawlbia zulhnak thawng in a si lo. Khrih nih a kan tlanh; ðih a nung tuk mi Pathian chiatserhnak in luatnak a kan pek. Kanmah ca i chiatserh mi ah a hung cang. Chiatserhnak cu amah sin ah ðial a si. Kan luat khawh nakhnga chiatserhnak cu amah nih aa laak” a ti (Stott, 1968, 81.).

Jesuh Khrih vailam cung i an thlai cu Pathian chiatserhnak in kan luat khawh nak hnga ca ah a si, ti hi philh awk a ðha lo. Hi ka i “**thinkung cung**” ti hi “Vailam” tinak a si. Paul nih Biakam Hlun holh a hman. Paul hi Biakam Hlun a cawng, a thiam mi a si ruang ah a si lai, cherhchan ah Biakam Hlun bia a hman tawn. Tutan zong Biakam Hlun chan ah Israel mi hna nih Moses nawlbia an rak zülh khawh lo ruang i dantat le chiatserh an rak sinak cu Khrih he a tahchunh (Keener, 2014, 530; Stott, 1968, 81.). Rom ralkap nih an phung ning in vailam cung i Jesuh an thah cu Israel mi hna nih anmah nawlbia ning in thinkung cung i misual an rak thlai he aa khat. Vailam cung i mi thah cu thinkung cung i thlai a si (Acts 5:30; 1 Peter 2:24). Hi hi Pathian chiatserh langhternak a si. Hi ruang ah Jews pawl nih Jesuh cu “Khrih” silole Messiah a si tiah an zumh khawh lo hi khuaruahhar ding a um lo (Khrih ti le Messiah ti cu aa khat. A sullam cu “anointed one” (chiti thuhmi) tinak a si). Khrih cu Pathian chiti thuhmi (anointed one) a si ahcun zeitin dah thinkung cung ah cun thlai a si khawh lai? An ca ah khuaruahhar awk a si ko, an rak mawh lo. Jesuh a zultu lila hmanh nih an rak zum kho lo (Matt. 16:21-22; Stott, 1968, 81.). Pathian chiatserhnak kong hi “Jesuh Khrih Thawngðha” cauk ah tihin ka rak ðial: “Thinkung cung nih a kan hmuhsakmi cu Khrih

a thihnak vailamtah a si. Hlan lio Judahmi hna nih mi pakhat lung in thi lak an cheh hnu ah tung, thingkung phun ah an thlai tawn hna. Cu ah cun Pathian chiatserhnak langhternak ca'h zanlei nitlak tiang an thlai tawn hna. An thlai hna ruang ah chiatserh an si lo, chiatserh an si ruang ah an thlai mi hna a si. Jesuh zong vailam an tah ruang ah chiatserh a si lo, kanmah aiawh in chiatserh a si ruang ah vailam ah tah a si. Vailam cung i a thihnak cu kanmah aiawh ah Pathian chiatserhnak le hlawnak a kan hmuhsaktu hmanthlak a si. Cucaah Peter nih Khrih kong ah hitin a chim: “Khrih nih a pum hrimhrim in kan sualnak cu vailam tahnak ah khan a kalpi i cucaah kannih cu sualnak ah khan kan thi cang i dinnak ah kan nung cang. A hma in nan dam cang.” 1 Peter 2:24.

Galatians 3:13 i biapi ngai biafang pahnih “chiatserh (*“cursed”*) le “tlanh (*“redeemed”*)” hi thuk deuh in zoh ta a hau. Paul Washer nih a cauk i a hrilhfhah ning ah “chiatserh” cu Greek biafang in “*katara*” ti a si. English in “*cursed*” silole “*imprecation*” ti a si. Hi biafang an hmanning cu Biakam Thar mit cun, Pathian hnatlakpilonak, silole mawhchiatnak le sualphawtnak a si. Phundang in kan chim rih a si ahcun Pathian thluachuah hmuhnak he aa ralchan mi a si (The divine cursed is the antonym of divine blessing.). Hi ruang ah Paul nih Galatians 3:13 ah chiatserhnak a chim dih hnu in Abraham nih Pathian thluachuah zumhnak in a hmuhnak le cu bantuk zumhnak a ngeimi poh nih Pathian thluachuah kan hmuh khawh ve nak, Pathian biakamnak chim hram a thoknak a si.” (Van Neih Bik, 2018, 51-52.).

John MacArthur nih Galatians a hrilhfhah ning ah, “tlanh” hi Greek biafang in “*exagorazo*” ti a si. Hi biafang cu

sal pakhat a luatnak cawknak ah zaran nih Rom chan ah an rak hmanmi a si. Khrih a zummi cu Khrih nih soal sal sinak in a cawk than hna i luatnak tling a pek hna. Cucaah Paul nih, “A luatmi kan si cang. Khrih nih a kan luatter cang. Cucaah fek tein dir u law sal ah khan i ser than ti hlah u” tiah a kan tinak a si. Cun hi bantuk tlanhna ca ah bawi nih a hauh zat pek khawh lawng ah luatnak tling hmuh khawh a si. Cu man cu zeidah a si Peter nih a kan chimh: “Nanmah luatnak man cu a sungmi thi, dotlak lonak zehmanh a ngei lomi tuufa thi bantuk, Khrih thi kha a si” (1 Peter 1:19).

Kan luatnak cu soalnak zehmanh a ngei lo mi Khrih (2 Cor. 5:21) thawng lawnglawng in a si. Nain a soalmi kanmah ca ah Pathian chiatserhmi dirhmun in vailam (*thinkung*) cung ah thlai a si. Khrih cu a kan aiawhtu a si (Schreiner, 2010, 217.). Nihin ah kanmah dinfelnak le thatnak in maw Vancung Pathian sin phak kan i timh, silole a kan aiawhtu Jesuh dah kan zumh, kan i bochan lai i, Pathian chiatserhna in luatnak kan hmuh lai?

Galatians 3:14: “Hi thil vialte nih aa tinhmi cu, Pathian nih Abraham sin ah a kammi thluachuahnak kha Khrih Jesuh thawng in Jentail mi sin ah pek si seh ti kha a si i cucaah kannih zong nih zumhnak thawng in Pathian kamhmi Thlarau cu kan hmuh ve nakhnga ca ah a si.”

Paul nih a bia a fun: Pathian chiatserhna in Khrih nih a kan tlanhna thawng in luatnak kan hmuh cu Pathian nih Abraham a rak kamhmi **thluachuah** kan hmuhnak ding ca ah a si. Cu thluachuah cu khamhna thluachuah a si i, cu i a

hmelchunh cu Thiang Thlarau a si (Schreiner, 2010, 218.). Thiang Thlarau a ngei mi ca ah cun Pathian chiatserhnak cu tih ding a um ti lo. Kan luat cang. Khrih nih a kan luatter cang. Fek te tu in dir usi law, sal ah i ser than ti hlah usi (Gal. 5:1). Kan luatnak (freedom) tu hi Khrih sunparnak ca le midang thatnak ca ah hmang hna usi.

C. Abraham biakamnak le Moses Biakamnak (3:15-4:11)

Galatians 3:15-4-11 i a muru cu Abraham le Pathian nih an rak tuah mi biahrennak nakin Sinai tlang i Pathian le Moses nih an rak tuah mi biakamnak (nawlbiala) a niam deuh, ti hi a si. Hi biakamnak pahnih hi an i khat lo. A ruang cu nawlbiala pek hlan ah biakam a rak um hmasa. Cu ruang ah kamhmi khamhnak thluachuah cu Abraham biakamnak thawng in kan hmuh, Moses nawlbiala thawng in a si lo. Cuarpar i tan le nawlbiala zulhnak nih khamhnak thluachuah hmuhnak lei ah a kan hruai kho lo.

a. Caan karlak Moses Biakam sining (3:15-18)

Galatians 3:15: “Ka u le ka nau hna, nifate i kan ton lengmangmi thil pakhat tahchunhnak ah ka hman tuah lai: mi pahnih nih biakamnak an tuah tikah cu biakamnak cu pakhat lawng nih a hrawk kho in a chap kho lo.”

Paul a biafang hman a tha deuh ngai cang. Tuan deuh ah cun “mihrut” (3:1) ti a hman nain tu ah cun “**ka u le ka**

nau hna” a ti cang. Zumtu cu unau kan si ruang ah hi biafang nih Galatia mi hna hi zumhnak in Pathian he aa rem cang mi zumtu an sinak a langhter. Cun tahchunhnak ah **biakamnak** a laak mi hi fian a herh. Hi zawn i biakamnak hi biahren (covenant) silole duh (will) tiah leh khawh a si. English biafang “will” nih hin khat le khat karlak i duhnak a si. Pathian le a thimmi Israel miphun he aa pehtlai deuh mi a si (Moo, 2013, 228; MacArthur, 1987, 83.). Kanmah ca zong a si ve. Biakam a feh khawhnak hnga kap hnih in zumh awk tlak si veve a herh. Kap khat lei minung lawng nih duh poh in hrawh le chap khawh a si lo. Minung le minung karlak hmanh ah kan biakam fek seh ti kan duh i zumh awk tlak te i um kan i zuam ahcun Pathian chinchin cu zeitluk in dah a biakam ah zumh awk tlak a si chinchin hnga. Cu ruang ah Pathian nih Abraham sin a biakam cu a hnu deuh i a ra mi Sinai Tlang biakamnak (nawlbia) nih a hrawk kho lai lo. Cun cu biakamnak cu hohmanh nih **an hrawk kho in an chap kho lo**. A hlan ning te in Pathian nih a zulh zungzal ko lai (Schreiner, 2010, 227.). Pathian nih Abraham he biakamnak an rak ser mi khamhnak thluachuah a fehning langhter a duh mi a si.

Galatians 3:16: “Pathian nih bia a kamhmi cu Abraham le a tefa pakhat kha an si. Cathiang nih, mi tampi ti duhnak ca ah, “na tefa hna,” ti in a ti lo. A timi cu, “na tefa,” ti lawng a si i cu cu mi pakhat a ti duhnak a si i cu mi pakhat cu Khrih kha a si.”

Pathian le Abraham kar biahren (“*covenant*”) cu “biakam” (“*promise*”) ah aa hngat mi a si. Hi ‘biakamnak’ biafang nih hin minung lei tuahsernak le i zuamnak si lo in, Pathian lei i zumh awktlak sinak le tuahsernak tu a langhter duh mi a si (Schreiner, 2010, 228.). Cun na “**tefa**” timi cu Khrih a si i Khrih sin lawng ah Pathian nih a biakam hi tlinter a timhmi a si. Khrih thawng lawnglawng in vawleicung mi vialte nih kamhmi khamhnak thluachuah kan hmuh khawh (Moo, 2013, 230.). Mi pakhat tinak nih Khrih a chim duhnak a si hi Genesis 3:15 i Pathian biakam a tlin langhternak a si (MacArthur, 1987, 84; Schreiner, 2010, 228: Genesis 3:15: “Nangmah le nu cu nan i hua lai, a tefa le na tefa cu ral an si lai. Mi nih na lu kha rial an i zuam lai i nang nih an kedil kha cuk naa zuam ve lai.” [thawngtha hmasa bik; the first gospel]). Cun a si khawh ahcun Bible caang hi “typology” in rel ding a si. Chim duh mi cu, Bible kan rel tik ah, hleikhun in Biakam Hlun ah, thil a kan hmuhsaktu “phun” (type) an um. Tahchunhnak ah “**tefa**” tinak nih Genesis 4:25 ah Seth a chim duh; Genesis 21:23 ah Ishmael; 1 Samuel 1:11 ah Samuel; 2 Samuel 7:12 ah cun Solomon a chim duhnak a si, ti kan hmuh. Hi hna hi aa khatmi “phun “(type) cu an si i, an dihlak nih an sawh duh mi cu Khrih a si zungzal (MacArthur, 1987, 84). Cucaah, Paul nih “**tefa**” pakhat cu “**Khrih**” a timi nih Pathian cu zumh tlak a sinak, Khrih ah Pathian nih a tak in a biakam a tlinternak a lang.

Galatians 3:17: “Ka chim duhmi cu hihi a si: Pathian nih biakamnak cu a tuah i cu biakam cu zulh awakah bia aa kam. Cu hnu kum 430 ah Nawlbia kha a hung um i cu nih cun

biakamnak cu a hrawk kho lo; Pathian biakamhmi cu pakpalawng zong ah a canter kho lo.”

Abraham he Pathian nih biahren an ser in **kum 430** hnu i a rami Nawlbia nih Pathian **biakamnak cu a hrawk kho lo**. Pathian vel in khamhnak thluachuah Khrih thawng in pek a kan timhmi cu maw Moses nawlbia nih cun a thlen khawh hnga (Gen. 12:1-2; 15; 1-6) le a hrawh khawh hnga? A thlen in a hrawh khawh ahcun Pathian cu zumh awk tlak lo a si hnga. Zumh awk tlak lo Pathian, bia a kan kamh cang mi duhpoh in a remh, a thleng, le a hrawk Pathian cu biak le thangthat awk tlak a si hnga lo. Thihpi tlak le nunpi tlak a si hnga lo. Hi zawn ah hin Pathian sining (*nature*) fiang ngai i kan hmuh mi cu zumh awk tlak a sinak le aa thleng bal lo mi Pathian a sinak a si (Mal. 3:6; Lem. 3:23-24).

Galatians 3:18: “Zeicahtiah, Pathian, pekmi rothil cu Nawlbia thawng in a rat a si ahcun, cu a sullam cu Pathian pekmi rothil cu a biakam thawng in a si lo tinak a si hnga. Sihmanhsehlaw Pathian nih Abraham cu laksawng a pek kha, cu bia a kamh ca tu ah khan a si deuh.”

Nawlbia le biakam an kalning an i dannak hi zawn zong ah pehzulh rih a si. Paul nih “**rothil**” a timi hi ‘khamhnak thluachuah’ silole ‘Khrih’ ti zong ah ti khawh a si. Cu cu, nawlbia kan zulh thawng in kan hmuhmi a si lo. Kan dihlahk nih nawlbia cu kan buar. Nain Pathain vel ah aa hngatmi Pathian biakamnak cu zumhnak thawng in kan hmuhmi a si. Pathian vel thawng in kan hmuhmi laksawng a

si. Tahchunhnak ah, laksawng ka'n pek lai tiah bia ka'n kamh i ka'n pek ahcun laksawng pek kong ah na tuahsernak aa tel lo. Laksawng ka'n pek lai tiah ka'n kamh ruang ah ka'n pek a si ko. Cu ve bantuk in na tuahsermi ruang ah laksawng ka'n pek ahcun ka biakam ruang ah a si ve hnga lo. Cu cu Paul nih a chim duh mi a si. Pathian biakam cu kanmah minung lei ah aa hngat lo, amah Pathian lei ah aa hngatmi a si.

b. Nawlbia nih aa tinhmi (3:19-25)

Galatians 3:19-25 ah Nawlbia hi Pathian biakam himtertu ah pek a si lo, kan sualnak hmuhtertu le soal hngalhnak karhtertu ding ah pek kan si ti kan hmuh. Cun, Moses Nawlbia cu zungzal ca in pek mi a si bal lo. Jesuh Khrih a rak rat hlan chung ca lawng a si. Jesuh Khrih zumhnak caan kan phanh hnu cun Moses Nawlbia caan cu a dih cang.

Galatians 3:19: “A si ahcun, Nawlbia cu zeï sullam ah dah pek a si kun? Zeï hi dah palhnak a si ti langhtertu ca ah khan pek a si i cu cu Pathian nih bia aa kammi Abraham tefa a phak hlantiang ca ah khan a si. Nawlbia cu vancungmi nih khan pek chin a si i a karlak ah lamkaltu minung pakhat kha a rak um.”

Nawlbia zulhnak thawng in Pathian he kan i rem khawh lo ahcun **zeï sullam** ah dah pek kan si kun? Paul nih a kan leh ðhan: “**zeï hi dah palhnak a si ti langhtertu ca ah khan a si**” a ti. Phundang in kan chim ahcun nawlbia pek kan

si cu soal karhternak ca ah a si (Rom. 5:20; Schreiner, 2010, 239.). Nawlbia a tam deuhdeuh i, cu cu kan zulh khawh lo ruang ah sualnak zong a karh deuhdeuh ve. Kan sualnak zeitluk in a tam ti kan i hngalh tikah Khrih sin ah khulrang in kan tli i Khrih nih nawlbia zulh khawh lo ruang i chiatserhna in luatnak a kan pek. Nawlbia nih cun chiatserhna lawng a chuahpi (Moo, 2013, 232.). Nawlbia nih khamhna kong a kan chim lo, kan sualnak kong a kan chimh. Aa tinh bik mi cu kan sualnak (*sins*) le kan buaibai (*problems*) hmuhsak a si (Rom. 3:20; 4:15; 7:7). Nawlbia buartu kan sinak tehna, cun kanmah te in kan i chanhchuah khawh lo tehna, le kan kokek sinak (*nature*) in nawlbia tling te i a zul zungzal kho lo kan sinak tehna an si (Keller, 2013, 82.).

James nih Pathian Nawlbia cu thlalang he a tahchunh (James 1:25). Thlalang kan i bih tikah thlalang nih kan sining a kan chimh. Kan hmai a thian le thian lo a kan chimh. Cuti kan sining a kan hngalter tikah ze i dah tuah kan herh ti kan hngalh bang in Nawlbia zong a si ve. Nawlbia cu kan sining a kan hngalhtertu a si. Kan sualnak le chambaunak a kan hmuhtertu a si. Phundang in kan chim ahcun nawlbia cu Khrih lei a kan hruaitu a si. Fungfek in a kan tu i, Khrih lei ah a kan kalpitu a si. Nawlbia hi Bible thiamsang nih Khrih he zong an tahchunh, a ruang cu Nawlbia sining vialte cu Khrih a si. Khrih nih a tlinh dih. Nawlbia hmanthlak cu Khrih hi a si.

Nawlbia cu caan tawite chung ca lawng ah pekmi a si. Paul nih nawlbia cu, “**Pathian nih bia aa kammi Abraham tefa a phak hlantiang ca ah khan a si**” a ti. A chim duhna kan Khrih a rat hlan ca lawng ah pek a si (Gal. 3:16). Galatians

4:4-5 nih, “Sihmanhsehlaw caan cu a hung phak tikah, Pathian nih A Fapa kha a run thlah. Nu chung khan a hung chuak i Judah mi Nawlbia tang ah khan a um, cu cu Nawlbia tang i a ummi hna kha luatter awk le kannih kha fa i canter awk ca ah a si” a ti. Hi vawlei i Khrih a ratnak a ruang tampi lak ah pahnih cu: (1) Nawlbia tang i a ummi hna luatter awk ah. Cuti a kan luatter ning cu kan ca ah thingkung cung i thlaimi ah a run i cannak in a si (Gal. 3:13); (2) Pathian Fa canter awk ah a si. Khrih Jesuh cu Pathian biakam tlintertu a si. Kamhmi Thlarau, khamhnak thluachuah cu Khrih kan zumhnak thawng in hmuhmi a si. Khrih nih Nawlbia chung in a kan luatter cang ca ah Nawlbia a herh ti lo tinak a si. Khrih nih tling tein a zulh hnu ah vailam ah a thihpi cang. Cu ruang ah Paul nih, “Khrih nih Nawlbia cu a donghnak a phakter cang i cucaah a zummi poh nih cun Pathian he remnak kha an hmuh” a tinak a si (Rom. 10:4). Nawlbia tang ah kan um ti lo, Pathian vel tang ah kan um cang (Rom. 6:14). Cun, **“Nawlbia cu vancungmi nih khan pek chin a si”** ti cu Pathian nih a vancungmi hna hmang in Nawlbia a kan pek tinak a si. Vancungmi cu biatu lawng an si lo, Pathian riantuantu zong an si. Paul nih Exodus 33:2 le Psalm 68:17 cherhchanh in a chim a si i, Pathian nih Moses sin ah Bawipa vancungmi hmang in Nawlbia a pek kong a langhternak a si (Hays, 2015, 1095; Schreiner, 2010, 241-242; Osborne, 2017, 106.).

Galatians 3:20: “Asinain mi cu pakhat lawng a si ahcun, karlak lamkaltu a herh lo, Pathian cu pakhat lawng a si.”

A cung deuh Bible caang a donghnak lei ah “lamkaltu pakhat kha a rak um” a ti (3:19d). Moses a chim duhnak a si (Ex. 32:15). Pathian nih: (1) Vancungmi hna hmang in; (2) Nawlbia cu Moses a pek; (3) Cu nawlbia cu Moses nih Israel miphun a pek chin hna. Cucaah, Nawlbia a cohlangtu (*recipients*) taktak cu Moses si lo in, Israel miphun an si (Hays, 2015, 1095; Osborne, 2017, 107.). Cun, Paul nih, “**Asinain mi cu pakhat lawng a si ahcun, karlak lamkaltu a herh lo, Pathian cu pakhat lawng a si**” a timi hi Nawlbia kong a si ti lo, Pathian biakam kong a si ve cang. Pathian nih Abraham cu an kar ah hohmanh um lo in biakam a pek. Pathian nih dengteo in a pek ko ruang ah **karlak lamkaltu a herh lo**. Hi nih hin Nawlbia le Pathian biakam an i dannak thuk deuh in a langhter than.

Galatians 3:21: “A si ahcun Nawlbia cu Pathian biakam he an i ralchanh kun maw? Ralchanh hlah. Zeicahtiah minung hi nunnak a pe khotu nawlbia pek rak si seh law, minung nih hin nawlbia thawng in Pathian he remnak kha hmuh khawh a si hnga.”

Biakam (promise) le Nawlbia cu Pathian nih a kan pek veve mi an si. I **ralchanh** hna seh law Pathian hi amah le amah aa kalhmi (contradict) a si hnga (MacArthur, 1987, 88.). Pathian biakam (thluachuah) cu Pathian vel kan hmuhmi ah aa hngat i zumhnak in kan hmuhmi a si. Nain Nawlbia cu minung tuahsernak ah aa hngat i a phichuak cu Pathian sualphawtnak le chiatserhnak a si. Kan sualnak hngalhternak ca le caan tawite chung, Khrih a rat hlan chung ca lawng ah

a si. Phundang in kan chim ahcun Nawlbhia hi Pathian kamhmi khamhnak thluachuah, Khrih kan zumhnak thawng in kan hmuh a herh kong a kan chimtu a si. Cucaah, Nawlbhia nih Pathian biakam a ralchanh si lo in, a bawmh lehlam. Zeichahtiah, Pathian biakam lei i a kan hruaitu a si (Keller, 2013, 82.). **Minung hi nunnak** a kan **pe kho tu**, silole Pathian he remnak a kan pe kho tu, silole kamhmi Pathian khamhnak thluachuah a kan pe kho tu a si hrimhrim lo. Si seh law Pathian biakam cu pakpalawng a si hnga. Pathian cu lihchim hmang, zumh awk tlak lo, a tuah lo ding pi a kan kamhtu Pathian a si hnga.

Galatians 3:22: “Sihmanhsehlaw nunnak pe khotu cu Nawlbhia cu a si lo, Cathiang nih, vawleicung hi a dihlak in sual thawnnak tang ah a um, a ti; cucaah Jesuh Khrih zumhnak thawng lawngin kamhmi laksawng cu a zummi poh kha pek an si lai.”

Paul nih a bia a peh, “**nunnak pe khotu cu Nawlbhia**” a si lo kong, Cathiang cherhchan in thuk deuh in fianternak a tuah. A chimmi cu: nunnak pe khotu hi Nawlbhia a si lo ning cu “**vawleicung hi a dihlak in sual thawnnak tang ah a um**” a ti. Sual thawnnak tang ah um hi “a thawngmi thil pakhatkhat nih uk” he aa khat; “zohkhenhtu pakhat tang ah um” he aa khat; “Satan penmi vawlei kalning thalo tang um” he aa khat; “thongthlak, thonginn chung ah hren” he aa khat; cun “Pathian chiatserhnak tang um” he zong aa khat fawn. Paul nih cun, sualnak hi a thawng taktak i vawleipi hmanh a lemsoi (influence) kho tu le rawhralhnak le sualphawtnak a

chuahpitu a ti, ti in a chim (Moo, 2013, 239.). Hi hi leicung miung dihlak kan dirhmun a si (Rom. 1:18-3:20). Cu ruang ah tuletu te kan buarmi nawlbia, tling tein a zul i, sual thawnnak vialte teipiaktu **Jesuh Khrih zumhnak thawng lawng in kamhmi laksawng cu a zumi poh** pek kan si.

Galatians 3:23: “Asinain zumhnak caan kha a phak hlan cu Nawlbia nih khan thongtla bantu in a kan hren, cu cu zumhnak a langh hlantiang kha a si.”

Nawlbia cu Pathian le Abraham biakam an sernak in kum 430 hnu ah pek kan si. Cu nawlbia nih cun Jesuh Khrih “**zumhnak caan a phak hlan**” tiang “**thongtla bantu in a kan hren.**” Zumhnak caan a phak le Khrih a phak caan hi aa khatmi an si. Cu cu Paul nih “**zumhnak a langh hlantiang**” a timi nih a fianter ngaingai ko. Khrih Jesuh pek kan si ruang ah zumhnak caan kan phak khawh hi a si (Fung, 1988, 168.). Cun Cathiang nih zumhnak le Khrih hi aa khat in a chimnak a um rih. Hebrews 11:6 ah: “Ahohmanh nih zumhnak lo in Pathian lung ton khawh a si lo; zeicahtiah Pathian a fukmi poh nih cun, Pathian cu a um i amah a kawlmi cu laksawng a pek hna, ti an zumh a herh” a ti. Zumhnak lo in Pathian lung ton khawh a si lo bantu in Khrih Jesuh lo in Pathian lung ton khawh a si ve lo. Hebrews 11 kan rel ahcun ‘zumhnak thawng in’ Biakam Hlun minung nih Pathian lung an rak tonnak le teinak an rak hmuh kong kan hmuh. Khrih lo i kan tuahmi cu Pathian sin an phan lo, Pathian nih a cohlang lo. Khrih kan ngeih lo ahcun a thlarau lei ah mithi kan si (Eph. 1:2-4). Khrih kan ngeih tik ah Pathian cohlanmi fanu fapa kan si. Khrih lo

nun cu nun santlailo a si. Khrih cu nunnak a si. Pathian lung ton khawhnak a si. Pathian sin phak khawhnak a si. Pathian he i rem khawhnak a si.

Galatians 3:24: “Cucaah Khrih a rat hlan cu Nawlbiala nih khan a kan uk, Khrih a rat cu zumhnak thawng in Pathian he remnak kan hmuhnak hnga ca ah a si.”

A cunglei pi i kan rel cia mi ah “zumhnak a langh hlan cu” a ti. Tu ah cun **“Khrih a rat hlan cu”** a ti ðhan. Khrih le zumhnak an i khahnak Paul nih a langhter ðhan. Cun a cunglei deuh pi ah, “Nawlbiala nih thongtla bantuk in a kan hren,” ti kan hmuh i, hi ka tu ah cun **“Nawlbiala nih khan a kan uk,”** ti kan hmuh. Zei tik tiang? Khrih a rat hlan tiang. Zumhnak caan a phak hlan tiang. Paul nih Thiang Thlarau hruainak in hi cakuat a ðial lio hi sal chan a si. Anmah sal chan lio biafang hmang in “hren” le **“uk”** a hman. Sal nih an umnak bawi le chungkhar i an fale an hren, an zohkhenh, an runven, an cawnpiaak, an cawng hna kong chim duhnak a si (English cun “guard,” “tutor,” le “custodian” hman a si.). Cu bantuk in Khrih a rat hlan chung vialte Nawlbiala nih ngakchia bantuk in a kan tuah ve. Kan luatnak a kan firpiaak. Hi tahchunhnak hi Paul nih Dal 4-nak ah a chim ðhan te lai (Keller, 2013, 82; Schreiner, 2013, 248-249; Stott, 1968, 97.). Nawlbiala nih zehmanh a tuah kho lo mi ngakchia bantuk in a kan hren, a kan uk ruang ah Khrih a rat cu a si i, cu Jesuh Khrih a zum mi poh cu Pathian he remnak an hmu. Nawlbiala hi Pathian biakam a bawmtu ti hmanh in ti khawh a si hnga. Tuan deuh kan chim bantuk in, Nawlbiala nih zehmanh a tuah kho lomi

ngakchia bantuk in Khrih lei ah a kan hruai ti usi law, ti khawh a si thiamthiam fawn ko lai.

Galatians 3:25: “Atu cu zumhnak caan kha hika hi a phak cang ca ah Nawlbia nih a kan uk ti lo.”

Paul nih a bia a fun. Khrih zumh caan kan phan cang i **Nawlbia nih a kan uk ti lo**. Nawlbia uk caan cu a dih cang. Tu cu nawlbia nih a chuahpimi chiatserhnak in luatnak a kan petu Khrih caan a phan cang. Kan aiawh in vailam cung ah a nunnak a pek i kan ca ah a thi cang. Teinak in ni thumna ah a thoṭhan cang. Khrih kan zumhnak thawng in Pathian he kan i rem cang (Osborne, 2017, 112.). Khrih Pennak cu kan chung i a um ruang ah Khrih nih kan nun a uk, a kan hruai cang. Ngakchia kan si ti lo. Khrih ah a puitling cang i a min sunparnak ca i a nungmi kan si cang (Eph. 4:13).

3. Pathian fale cu Abraham tefa an si (3:26-29).

Galatians 3:26-29 nih a kan cawnpiak duhmi a muru cu Khrih he pakhat (union) kan sinak in zumtu hna cu Abraham tefa kan si, ti a si. Hi biatak cu hoih phunphun in chim khawh a si. Zumtu hna cu zumhnak thawng in Pathian fa kan si i, Khrih he pakhat kan si.

A cunglei ah kan hmuh bang Khrih zumhnak caan a phak hlan cu Nawlbia nih ngakchia bantuk in a kan hren, a kan uk, ti a si. Nain hngalh awk cu, Nawlbia cu caan zeimawtzat chung ca lawng pek kan rak si. Tu cu zumhnak in Khrih he pakhat kan si cang i, Pathian fale zong kan si (3:26).

Khrih chung ah tipil kan ing i Khrih nunnak in kan i thuam (3:27). Hi ruang ah Khrih ah zumtu vialte cu pakhat kan si. Jews, Gentiles, sal, miluat, nu le pa kar ah thleidannak a um ti lo. Kan dihlak Pathian chungkhar khat kan si (3:28). Cucaah Khrih ta kan si ahcun Abraham tefa kan si, Abraham chungkhar kan si (3:29).

Galatians 3:26: “Khrih Jesuh pehtlainnak thawng in Pathian fa nan dihlak in nan si cu zumhnak thawng in a si.”

Pathian cu kan ca ah Nawlbiala hmang in sual a kan phawtu le a kan hrengtu biaceih tu a si ti lo. Pathian cu kan Pa a si cang. Kan sualnak ruang ah kan i tlakning in dan a kan tat lai tiah kan tih ti lo, kan dawt cang, a ca ah kan i pe ve cang (Stott, 1968, 98-99.). Cun **Pathian fa** kan si cang ti cu a puitlingmi ka si cang ti he aa khat. A puitingmi kan si ca ah Pathian kamhmi rothil – khamhnak thluachuah a hmu cang mi kan si ti he aa khat. Cun, “**nan dihlak**” ti hi Universalism timi – minung vialte hi khamh kan si dih te ko lai timi cawnpiaknak a si lo. Paul nih a vun peh mi, Jesuh Khrih kan **zumhnak thawng in a si** timi nih a fianter. Khrih a zummi lawnglawng Khrih he pakhat sinak kan ngei kho, Pathian fa kan si kho, Pathian he kan i rem kho, ti hi Bible cawnpiaknak a si. Khrih cu Pathian chiatserhmi sinak in Pathian fa ah a kan cantertu a si. Khrih he pakhat ah fonh (*union*) kan si. Cu Pathian fa sinak cu Amah Khrih lila kan zumhnak thawng in kan hmuhmi a si. Pathian fa kan si ahcun rocotu zong kan si. Kannih cu Khrih roco-hawi kan si (Rom. 8:17). Khrih chung

ah pek cang mi thluachuahnak vialte cu kanmah ta a si (Eph. 1:3).

Galatians 3:27: “Khrih chung ah tipil nan ing i Khrih nunnak in nan i thuam.”

Tipil kan in tikah Khrih nunnak kan i thuam. Paul nih “**thuam**” biafang hi a uar ngai (Rom. 13:12; Eph. 4:24; Col. 3:10-12; Keller, 2013, 90.). Hi biafang a hman tikah, a chim duhnak sullam cu kan mithar-sinak (“*new self*”) a si. A hlan ah cun kan mihlun-sinak (“*Adam*”) in aa thuam mi kan rak si. Nain tipil kan iin tikah Khrih ah kan i hnim, Khrih thihnak le thawhṭhannak ah kan i hnim (Rom. 6:3-6; Col. 2:12; Schreiner, 2010, 256-257: Tipil iin cu a “*hnim in i hnim*” (immersed) a si ti hi Bible scholars a tam bik (most scholars) nih an cohlanmi a si, tiah Schreiner nih a chim. Hi kong hi Longenecker, *Galatians*, 55 ah zohchap khawh a si.). Kan mihlun-sinak cu vailam cung ah thah a si cang. Khrih an phumnak ah phum kan si ve cang. Kan sualnak vialte lang ti lo in phum a si. Khrih thawhṭhannak ah kannih zong mithar-sinak in kan tho ṭhan ve cang (Rom. 6:3). Kan sualnak thawhpi a si ti lo. Thlan ah vui a si cang, kan thawh tik tu ah cun Khrih he aa lo mi sining-thar he in kan tho cang (Eph. 4:22-23). A hlan lio i nun ziaza dawh lo le sualnak thil ṭha lo vialte thlan ah vui an si cang, phum an si cang; Khrih he aa lo mi nunning in nun a si cang. Khrih muisam cuang in le Khrih lungput ngei in nun a si cang. Mi nih kan i thuamhnak Jesuh an hmuh cang. Hi hi Paul nih 2 Corinthians 5:17 ah a chimmi a muru cu a si: “Mi zehmanh hi Khrih he aa pehtlaih

tikah cun mi thar a si; a nunning hlun kha a lo cang, nunning thar kha aa thok cang” a ti. Tipil iin, thawhthan, le Khrih nun in i thuamh an sullam fianternak a si.

Galatians 3:28: “Cucaah Judah mi le Jentail mi, sal le luatmi, nu le pa karah zehmanh thleidannak a um ti lo, Khrih Jesuh he nan i pehtlaihna k thawng in pakhat nan si dih cang.”

Hi ka i, **“Khrih Jesuh he nan i pehtlaihna k thawng in pakhat nan si dih cang”** ti hi, “Khrih chung ah nan dihlak in mi pakhat” (“*one person*”) ti zong ah chim khawh a si. Khrih chung i kan um tikah Pathian ta lawng kan si lo, pakhat le pakhat ta zong kan si. Cucaah phun kong ah thleidannak a um ti lo. Kan dihlak in pakhat kan si. Jews le Gentiles kan i khat. Mirang le Chin kan i khat. Kawl le Mizo an i khat. Minak le Mirang an i khat. Kan dihlak in kamhmi khamhna k thluachuah a tingco mi kan si. Kan phun, kan holh, kan rong, le kan sining aa dang lai nain Khrih chung ah cun aa tluk, aa khat dih mi kan si. Khrih chung ah cun ho dah a niam, a sang (rank) ti kan um lo. Kan dihlak in pakhat kan si. Sal le bawi kan i khat. Mirum le sifaak kan i khat. Hruaitu le hruaimi kan i khat. Cataang niam le sang kan i khat. Cun Khrih chung ah cun nu le pa thleidannak a um lo. A hlan chan ah cun nu hi zawmhtaih deuh an rak si. Judaism pawl nunphung zong ah a si ko. Khrih chung tu ah cun pakhat kan si cang. Kan dihlak in kan i khat, kan i tluk dih (Stott, 1968, 100-101.). Nu an niam deuh hlei in pa kan sang deuh hlei lo. Pa an niam deuh in nu an sang deuh hlei lo. Pathian hmai ah pakhat kan si. Kan i tluk. Nain Pathian nih nu le pa hi ningcang (order) te in a

kan ser ruang ah, cuti a kan serning hoih in thutdir thiam cu a biapi tuk hringhran ve.

Galatians 3:29: “Cucaah Khrih ta nan si ahcun Abraham tefa nan si i Pathian biakam ning in rocotu nan si.”

Paul nih Galatians 3 chung a bia ah hi zawn te hi a biapi ngai mi a si. Nawlbial zulhnak thawng in Pathian fa kan si kho lo, Nawlbial cu sualnak hngalhtertu lawng a si. Abraham tefa pakhat cu Khrih a si i, **Khrih ta** kan si ahcun Abraham tefa kan si ve. Khrih kan zumhnak thawng in Khrih he pakhat kan si; Khrih chung ah kan i hnimnak in Khrih nunnak in thuamhmi kan si. Cucaah, kannih zong Khrih bantu in rocotu kan si ve. Khrih roco-hawi kan si.

4. Sal sinak le Pathian fa sinak in a ruang chimnak (4:1-7)

Galatians 4:1-7 nih zumtu cu vawlei sual thawnnak sal si lo in Khrih Jesuh nih luatter cangmi kan si, ti hi a chim. Pathian fa kan si i kamhmi rocotu kan si. Nawlbial zulhnak thawng in kan hmuh khawh lo mi cu Khrih thawng in kan hmuh cang. Cu ruang ah Nawlbial zulhnak lei i kirthan i timh cu sullam ngei lo a si.

Galatians 4:1-7 hi then thum ah then khawh a si: (1) Kamhmi rothil cotu kan si khawh nakhgna nutling patling kan si hmasa a herh. Cu lo ahcun rocotu kan si kho rih lo i, zohkhenh hau ngakchia bantu kan si rih (4:1-2); (2) Zohkhenh hau ngakchia kan si chung poh cu vawlei le van a

uktu thlarau nih a kan uk; nain a puitlingmi rocotu sinak caan cu a hung phan cang. Cu cu Pathian nih a Fapa ngeihchun a run thlahnak thawng in a si (3:3-5); (3) Pathian nih a run thlahmi Khrih Jesuh a zummi poh cu Pathian fa kan si i, Pathian fa kan sinak hmelchunh ah Thiang Thlarau pek kan si. Pathian fa kan si ruang ah rocotu zong kan si (3:6-7).

Galatians 4:1 “Ka chim duhmi cu hihi a si: rocotu ding kha ngakchia a si chung cu thil vialte a ngeitu si ko hmanh seh law sal bantuan in tuah a si.”

Paul nih tahchunhna ah minung kan nifa nun i thil fiang ngai “**ngakchia**” a hman. Greek biafang in “*nepios*” ti a si i English i “infant” khi a chim duhmi a si (MacArthur, 1987, 104.). Lai dictionary nih “infant” cu “bawhte” tiah a leh (<https://chin-dictionary.com/?s=infant&t=1>). Nawlbia nih ngakchia (“bawhte”) bantuan in **sal** a kan tuah. Bawhte si le sal si cu aa khat. Sal cu a bawi nih a uk, a cung ah nawl a ngeih dih. Bawhte zong amah ca ah zehmanh aa tuah kho lo. Kan hngalh cio bang bawhte cu **rocotu** si khawh a si lo bantuan in Pathian kamhmi rothil cotu ah bawhte a si kho ve lo, ti hi Paul nih a chim duhmi a si.

Galatians 4:2: “A pa nih a tinhpiakmi caan a phak hlan cu zohkhenhtu hna kut tang ah khan a um i cu hna nih cun a thilri zong kha an zohkhenhpiak.”

A cung deuh i “ngakchia” (“bawhte: infant”) he aa pehtlai colh mi a si i, “**A pa nih a tinhpiakmi caan**” ti cu

innchungkhar pa nih a dawtmi fa ro a pek caan khi a si. Ngakchia kan si chung cu rocotu ah kan i tlak rih lo. Kanmah lila zohkhenh kan hauh pin ah kan thilri tiang in zohkhenhpiak kan hau. Cu chung cu caan zeimaw chung a si i pa nih a kan tinhpiakmi caan a phak lai kan hngak.

Galatians 4:3: “Cu bantuk in kannih zong hi thlarau lei in nutling patling sinak kan phak hlan cu vawlei le van a uktu thlarau hna sal kan si.”

Paul nih, tahchunhna ah minung i kan nifatin sining a laak hnu ah zumtu le Khrih in a bia a peh than (Schreiner, 2010, 267; Moo, 2013, 260.). Kannih zumtu zong **“nutling patling sinak kan phak hlan cu”** a ti. Kan phak ding mi cu amah kan zumhna thawng in Khrih a rat tik i Pathian rocotu kan si te ding khi a si. Nain cu dirhmun kan phak hlan chung poh cu **“vawlei le van a uktu thlarau hna sal kan si”** a ti. Hika i **“vawlei le van a uktu thlarau”** hi fianter ning phunphun a um ko nain Bible hmun dangdang kan zohchih tik ah “Satan” silole “khuachia thawnnak” (demonic power) he aa tlak bik (Osborne, 2017, 124.). Colossians 2:8, 20 ah Satan cu, “van le vawlei uktu thlarau” ti a si. Cun Ephesians 2:2 ah Satan cu, “van le vawlei kar i a ummi thlarau thawnnak” ti a si. Cun Ephesians 6:12 thiamthiam ah, Satan, a mi hna le riantuannak cu, “Zeicahtiah kan dohmi hna cu minung kha si lo in, vancung khua i a ummi thlarau sual thawnnak hna le uktu hna le nawlgeitu hna le a muimi chan lianhgannak hna hi” ti in a chim. Cucaah, “Satan” silole

“khuachia thawnnak le a rianṭuannak” ti in kan fian ahcun a tha bik ko lai.

Galatians 4:4-5: “Sihmanhsehlaw caan cu a hung phak tikah, Pathian nih A Fapa kha a run thlah. Nu chung khan a hung chuak i Judah mi Nawlbia tang ah khan a um, cu cu Nawlbia tang i a ummi hna kha luatter awk le kannih kha Pathian fa i canter awk ca ah a si.”

Bible kan rel tik ah “**sihmanhsehlaw**” (but) timi kan hmuh poh ahcun tuan deuh i chim cia bia he an i ralkah (*contrast*) langhternak a si. Hika i “sihmanhsehlaw” (but) hi Greek in “*de*” ti a si i thil pahnih an in dan langhternak ca i hmanmi biafang a si. Paul nih tuandeuh i a chimmi cu, “bawhte” kan si ca ah rocotu dirhmun kan phan rih lo, a ti. Hi caang thok cun Paul nih rocotu sinak kong a chim cang. Phundang in kan chim rih ahcun, tuan deuh ah Nawlbia rianṭuannak a chim. Tu ah cun Pathian Fapa Jesuh Khrih rianṭuannak a chim cang lai.

Zeitin dah a si ti ahcun, Pathian nih a kan timhpiakmi khamhna **caan cu a hung phak tikah**, Khrih Jesuh cu a kan pek. Phundang in chim ahcun, kamhmi rothil pek caan cu a hung phak tikah Khrih Jesuh cu a ra, ti khawh a si. Cun “**nu chung khan a hung chuak**” timi hi Jesuh Khrih a minung sinak (Jesus’ full humanity) a si (Keller, 2013, 97; Schreiner, 2010, 270.). Jesuh Khrih cu tling tein Pathian-sinak le minung-sinak a ngei. Vawlei minung khamh ding ah Pathian cu titsa minung ah aa cang (John 1:1-14). Cun, “**Judah mi Nawlbia tang ah khan a um**” ti a sullam cu kan zulh khawh

lo mi nawlbia, tuletü kan buar lelek mi nawlbia, bawhte bantuk in sal a kan hrengtu nawlbia tang ah a um i, kanmah aiawh in a kan zulhpiak dih tinak a si (Schreiner, 2010, 270.).

Vawlei ser ka in nihin tiang ah Jesuh lawng nih Nawlbia tling tein a zulh zungzal khawh. Jesuh lawng hi Abraham tefa taktak cu a si (3:16), Israel taktak a si (Ex. 4:22), Pathian Fa taktak a si. Vawleicung mi vialte dihlah cu Nawlbia buartu kan si ruang ah Pathian chiatserhmi kan si. Sihmanhsehlaw, Khrih nih kan ai a aw h i nawlbia tling tein a kan zulhpiak dih hnu ah kan ai aw h ðiamðiam in chiatserhmi ah aa cang. Vailam cung ah kan tuar ding Pathian chiatserhmi le thinhunnak vialte a tuar dih hnu in a thi. Ni thumnak ah teinak he a thoðhan i Nawlbia tang ummi hna le vawlei sual ðhawnnak tang ummi hna cu luatnak a kan pek i **Pathian fa** ah a kan **canter**. Pathian fa kan si ahcun rocotu zong kan si, Khrih roco-hawi kan si (Rom. 8:17).

Galatians 4:6: “Pathian fa nan si ca ah khan Pathian nih, a Fapa Thlarau cu nan lung chung ah a run thlah i cu Thlarau nih cun, “Ka Pa, ka Pa,” ti in a au.”

A cunglei i caang 4-nak ah, Pathian nih ‘a Fapa a run thlah’ a ti. Hi caang ah cun, Pathian nih ‘**a Fapa Thlarau**’ a run thlah, a ti ðhan. Pathian nih a run thlahmi a Fapa thawng in kannih cu Pathian fa ah canter kan si. Cun Pathian fa kan si hmelchunhna cu Fapa Thlarau kan ngeih hi a si – Khrih kan ngeih hi a si (Moo, 2013, 269.). Romans 8:9 ah Paul nih fiang te in a chim: “Sihmanhsehlaw nannih cu cuticun nan nung lo; Thlarau hruaining tu in nan nung deuh – Pathian

Thlarau a ngei lomi Khrih ta an si lo” a ti. Cun Romans 8:14-17 a fiang chinchin: “Pathian Thlarau nih a hruaimi hna cu Pathian fale an si. ¹⁵Pathian nih an pekmi hna Thlarau cu sal i an canter thantu hna ding thlarau a si lo, ther lengmang le phang lengmang i nan rak nunning ah an kalpi thantu hna ding zong a si fawn lo. Pathian fa ah a kan sertu ding tu kha a si i amah nih cun Pathian kha, “Ka Pa, ka Pa,” tiah a kan auhter khawh. ¹⁶Cu ti kan aunak ah cun Pathian Thlarau le kan thlarau cu hmunkhat ah an i fon i Pathian fa kan si kha tehte an khan; fa kan si ahcun rocotu zong kan si colh. ¹⁷Kannih cu Pathian rocotu kan si, Khrih roco-hawi kan si; zeicahtiah Khrih temhinnak kha kan i hrawm ahcun a sunparnak zong kan i hrawm ve lai.” (Ephesians 1:13-14; 4:30 relchap khawh a si. OT ah Pathian nih Thlarau pek ding i bia a rak kan kamh mi zong Ezekiel 36 le Joel 2 ah relchap khawh a si.).

Paul nih Galatians 4:6 le Romans 8:15 ah Aramaic holh a hman. Cu cu Lai Baibal Thiang nih, “**Ka Pa, ka Pa**” a timi hi a si. English Bible ah cun “Abba, Father” ti a si. Aramaic holh “Abba” nih cun chungkhar ah aa daw ngai mi pa le fa kar pehtlaihna a sawh (Moo, 2013, 270.). Jesuh nih Mark 14:36 ah a Pa Pathian auhna ah a hman. Hi nih hin an i dawtnak a thuh ning, vawlei ser hlan pi in pehtlaihna a ngei mi an sinak a langhter (Schreiner, 2010, 272.). Khrih thawng in Pathian fa kan si tik ah rocotu lawng kan si lo, ro a kan petu kan Pa Pathian he thuk ngai in pehtlaihna a ngei mi kan si. Pathian fa ka si nain Pathian he pehtlaihna ka ngei lo, ti cu Pathian fa ka si lo i Pathian he pehtlaihna ka ngei lo, ti he aa khat. Silhnalh (“*excuse*”) tuah len ding a um lo.

Galatians 4:7: “Cucaah sal nan si ti lo, fa nan si cang. Cun Pathian fa nan si cang ca ah Pathian thawng in rocotu zong nan si.”

Biafang, “**cucaah**” (“therefore”) hi bia tlangkawmtu a si. Zumtu cu nawlbia nih sal bantuk in hren mi ngakchia kan si ti lo; vawlei le van thlarau thawngnak tang le sual thawngnak tang zong ah kan um ti lo. Pathian Fapa thawng in Pathian fa kan si cang. Pathian fa kan si hmelchunhna ah Fapa Thlarau kan ngei. Fapa Thlarau thawng in Pathian cu “Ka Pa, ka Pa” kan ti khawh. Pathian fa kan si cang, Pathian Fapa bantuk in rocotu zong kan si ve.

5. Nawlbia ah kirthan cu hruh a si (4:8-11)

Galatians 4:8-11 tiang ah “Galatians zumtu hna nih Moses Nawlbia an dirthoh ahcun, Paul nih lamkaltu a sinak in a rak tuan mi vialte cu pakpalawng an si dih lai” ti kan hmuh. Paul nih Galatians zumtu hna i tuanlio an nun kong a chim (4:8). Pathian dik (the true God) hngal lo in sualnak sal cantertu pathian diklo an rak bia nain tu cu Pathian dik, Pathian taktak an bia cang. Anmah lawng nih Pathian an hngalh si lo in Pathian zong nih a hngalh ve hna. Hi nih hin Pathian an biaknak a taktak (*reality*) a si zia a langhter (4:9). Galatians 4:8-9 nih pathian diklo an rak biak kong, Jews mipun hna nithla rel ning an rak zulk kong a chim. Galatians zumtu hna an dirhmun ruang ah Paul a lungrethei (4:10).

Galatians 4:8: “Hlan ah cun Pathian kha nan rak hngal lo, cucaah Pathian a si lomi thil sal kha nan rak si.”

Pathian hngalh lo cu hrinṭhan lo he aa khat (Jer. 31:34; John 17:3; Gal. 4:8; 1 Thess. 1:9). Ka hrinṭhan ti ṭung i Pathian hngalh lo le Pathian he pehtlaihna ngeih lo cu Bible cawnpiaknak a si lo. Galatia mi hna zong Pathian an rak hngalh hlan, an rak hrinṭhan hlan ah cun **“Pathian a si lomi thil sal”** an rak si. Paul nih Nawlbia tang um kong he pehtlai in **“sal”** biafang hi vawi tampi a chim. Nawlbia tang um ti cu soal ṭhawwnak nih a ukmi nun le sualna in a khatmi nun ti he aa khat (3:22-23; 4:3, 5, 7; Schreiner, 2010, 277.). Galatia mi hna nih Pathian nung, Pathian taktak bia lo in siasal tu an rak biak (1 Thess. 1:9). Pathian tiah an rak ruahmi cu Pathian taktak a si lo. Khuachia ṭhawwnak phun tu a si (1 Cor. 10:19-20; Moo, 2013, 275.). Jesuh Khrih ṭhawngṭha hi um hlah sehlaw, kan dihlak in siasal a bia i sualna saltaang kan si lai (Keller, 2013, 105.).

Galatians 4:9a: “Sihmanhsehlaw atu cu Pathian cu nan hngalh cang — atu cu Pathian nih an hngalh hna ka ti deuh awk tu a si —”

Galatia mi hna an hrinṭhannak hmanthlak fiang te in hmuh khawh a si. Phundang in kan chim ahcun Galatians 4:8-9 ah hin Galatians an mihlun sining (Adam) le an mithar sining (Khrih) fiang te in a lang. Khrih kan ngeih hlan le kan ngeih hnu kan nunning hmanthlak hi hawi nih fiang te in an hmuh khawh ve awk a si. Paul nih a timi cu “hlan ah cun

Pathian kha nan rak hnga lo” (4:8), sihmanhsehlaw atu cu “**Pathian cu nan hngalh cang**” a ti. Hrinṭhan kan timi cu hi hi a si. Hngalh sawhsawh men a si lo, Pathian cu an Pa taktak dirhmun in an hngalh, an dawt i pehtlaihnak an ngei (4:6). Cu lawng si lo, Pathian zong nih a hngalh ve hna.

Pathian cu kanmah nih kan hngalh hlan in a kan hngal hmasa tu a si. Cathiang chung ah Pathian nih “**hngalh**” cu “Pathian mi thimnak” tinak a si. Pathian nih Abraham cu a hngalh i a thim (Gen. 18:19). Israel miphun cu a hngalh hna i a miphun ah aa thim hna (Amos 3:2). Jeremiah cu a hngalh i prophet ah a thim (Jere. 1:5). Galatians zumtu pawl an si ah, kanmah kan si ah, Pathian nih a kan hngalh hmasa hnu ah dawt ding, khamh ding, le amah ta si ding in a kan thim (Schreiner, 2013, 278; Moo, 2013, 276; Stott, 1968, 108.). Cun, Cathiang nih Pathian hngalhnak kong a chim tikah, minung kan thluak (intellectual) in hngalhnak lawng hi a chim duhnak a si lo. Pathian ka hngalh ti cu Pathian he pumpak pehtlaihnak ka ngei tinak a si. Pathian kan hngalh ahcun Pathian he pehtlaihnak ngeih lo awk a ṭha lo. Kan hngalh ahcun kan i pehtlai hrimhrim lai (Keller, 2013, 106.).

Galatians 4:9b: “cucaah zeitindah kha a derthawmmi le san a tlai lomi thlarau hna leiah khan i mer ṭhan nan duh? Zeicahdah an sal si, i nolh ṭhan cu nan duh?”

Galatia mi hna cu siasal biaknak in a dikmi Pathian lei ah Thawngṭha biatak thawng in an i mer. Pathian an hngalh i Pathian zong nih a hngalh ve hna. Pathian fa an sinak in an hngalhmi Pa Pathian he pehtlaihnak an ngei cang. Nain,

Paul a thinphan mi cu “**a derthawmmi le san a tlai lomi thlarau hna leiah khan i mer than**” an duh hi a si. Paul lungthin ah Moses nawlbia i kir than i timh cu siasal, khuachia thannak le lawki biaknak phunphun ah kir than le anmah sal i can than he aa khat (Schreiner, 2013, 278; Moo, 2013, 277.).

Galatians 4:10: “Ni thiang khun, thla thiang khun, caan thiang khun, kum thiang khun ti ulh kha nan hman.”

Galatia mi hna nih Jews silole Biakam Hlun nithla relning an rak hman. Bible scholars cheukhat nih pathian bialo mi hna nithla relning ah an ruah. Cuti an ruah cu siasal le khuachia thannak lei i an kir than ruang ah a si. Nain Galatians cakuat umtu ning kan zoh ahcun Jews mi hna nithla relning a si, ti a fiang ko (Schreiner, 2013, 279.). Galatia mi hna nih an chunglei nun ah an Pa Pathian he pehtlainnak ngei ti lo in, lenglei nun biaknak lei cawlcanghna zultphung le nunphung i an kir than a chim duhna a si (Stott, 1968, 108.).

Galatians 4:11: “Nan ca i har lengmang in ka thanmi vialte kha pakpalawng ah nan canter sual lai ti ka phang ko.”

Galatia mi hna cu Paul nih thawngtha a rak chimh hna i, Khrih dawtnak an rak tingco; nain Judaizers pawl cawnpiaknak ruang ah Pathian an rak hngalh hlan i an sining ah an kir than lai, ti a phang. Pathian chiatserhna lawng a tong ding an si ruang ah cuti a phanpiak hna cu a si.

DAL 3

NAWLbia CHUNG IN THLARAu AH LUATNAK

Galatians 4:12-6:10 ah Paul nih amah bantuk si ding i a nawl hna hi a cawnpiaknak muru bik a si. A ruang cu, Paul cu Moses Nawlbialang ah a nung ti lo, a cakuat reltu zong an nun ding a duh lo.

Moses Nawlbialang chung in a luat cang mi Paul bantuk an si lai (4:12). Cun Galatians 4:12-14 ah nawlbialang in a luat mi Paul bantuk an si ding a ruang a chim. A chimmi cu a tlangpi in, Paul nih Galatia mi hna thawngtha a rak chimh hna lio i an i pehtlaihnak a si. Paul nih an ca i a rak temhtuarnak, vancungmi le Jesuh bantuk in an rak cohlan le an rak i lawmning a chim (4:15). Cu an lunglawmhna cu Paul nih a rak chimhmi hna thawngtha an kaltaak ahcun a tlaw lai (4:16). Cu hnu ah cawnpiaktu diklo hna kong ralrin ding a chimh than hna (4:17-18). Cun an ca i a temhtuarnak, a saduhthah le a lungretheihnak a chim (4:19-20).

A. Nawlbialang chung luatnak in nun: Hawikomsinak in a ruang chimnak (4:12-20)

Galatians 4:12: “Ka u le ka nau hna, keimah bantuk kha si u, tiah kan nawl hna. Kei zong nanmah bantuk pei ka si ve cu. Ka cung ah that lonak nan tuahmi zehmanh a um lo.”

Paul nih Galatia mi hna cu amah bantu si ding in a nawl hna, cawlcangh a fial hna. Paul nih hmun dang a cakuat zong ah amah bantu si hi a fial theo tawn hna (1 Cor. 4:16; 11:1; Phil. 3:17; 2 Thess. 3:7, 9 cf. 1 Thess. 1:6). Paul nih amah bantu si ding i a fial mi hna cu, Moses Nawlbia tang i rak umnak in Khrih Thlarau hruainak tang i um a si (Gal. 2:20; 5:1; Moo, 2013, 281-282.). Pathian he i remnak ah Moses Nawlbia zulh a herh ko, a timi cawnpiaktu diklo hna sin in luat ve hna seh law Khrih chung i an ngeih mi luatnak (“freedom”) in nung hna seh ti a duh hna (Gal. 5:1; Stott, 1968, 112.). Cun Paul nih “**ka u le ka nau hna**” a ti tik ah hin a dawt hna, a siherh hna a lang i a “**nawl**” in a nawl hna. Ruahnak cheuh a si lo. Thawngtha an hngalhnak ah thang hna seh, puitling hna seh law ti a duhpiak hna i, a **nawl** hna ning in an nun ahcun amah Paul bantu in Khrih nun a ngei mi si ding in a nawl hna (4:19; Schreiner, 2010, 285.).

Khrihfabu hruaitu nih kan hruaimi hna hi “keimah bantu si u” tiah kan nawl kho ve hna hnga maw? Nulepa nih kan fale hi “kanmah bantu si u” tiah kan nawl kho ve hna hnga maw? Zei dah an kan cawn khawh mi a si hnga? Khrihfa dihlak nih thih tiang kan cawnmi nun cu Khrih nun a si (Eph. 5:1; Phil. 2:1-11; Heb. 12:1-2). Kan hruaimi hna ca le kan fale ca ah zohchun awk tlak tha (good example) kan si ding hi a biapi tuk.

Galatians 4:13: “Zei ruang ah dah thawngtha kha ka rak in chimh hna ti cu nan hngalh: ka zawt ca ah pei a si kha.”

Thawngṭha chim ding ah Galatia mi hna sin i Paul a phak liotan ah a taksa pum in harnak tampi a rak tuar. Bible scholars nih, Lamkaltu si ruang ah a taksa pum in fahnak (suffering), hremnak (persecution), le temhtuarnak a ngeih mi a si, an ti. English ah “weakness of the flesh” aa ti i, cheukhat nih, damlonak le zawtfahnak a ngeih mi a chim a si ko lai, an ti. Cheukhat dang nih mitmu kong Galatians 4:15 i a chim ruah tik ah mit lei damlonak (disease) a si lai, ti an zumh. Cu lak ah cheukhat nih raifanh zawtnak (*malaria*) a ngei i si lai, an ti (MacArthur, 1987, 116; Schreiner, 2010, 286.). Zei bantuak zawtnak le damlonak a va si ko zong ah kan hngalh ding cu, a zawtfahnak le a damlonak nih Paul cu **Thawngṭha** chim a dawn lo ti hi a si. Khrih Lamkaltusinak a dawn lo. A derthawmnak, a damlonak, a zawtfahnak, le a temhtuarnak tu hi Khrih ṭhawnnak a langhnak lam (“*pathway*”) a si (2 Cor. 12:7-10). Cun, a temhtuarnak hi thawngṭha a karhtertu, Pathian sunparnk a langhtertu an si, a ti tawn (2 Cor. 1:3-11; 2:14-15; 4:7-12; 11:23-29; 13:4; Col. 1:24-29).

Khrihfa kan nun ah, Pathian rian kan ṭuannak ah, kan damlo caan, kan derthawm caan le kan temhtuar caan a um ko lai. Nain cu lio caan ah Pathian ṭhawnnak a lang ti philh hna hlah usi. Cun, Khrihfa cu kan i nuamh tuk lio hi kan rak ṭhawn a si lem lo, kan rak derthawm lio tu hi kan rak ṭhawn caan a si (Phil. 4:13).

Galatians 4:14: “Sihmanhsehlaw zeirello in nan rak ka um lo i a dawnh zong nan rak ka dawn lo. Ka pumsa umtuning kha nan ca ah thil har a rak si nain Pathian vancungmi bantuak

in nan rak ka cohlan; Khrih Jesuh bantuk in nan rak ka cohlan.”

Paul cu Thawngṭha ruang le Khrih Lamkaltu si ruang ah harnak le damlonak a phunphun tong hmanh seh law, Galatia mi hna nih **zeirello in** an rak um lo, **a dawnh zong** an rak dawn lo. Paul pumsa umtuning cu an ca ah thil har a rak si nain Pathian vancungmi bantuk in an rak cohlan. Khrih Jesuh bantuk in an rak cohlan. Galatia mi hna nih Jesuh Khrih Lamkaltu, Thawngṭha biatak chimtu a si hi lungawṭawmnak um hin lo in an zumh (MacArthur, 1987, 116). Paul a nunning le a rianṭuannak an zoh tikah Pathian mi a si an fiang i an rak hlaw (“*reject*”) lo (Moo, 2013, 284). Lunglawm te in an rak don, an rak cohlan (Hays, 2015, 1121.).

Galatians 4:15: “Nan rak i lawm tuk ko kha ta. Atu hi nan zeidah a ti? Si kho seh law cu, nan mitmu hmanh nan rak i khoih hnga i nan rak ka pek hnga. Cu cu keimah hrimhrim nih ka chim ngam.”

Paul nih lunglawm te in an rak cohlan lio kong, ṭha tuk in an rak i pehtlaihna kong a theiṭer ṭhan hna. Zei ruang dah hi tluk in Paul cung ah an rak i lawmh i, an nun an sian, an rak tlaihchan ti ahcun Paul nih a rak chimhmi hna Thawngṭha an rak zumh i Pathian he an rak i rem, cu an i remnak hmelchunh ah Thiang Thlarau an rak tinco ruang ah a si. Cu cu Paul nih “**nan rak i lawm ko kha ta**” a timi hi a si (Schreiner, 2010, 287.). Lawmhnak cu chunglei nun i Thiang Thlarau rianṭuannak a si. Nuamhnak cu lenglei kan

nun nih a hmuhmi le a tonmi in a chuakmi a si. Paul nih ze ruang ah dah hiti hin bia a hal hna? An i pehtlaihnak a theihter than hna? Paul nih a rak chimhmi hna thawngtha biatak an rak kaltaak; Nawlbia zullhnak lei ah an rak i mer; Paul cu ral hmuh in an hmuh; Paul nih a chimmi thawngtha siseh, a rianquannak zong siseh, zehmanh a thleng lo, anmah tu Judaizers pawl ruang ah aa thlengmi an si i Paul cu midang bantuk in an hmuhnak a si (Keller, 2013, 112.).

Galatians 4:16: “Atu cu biatak kan chimh hna ruang ah nan ral ka si cang maw?”

Judaizers pawl cawnpiaknak diklo ruang ah Paul le Galatians pehtlaihnak a rawk. Paul cu **ral** hmuh in an hmuh. Paul chimmi thawngtha an hlawt i, amah Paul zong an hlawt (Osborne, 2017, 139.).

Thawngtha chimtu le pastor ca ah hi hi cinchiah awk tlak a si: Thawngtha biatak chimtu kan si taktak ahcun doraltu kan ngei ve ko lai. Jesuh hmanh a rak ngei (John 8). Nain mi mithmai zoh in, mipi uarning hoih lawngte in thawngtha chim aa zuammi le Biatak a dirpi ngam lo mi kan si ahcun doraltu kan ngei men lai lo. Cun, pastor, cawnpiaktu saya, missionary, le Pathian rianquantu hna thinlung a khekkhuaitu bik cu Galatians zumtu hna bantuk in kan dawtmi hna nih sualnak lei an i mer than hi a si. Zeitluk khin dah vancung kan Pa Pathian lungthin a kehkuai chinchin hnga? (MacArthur, 1987, 117.).

Galatians 4:17: “Midang hi nan ca ah an țang ngai ko, asinain an i tinhmi cu a țha lo; keimah le nanmah kha then i nanmah kha anmah lei lawng i țanter kha an duh.”

Paul nih Judaizers pawl kong a chim. “**Midang**” a timi hna hi anmah an si. Cu hna cu an țang ngai ko nain cuti an țannak nih Pathian a lawmhter lo. Romans 10:2 ah Paul nih, “Pathian a țanh ngaingaimi an si cu tehte ka khan khawh, sihmanhsehlaw cu an țanhning cu palh țanh a rak si” a ti.

Țang ngai in rian an țuan nain cu nih cun Galatia mi hna cu Pathian he a hlatter lehlam hna (Schreiner, 2010, 289.). Pathian țanh hi a țha, nain Bible hngalh lo ahcun palh țanh in țanh khawh a si. Pathian ca i țan cu a țha, nain Bible hngalh lo ahcun ningcang lo in țan khawh a si.

Galatians 4:18: “Țan ngai hi, tinhmi a țhat ahcun a țha, nan sin i ka um lawng ah si lo in a zungzal in a țha.”

Kan i tinhmi a țhat lawng ah kan țuanțan len mi zong a țha ve lai. Kan i tinhmi a țhat zong ah țan lo khawh a si ve. Țan ngai i Judaizers pawl bantu in tinhmi țhat lo khawh a si ve. Kan i tinhmi a țhat, kan țanning zong a țhat ahcun Bawipa aa lawm. Bawipa sunparnak a lang. Bawipa ram a kau chin. Paul aa tinhmi cu a țha, amah pumpak min sunparnak ca ah a si lo. Pathian sunparnak ca ah a si. Thlarau zawnruahnak a ngei i mi tampi nih khamhnak hmu hna seh, Thawngțha biatak thei hna seh, zum hna seh ti a duh.

Galatians 4:19: “Ka dawtmi ka fale hna, naunganfah nan ca ah ka ing ðhan hoi; nan chung i Khrih sining a um hlan poh cu ka ing zungzal ko lai.”

A cunglei deuh i Galatians 4:12 ah “ka u le ka nau hna” a ti. Khrih ah u le nau dirhmun in bia a ruah hna. Nain tu cu a biafang hman a thlen, “**ka dawtmi ka fale hna**” a ti hna. Paul nih hringtu nu (“mother”) dirhmun in bia a ruah ðhan cang hna tinak a si. Hringtu nu nih fa a ngeih tik ah naunganfah a intuar bantuk in Galatians zumtu hna, Thawngþha a rak chimh hna thawng in Pathian he aa remmi hna ca ah a ingtuar ve. Cun Paul nih an chung ah Khrih lawng um (“dwells”) seh ti a duh lo, “**Khrih sining**” zong um seh ti a duh (Stott, 1968, 116.). Khrih sining cu nun thlennak (“transformation”) in a rami a si (2 Cor. 3:18). Nun thlennak cu Thiang Thlarau nih zumtu hna nun ah Pathian Bia hmang in a ðuanmi a si. Thiang Thlarau le Khrihfa nun hi aa ðhen kho lo. Khrih cu a Pa Pathian ca ah zumh awk tlak a si bantuk in Galatia mi hna zong an rak cohlan mi Thawngþha biatak ah zumh awk tlak si ve hna seh ti a duh.

Galatians 4:20: “Atute ah hin nan sin ah hei um in nan cung i ka lungput hi thlen khawh hei si seh law ka hei duh dah! Nan kong ah hin ka lungre a thei ko!”

Paul cu a lungre thei tuk kaw Galatia mi hna sin te ah um i hmaitonh in an dirhmun kong biaruah a duh hna. Cun “**ka lungput hi thlen khawh hei si seh law**” tinak zawn i “**lungput**” (mind) hi English Bible ah cun “voice” ti a si.

Cucaah Paul a chim duhnaak hi a cakuat tjalmi nakin an ca i a lungretheihnaak, a ngaihchiatnaak le a thinhunnaak, phundang deuh in, thuk deuh le tha deuh in, langhter/chim a duh bia a si kho (Osborne, 2017, 142-143.).

B. Luatnaak ah Fek te in Dir (4:21-5:1)

Galatians 4:21-5:1 ah Paul nih Pathian Biakam le Nawlbia kong a chim duhnaak (argument) cu Galatians 4:31 le 5:1 hin a funtom i a donghter. Zumtu cu a luatmi nu fa kan si, a luat lomi salnu fa kan si lo. A luatmi nu fa kan si cu Khrih chung i a luatmi kan si he aa khah ca ah Nawlbia sal sinak ah kan kir ding a si hrimhrim ti lo.

Paul nih a tlangpi in a chimmi pathum a um: (1) Biakam Hlun chung bia, tahchunhnaak ah a laak (4:21-23); cu tahchunhnaak sullam fianternaak a tuah (4:24-27); cu cu khrihfa nun he pehtlaihnaak a tuah than (4:28-31). A thokning cu, Paul nih Nawlbia tang um kong biahalnaak a tuah hna (4:21). Cun Nawlbia tang um zeidah a lawh ti tahchunhnaak in fianternaak a tuah. Abraham fapa pahnih Isaac le Ishmael cu a luatmi nu (Sarah) le salnu (Hagar) fa an si. Cu hna pahnih cu Pathian biakam le Moses nawlbia bang aa ralchan mi an si (4:22). Ishmael cu Nawlbia in hrinmi a si i Isaac cu Thlarau in hrinmi a si, tiah ti khawh a si (4:23). Aa dang mi Biakam pahnih hmelchunhnaak an si ti hi fianter a duh (4:24). Hagar nih Sinai Tlang Biakamnaak (Nawlbia) a aiawh i, vawlei lei Jerusalem le a chung um fale vialte, sal sinak in khuasami hna hringsortu nu a si (4:24-25). Sarah cu Vancung Jerusalem, a luatmi hna fale hringsortu nu a si (4:26-27). Paul nih

tahchunhnak a lakmi fianternak a tuah hnu ah pumpak khrihfa nun he pehtlaihnak a tuah than (4:28-31). Cu cu, Khrih thawng in a luatmi kan sinak hi a si i, cu kan luatnak ah fek tein kan dir i Nawlbia sal ah um than ti lo ding a si (5:1).

Galatians 4:21: “Nawlbia tang i um a duhmi kha, hi bia hi in hal hnik hna ning: Nawlbia nih a chimmi kha nan thei lo dahra?”

Nawlbia tang i um a duhmi hna cu Galatians zumtu pawl an si (Hays, 2015, 1126; Schreiner, 2010, 298.). Cuti nawlbia tang um sullam cu i fian ngaingai dawh an rak si lo ruang ah Paul nih biahnak a tuah hna. Cu hnu ah Biakam Hlun in tahchunhnak a lakpiak hna. Cun **“Nawlbia nih a chimmi kha nan thei lo dahra?”** ti hi **“Nawlbia tang um sullam hi nan i fiang lo dahra? Nawlbia nih a’n chimh mi hna cu zulh nan duh taktak ko maw?”** ti he aa khat. Cun, Paul nih **‘Nawlbia’** tiah biafang a hman tikah Biakam Hlun dihlak a chim duh chel, Pentateuch timi Genesis in Deuteronomy a chim duh chel a si tawn (MacArthur, 1987, 123.). An chim duhnak hnulei tuanbia (context) zohchih thiam a herh. MacArthur nih Pentateuch a si a ti i, Schreiner nih cun Biakam Hlun tiah a chim ve (Schreiner, 2010, 299.). Zei a si khom ah, Paul nih langhter a duh ning cun, Nawlbia tang um cu Pathian chiatserhnak tang um he aa khat; sual thannak nih ukmi tang i a ummi sal he aa khat; Pathian sualphawtnak tang um he aa khat (Moo, 2013, 297.). Hi kong hi Paul nih an fian khawh nakhnga tahchunhnak la in fianternak a tuahmi si.

Galatians 4:22: “Abraham nih fapa pahnih a ngeih hna i pakhat cu salnu nih a hrinpiakmi a si i pakhat cu a luatmi nu nih a hrinpiakmi a si, tiah aa tial.”

Abraham fapa pahnih an min tial a si lo nain Isaac le Ishmael an si. **Salnu** cu Hagar a si i a fapa cu Ishmael a si. A **luatmi nu** cu Sarah a si i a fapa cu Isaac a si. Paul nih a chim duhnak cu a hringsortu nu kong a si i, zumtu hna thlarau lei kan nun he pehtlaih a duhmi a si: Zumtu hna cu a luatmi nu fa kan si, a luat lo mi salnu fa kan si ti lo. Cun “**tiah aa tial**” timi hi Paul nih Biakam Hlun chung i cherhchan thengmi Bible cang a ngei lo, a tlangpi huap in a chim duhnak a si (Schreiner, 2010, 299.).

Galatians 4:23: “Salnu nih a hrinpiakmi fapa cu hawi phungning cio ah hrinmi a si, sihmanhsehlaw a luatmi nu nih a hrinpiakmi cu Pathian biakamnak thawng in hrinmi a si.”

Salnu nih hrinpiakmi le a **luatmi nu nih hrinpiakmi** an i dannak langhter a si. Salnu Hagar fa Ishmael cu **hawi phung ning cio in hrinmi a si** i, a luatmi nu Sarah fa Isaac cu Pathian **biakamnak thawng in hrinmi a si**. An i dannak cu: Ishmael nih minung (flesh) tuahsernak a langhter i, Isaac nih Pathian lei tuahsernak a langhter ve. Phundang in kan chim ahcun, Ishmael nih a langhter mi hmelchunhnak cu mah-tuahsernak, mah-dinfelnak le mah-thatnak i bochannak a si. Isaac cu zumhnak thawng in Pathian laksawng kan hmuhmi Khrih dinnak a si (MacArthur, 1987, 124.).

Galatians 4:24: “Mahhi hi tahchunhnak ah lak khawh a si lai: nu pahnih hi biakamnak pahnih an si. Biakamnak pakhat, Hagar kha, Sinai Tlang in a rami a si i a fale cu sal in hrinmi an si.”

Thiang Thlarau hruaining in (2 Pet. 1:21) Paul nih tahchunhnak a lakpiakmi hna fianternak a tuah. Biakamnak pahnih tahchunhnak **nu pahnih** hna cu Hagar le Sarah an si. **Sinai Tlang** Nawlbia biakamnak (Mosaic Covenant) le Abraham Biakamnak (Abraham Covenant) an si. Hagar le Ishmael nih Nawlbia tang ummi sal a langhter i, Sarah le Isaac nih Pathian biakamnak thawng in luatnak a hmu mi zumtu hna a langhter ve (MacArthur, 1987, 125.). Hagar cu Sarah salnu a rak si ruang ah Ishmael zong Pathian Biakamnak in a rami a si ve lo i a tefa Israel miphun cu Nawlbia tang um sualnak sal taangmi an si (Schreiner, 2010, 301.).

Galatians 4:25: “Hagar cu Arabia ram Sinai Tlang kha a si i atu Jerusalem le a chung i a ummi a fale vialte, sal sinak chung i khua a sami hna aiawhtu hi a si.”

Paul nih **Hagar cu Arabia ram Sinai Tlang** he aa khat in a chim. Paul nih an chan lio Jerusalem um Israel miphun dirhmun in a vun peh, ti zong ah chim khawh a si: Hagar le Sinai Tlang, cun Sinai Tlang in Jerusalem. Paul nih a chim duhnak cu kum zabu pakhat lio Jews miphun cu Nawlbia tang sal sinak ah a ummi an si i, Judaizers zong an i tel ve a tinak a si. Galatians zumtu Judaizers lei tangmi cu

Nawlbia tang sal sinak um Jews mi hna sining aa hrawmi an si i Khrihfa an si ti lo, tinak a si. Anmah duh tein Judaizers pawl sinak an i hrawm ruang ah Nawlbia sal sinak tang um mi an si (Osborne, 2017, 149-150.).

Galatians 4:26: “Sihmanhsehlaw vancung Jerusalem cu a luatmi nu kha a si i amah cu kan nu cu a si.”

Cathiang reltu nih “**Sihmanhsehlaw**” ti hmanna ah cun chim lio mi bia i a biaralkah langhter (contrast) a si tawn, ti hngalh ding a si. Hi caang hin Paul nih a luatmi le a luat lomi an i dannak chim hram a thok. Vawlei lei Jerusalem cu **Vancung Jerusalem** he an i dang. Zeitintiah, Vancung Jerusalem ummi cu **a luatmi nu** fa an si ca ah an luat ve. Hi bantu in a luatmi hna cu Jesuh Khrih zumhna thawng in Pathian Biakam bang kamhmi thluachuah a tingco mi an si. Annih cu Vancung Jerusalem citizen an si i cuka hmun phak lai cu ngangngan ngai in a hngakmi an si (Phil. 3:20). Hrinṭhan ti zong hi ‘cunglei in hrin’ (“born from above”) ti he aa khat. Cuti a si ruang ah, kan hrinṭhan tik ah hin Vancung Jerusalem ah hrinmi kan si tiah chim khawh a si (John 3:3). Cu vancung Jerusalem lei thil (thlarau lei thil) tu Cathiang nih kan lungthin le kan ruahnak ah umter a kan fial (Col. 3:1-3). Kan nifatin nun hi vancung Jerusalem nun he aa tlak mi a si awk a si.

Galatians 4:27: “Zeicahtiah cathiang nih, “Fa a ngei bal lomi nu, i lawm tuah! Naunganfah a ing bal lomi nu, lunglawmhnak in au tuah! Zeicahtiah, kaltakmi nu nih, a va

he khua a sa komi nu nakin fa tam deuh a ngeih hna lai,” a ti.”

Paul nih Vancung Jerusalem ummi hna an **nu**, Sarah, kong fianternak ah Isaiah 54:1 a hman. Babylon sal an sinak in lunglawmhna he Israel miphun an rak kirthannak ding kong chimnak a si (MacArthur, 1987, 127; Stott, 1968, 125-126.). Israel cu fa ngei kho lo, a cingmi (“*barren*”) bantuk in tahchunh a si. A va (“*Pathian*”) nih hlawtmi nupi bantuk in tahchunh a si (Schreiner, 2010, 304.). Nain Bawipa nih a zaangfah hna i an ram ah kirter than hna. A zaangfah hna i vel a ngeih hna ruang ah a biakam a tlintar than. Anmah miphun chung in Khamhtu Jesuh Khrih a hung chuak. A biakam cu Jesuh Khrih Thawngtha ah a tling. Jesuh Khrih a zummi poh cu thlarau lei ah Abraham tefa an si. Cu cu Pathian nih a biakam thawng in a tuahmi a si (Schreiner, 2010, 304.).

Galatians 4:28: “Ka u le ka nau hna, Isak cu Pathian biakam thawng in Pathian fapa a si bantuk in nannih zong Pathian biakam thawng in Pathian fa nan si ve.”

Biakam Hlun hmang in Nawlbia le Biakam an i dannak Paul nih a fianter hnu ah khrihfa nun he pehtlaihnak a tuah than. Phundang in chim ahcun Biakam Hlun chung bia kherhlai fainter hnu ah zumtu nun i hmanna ding kong a tuah, tinak a si. Khrihfa kan si ahcun a luatmi nu Sarah fa Isaac kan si, salnu fa Ishmael kan si lo. **Pathian biakamnak thawng in** Abraham tefa kan si cu thlarau lei in a si, taksa lei

in a si lo. Isaac kan si ahcun Isaac bantu in pehtlai mi si ding ah kan i ruahchih ding a si. Abraham nih a fapa Isaac a pehtlai bantu in Bawipa nih a kan pehtlai ve ti kan i ruahchan ding a si (Stott, 1968, 126.).

Galatians 4:29: “Hawi phung kel in hrinmi fapa nih Pathian Thlarau thawng in hrin a simi fapa kha a serhsat bantu in atu zong ah hin a si ve.”

Salnu fa Ishmael nih Isaac a serhsat bantu in, Judaizers pawl nih **Pathian Thlarau thawng in** nunnak thar a ngei cangmi Galatians zumtu hna cu an **serhsat** ve hna (Gen 21:9; Schreiner, 2010, 305; Osborne, 2017, 153-154.). Paul nih Judaizers pawl cu Ishmael tefa, titsa minung fa, mah-dinfelnak le tuahserhna aa rinhmi biaknak lei minung in a hmuh hna. Galatians zumtu pawl cu Thiang Thlarau thawng in a hrinthanmi an si i hmelmehchunhna ah Thiang Thlarau a ngei cang mi an si (Gal. 3:2-5, 14; Rom. 8:14-17).

Hi Bible caang ah hin Judaizers le Galatians zumtu hna kong lawng kan hmu lo. Thil biapi tuk pahnih kong kan hmuh. Cu cu Paul Theology i titsa-le-thlarau (flesh-spirit) riantuannak ‘dualism’ ti mi a si. Zumtu kan nun i aa do lengmang mi thil pahnih: Thlarau duhna le titsa duhna an si (Gal. 5:16-23; Rom. 8:1-11). Titsa duhna cu Thlarau duhna a doraltu a si. Titsa lei minung nih Thlarau lei minung silole thlarau lei thil a doh lengmang lai. Cucaah, Abraham nih salnu Hagar le a fa Ishmael a thawl hna bang in a luatmi Sarah fa Isaac, zumtu kannih zong nih kan titsa duhna hi kan

ṭhawl ve hrimhrim a herh (Gen. 21:10; Gal. 4:30). Kan ṭhawl lo ahcun Judaizers (titsa duhnak) nih Galatians zumtu (Thlarau duhnak) harnak an pek hna bantuk in khrihfa nun le Pathian he kan i pehtlaihnak ah harnak a kan petu an si lai (Osborne, 2017, 153-154.).

Galatians 4:30: “Sihmanhsehlaw Cathiang nih zeitindah a ti kha? “Sal nu le a fa kha ṭhawl hna, zeicahtiah salnu fapa nih a luatmi nu fapa he an pa ro kha i hrawm hlah seh,” a ti a si lo mei?”

Sal nu Hagar fa Ishmael cu a luatmi Sarah fa Isaac he an pa Abraham **ro** aa hrawm kho an si lo ruang ah pehtlaihnak zehmanh ngei ti lo ding in ṭhawl an si bang, Judaizers he pehtlaihnak zehmanh ngei lo ding in ṭhawl ding ah Paul nih Galatians zumtu hna cu thazaang a pek hna (Moo, 2013, 312.). Khrihfa nun zong ah titsa duhnak cu Thlarau duhnak he pehtlaihter ding a si lo. Ṭhawl ding le thah ding a si ve (Rom. 8:13). Sal nu fa Ishmael nih a **pa ro** a co khawh lo bantuk in titsa duhnak in khuasa, sual saltaang cu Pathian pennak chung an lut kho ve lai lo (Gal. 5:19-21; 6:8). Zumtu nun ah titsa duhnak in khuasa mi cu Bawipa nih a hmang bal hna lo. An nun ah Bawipa sunparnak zong a lang kho lo. Titsa duhnak cu Thlarau duhnak in kan thah a herh (Rom. 8:13). Titsa duhnak sal taang kan si ahcun Jesuh sin ah kan nunnak dihlak pe hna usi. Jesuh cu biatak a si (John 14:6). Cu biatak nih luatnak a kan pek (John 8:36). Jesuh lawnglawng nih luatnak a kan pek khawh (Gal. 5:1).

Galatians 4:31: “Ka u le ka nau hna, kannih cu sal nu fa kha kan si lo, a luatmi nu fa kha kan si.”

Paul nih Galatians 4:21-30 i a chimmi vialte hika ah hin a tawi-fiannak bik in bia a fun. Galatians zumtu hna cu Paul nih thawngtha biatak a rak chimmi an zumhnak thawng in thlarau lei in Abraham tefa, **a luatmi nu** Sarah fa, Pathian biakam in kamhmi khamhnak thluachuah a tingcotu an si i, hmelchunhnak ah Thiang Thlarau zong a ngei cang mi an si. Vancung Jerusalem i a ummi an si. Cu cu “**ka u le ka nau hna**” tiah Paul nih a ti hin a fiang ko.

Galatians 5:1: “A luatmi kan si cang. Khrih nih a kan luatter cang. Cucaah fek tein dir u law sal ah khan i ser than ti hlah u.”

Khamhnak cu luatnak he aa tlai. Khamh ka si ti cu **a luatmi** ka si ti he aa khat. Matthew 1:21 ah, “Fapa a hrin lai i a min ah Jesuh na sak lai – zeicahtiah a mi kha an sualnak chung in a khamh hna lai” ti kan hmuh. Jesuh cu kan sualnak chung in a kan luattertu ti zong ah rel khawh a si. Khamhnak le luatnak hi then awk an that lo ahcun le khamh kan si hnu ah cun sual thawnnak in kan luat hrimhrim a hau. A luatmi nun ah kaar kan hlang lai; Thiang Thlarau bawmhnak thawng in duhsah tete in kan luat deuhdeuh lai. Luatnak nun kan ngei lai, temtawn nun a si lai lo. Paul nih Galatians zumtu hna cu, “a luatmi nan si cang. Khrih nih a kan luatter cang. Cucaah fek tein dir u law sal ah khan i ser than ti hlah u” a ti hna. An luatnak (khamhnak) tehte ah Thiang Thlarau zong an ngei

cang. An ca ah a taangmi cu fek tein an luatnak ah dir a si. Nawlbia zuhl sal ah i ser than a si lo.

C. Nawlbia Sal Taannak Kong (5:2-12)

Galatians 5:2-12 ah nawlbia sal taannak in luatnak kong kan hmuh. Galatia peng mi hna nih cuarpar tan an i bochan ahcun, Khrih nih a tuaMPIakmi khamhnak in amah te an i then a si. Cu cu Khrih thawng lawnglawng in sual ngaihthiamnak hmuh khawh a si ruang ah a si. Thiang Thlarau hruainak he Khrih a zummi le aa bochanmi lawng nih dinnak laksawng an hmuh lai.

Paul nih cuarpar tannak kong ralrinnak a pek hna (5:2). Galatians zumtu hna nih duhthimnak pahnih an ngei. Cuarpar tan an i bochan ahcun Khrih cu an ca ah pakpalawng a si. Khrih an i bochan ahcun dinnak laksawng cu anmah ta a si. Cun cuarpartan an i bochan ahcun Nawlbia hi a ningpi in an zuhl lawlaw a herh fawn. Phundang in chim ahcun khamhnak an hmuh khawh nakhnga Nawlbia cu a ningpi in an zuhl lawlaw a herh. Khrih nih nawlbia cu tling tein a kan zuhlpiak cang ko i, Nawlbia zuhl thawng in khamhnak hmuh aa zuammi cu Khrih he aa thenmi an si. Khrih zumhnak thawng in khamhnak a hmumi ca ah cun cuarpar tan le tan lo cu zei sullam a ngei ti lo. A biapimi cu, dawtnak in rian a tuanmi zumhnak a si.

1. Cuarpartan A Herh (5:2-6).

Galatians 5:2: “Ka bia hi ngai u, Keimah Paul nih hi hi kan chimh hna: Nan cuarpar tan kha nan i lunghmuhi a si ahcun, Khrih cu nan ca ah zehmanh a si lo tinak a si.”

Hi ka i, “**ka bia hi ngai u, keimah Paul nih hihi kan chimh hna**” a tinak nih Paul aa biatakna (seriousness) le a lamkaltu nawngeihna (authority) a langhter (1:1). Cu cu Galatia mi hna a dawt hna ruang le a sian hna lo ruang ah a si. An ca i Khrih pakpalawng siter ding a ruat kho lo. Duhthimna pahnih an ngei: Cuarpar tan maw Khrih dah? Cuarpar tan le Khrih fonh in khamhna hmuh khawh a si lo. Khrih zumhna thawng lawnglawng in a si.

Paul nih cuarpar tan a do lo. Timothy zong a cuarpar a rak tanter ko (Acts 16:1-3). Nain Paul nih faak ngai in a doh mi le tutan zong ah ralrin bia a chimna a ruang cu, Judaizers pawl cawnpiakna i, khamhna hmuh kho ding cun cuarpar tan a herh, ti hi a si. Khrih nih a lim cang mi ah tuahsernak chap lawnglawng ah khamh kan si lai, ti cu khamh an si rih lo tinak a si. Cuarpar tan le zumhna fonh zong ah khamhna hmuh a si lo. Khrih kan zumhna thawng lawnglawng in khamhna cu hmuh a si (Eph. 2:8; Campbell, 1985, 605.).

Galatians 5:3: “Cuarpar aa tanmi nih cun Nawlbhia kha a ning piin a zulh lawlaw awk a si ti kha aho nan si hmanh ah hngalhter than kan duh hna.”

Mi pakhatkhat nih khamh a sinak ding ah cuarpar tan aa bochan ahcun **Nawlbia kha a ning pi in a zulh lawlaw awk a si**, tiah Paul nih a **hngalhter than** hna. Nawlbia dang vialte a zulh khawh dih tung lo ahcun a cuarpan tan cu pakpalawng a si. Nawlbia pakhat buar cu a dihlak buar he aa khat (3:10; James 2:10). Paul nih hiti hngalhternak a tuah hna hi cawnpiaktu diklo Judaizers pawl nih an rak chimh hna lo ruang ah a si kho (Osborne, 2017, 162; Schreiner, 2010, 313.). Paul nih a chim duhna cu, khamhna hmuha ding ah cuarpar tan i bochan hlah u, nawlbia zulh zong i bochan hlah u, nan zul kho lai lo, Khrih zumhna thawng lawnglawng in hmuh khawh a si, ti hi a si.

Galatians 5:4: “Nawlbia zulhna thawng in Pathian he remna hmuh aa zuamma cu Khrih sin in nanmah le nanmah nan i then ko. Nannih cu Pathian vel leng i a ummi nan si ko.”

Paul nih dawtna in a biapi tuk mi ralrin awk a chimh than hna. Nawlbia zulh i bochan le cuarpar tan i bochan cu aa khatmi. Cun Khrih he i then le **Pathian vel leng** i um zong aa khat fawn. Khrih le Pathian vel bochanna in maw Pathian he remna kan hmuh lai, Nawlbia le cuarpar tan bochan in dah? Nawlbia le vel cu an i ralkah. Khrih thawina le minung cuarpar tanna cu an i ralkah fawn. Kan cawh kho hna lo (Wiersbe, 1996, **Vol.1**, 715.). Cu ruang ah Paul nih, **Nawlbia zulhna thawng in Pathian he remna hmuh aa zuamma cu Khrih sin in** nan i then, Pathian vel leng ah nan um a si ko, a ti.

Galatians 5:5: “Kannah kan i ruahchanmi cu Pathian nih kannah cu amah he a kan remter lai ti hi a si i cu cu Pathian Thlarau nih zumhnak thawng in a tuahmi thil kannah nih ngangngan ngaiin kan hngahmi hi a si.”

Hi ka i “**kannah**” a timi hi Pathian vel chung i a ummi zumtu tiduhnak a si. Pathian he aa remmi cu bantuk zumtu cu Nawlbia zulh aa bochanmi an si lo, Thiang Thlarau riantuannak aa bochanmi an si. Khamhnak hmuh khawhnak ding ah Nawlbia zulh, cuarpar tan, mah i bochannak in Khrih i bochannak lei ah a kan hruaitu cu kan thlarau mit autertu le kan soal a kan hmuhtertu Thiang Thlarau a si. (John 16:8). Kan sualnak hmun in Khrih lei ah a kan hruaitu a si. Khamh kan sinak zong Thiang Thlarau riantuannak a si i, Khamh kan si hnu ah Khrih muisam lo chin lengmang in a kan thlengtu, a kan sersiamtu le a kan umpi peng tu zong Thiang Thlarau thiamthiam a si (2 Cor. 3:18). Cun ‘**kan i ruahchanmi**’ le ‘**ngangngan ngai in kan hngahmi**’ a timi hi Jesuh a rat than te tik i kan khamhnak a tlinnak ding kong a chimmi a si (Phil. 3:20; Osborne, 2017, 164.).

Galatians 5:6: “Khrih Jesuh he kan i pehtlaih ahcun cuarpartan cu kan ca ah sullam zehimanh a ngei lo, tan lo zong zehimanh a ngei hlei lo; biapi a simi cu, dawtnak in rian a tuanmi zumhnak kha a si.”

Cathiang chung i ‘**Khrih Jesuh he kan i pehtlaih ahcun**’ ti le ‘zumtu kan si ahcun’ silole ‘khrihfa kan si ahcun’ silole ‘a hrinthanmi kan si ahcun’ ti cu aa khat dih mi an si.

Paul nih, zumtu si cang hnu ah cun **cuarpar tan** le tan lo nih zei sullam hmanh a ngei lo, a ti. Zumtu cu Khrih a zumhnak in Pathian he aa rem cangmi, Pathian sin in sual ngaihthiamnak a hmu cangmi, thiam a coh cangmi le zungzal mit lo Hell in a khamh cang mi an si. An zumhnak thawng lawnglawng in a si ca ah cuarpar tan le tan lo cu an ca ah sullam a ngei ti lo. A biapi fawn lo. A biapimi cu **dawtnak in rian a ÷uanmi zumhnak a si**. Zumhnak cu a thimi a si lo, rian a ÷uanmi a si (James 2:14-26). A nung i, rian a ÷uan mi kan nun ah dawtnak in a langmi a si (Gal. 5:22; Eph. 1:15).

2. Sualnak a tuahtu biaceihnak (5:7-12)

Galatians 5:7-12 ah sualnak a tuahtu cu bia ceih a si lai tiah kan hmuh. Paul nih a chim duhnak muru bik cu cuarpar tan ding ah i forhfial cu Pathian sin in a rami si lo, ti hi a si. Cuti midang a forhfialtu cu Pathian nih bia a ceih hna lai. Paul cu Jesuh Khrih vailam tahnak kong chimtu le Khrih zumh ding ah forhfialtu a si i, cuarpartan a herh ti cawnpiaktu sinak cun aa hlat tuk. Cun Galatians zumtu hna cung ah Paul a lungdong lo ti kan hmuh.

Galatians zumtu pawl nih Thawngthā biatak an rak cohlan cangmi he aa dang ngaingaimi cuarpar tan a herh timi cawnpiaknak an rak theih. Cu cu Pathian sin in si lo in lenglei in a rami cawnpiaktu hmanlo hna sin in a si (5:7-8). An cawnpiaknak diklo nih mi lungthin a laak nain mi cu a hruai kho lan lai lo, ti Paul nih a zumh (5:9-10). Cun, Paul nih a chimmi thawngthā cu ningcang lo in an hmuhpiak i, Paul nih

cawnpiaktu diklo pawl cung i a lungput zong a chim (5:11-12).

Galatians 5:7: “Tha tein nan rak kal ko. Aho nih dah biatak zuluh kha an in ngolter hna?”

‘**Tha tein nan rak kal ko**’ ti cu nan khrihfa nun ah tha te’n le i chuihpah lo te’n nan rak kal ko tinak a si (MacArthur, 1987, 139.). Phundang in kan chim ahcun Galatia mi hna cu Paul sin in Thawngtha biatak an rak cohlan hnu cun Khrihfa tha an rak si ko. Anmah zuamnak le tuahsernak i bochan lo in Khrih an zumhna thawng in khamh an si i khamh an sinak tehte ah Thiang Thlarau zong an ngei ko (3:1-5). Tluang ngai in an rak kal ko nain an kalnak lam thluan ah dawntu le hnahnawhna petu an rak um. Paul nih ‘**A ho nih dah biatak zuluh cu an in ngolter hna?**’ a ti hna. Paul le Galatia mi hna lungthin ah a um colh ding cu cawnpiaktu diklo Judaizers pawl an si (Campbell, 1985, Vol. 2. 605-606.). Galatia mi hna nih an Khrihfa nun hi a thar in ruat hna seh, i chek hna seh, ti Paul nih a duh i, hiti biahal bang a ti hnawh hna hi a si (Schreiner, 2010, 324.).

Galatians 5:8: “An ngoltertu hna cu nanmah an kotu hna Pathian kha cu a si hrimhrim lo.”

Galatia zumtu hna, biatak zulhna in a **ngoltertu hna cu** cawnpiaktu diklo Judaizers pawl an si, Pathian a si lo. Hiti ngoltertu cu nawlbia zuluh, silole mah-dinfelna in Pathian vel le khamhna hmuh aa timmi hna an si. Kan khrihfa nun i

Pathian lei kaar hlan a kan dawntu hi Pathian a si bal lo. Pathian cu thawnnak le teinak a kan petu, kan nun sersiamtu le bawmtu a si. Biatak chung ah a kan hruai i, cu biatak nih luatnak a kan pek (John 16:13; 8:31-32).

Galatians 5:9: “Thilnu tlawmte nih changvut nawnmi cu a thawhter,” an ti tawn bang khan a si taktak hi ta.”

Hika Bible cang hi Paul nih 1 Corinthians 5:6 ah Khrihfaba nun kong he pehtlai in a rak chim cang. Nain hi ka ah cun Paul nih cawnpiaktu diklo pawl cu khrihfaba chung in chuah a fial hna lo. A ruang cu, cu hna cu khrihfaba chungtel an si lo, a lenglei in a ra mi an si. Judaizers pawl cawnpiaknak nih khrihfaba a hnorsuan, ti Paul nih a chim duh mi a si (Schreiner, 2010, 325.).

Galatians 5:10: “Asinain nan kongah ka lung a hmun ko rih. Bawipa chung i kan i pehtlaihna nih hin, ruahnak dang an ngei bal lai lo, tiah a ka zumhter i an tuaitamtu hna hi, aho a va si zong ah, Pathian nih dan a tat ko lai.”

‘Asinain’ nih a cunglei 5:9 he aa ralkah mi bia a chim lai, ti cu a fiang. Judaizers pawl an cawnpiaknak nih khrihfaba hnorsuang hmanh seh law, Paul **a lung a hmun ko rih**. Zeitintiah Galatians zumtu hna an nun ah rian tha a thoktu cu Pathian a si i, a dongh tiang a limtu zong Pathian a si lai ti fiang tein a ngalh (Phil. 1:16). Cun hiti ralrin a peknak hna a bia nih an rak zulh thing biatak lam lei ah a hruai hna lai ti zong aa ruahchan fawn. Pathian Khrihfaba, silole

Pathian mithiang hna a tuaitamtu le biatak an zulhna in a pialtertu Judaizers pawl cu, Pathian dantatnak ing lo in an um lai lo (Matt. 18:7). Jesuh Khrih thawngtha, silole Bible cathiang nincang lo in a cawnpiaktu cu Pathian biaceihnak ing lo in an um lai lo. An luat hrimhrim lai lo.

Galatians 5:11: “Ka u le ka nau hna, cuarpartan hi a herh ko ti i ka chim rih a si ahcun, zeicahdah hremnak hi ka in lengmang kun? Cuticun rak chim ning law cu, Khrih vailam tahnak kong ka chimmi nih hin harnak zehmanh a chuahter hnga lo.”

Hi bia, “**cuarpartan hi a herh ko ti i ka chim rih a si ahcun, zeicahdah hremnak hi ka in lengmang kun?**” kong ah hin Bible scholars pawl an hmuh ning an i dang cio. Cheukhat nih khrihfa a si hlan i Gentile mi hna sin a rianṭuannak kong a chim a si, an ti. Nain cu cu hmaan dawh a si lonak cu Paul hi, a hrinṭhan hlan ah Gentiles mi lak i a rianṭuannak kan hmu lo (Osborne, 2017, 171). Cheukhat nih, Paul hi ningcang ngei te in thawngtha a chim lo; a caan ah cuarpar tan a herh in a chim i a caan ah a herh lo in a chim, tiah Paul a dotu hna nih an chim, an ti. Hngalh awk ah Paul nih Timothy cu a cuarpar a tan. Timothy a pa cu Greek (Gentile) a si i, a nu cu Jewish a si (Acts 16:1-3). Paul nih Timothy cuarpar a tan cu khamhna ca ah si lo in, Jewish mi hna lak ah kau deuh in Pathian rian ṭuan khawh ca ah a si. Nain Paul a dotu hna nih cun, Paul cu chungthu lengnal a si, hremnak a ṭih ruang ah cuarpar tan a herh, ti hi a kaltaak, an ti.

Paul a nun le a thawngṭha chim kong i an biachim ah an rak i palh dipdep. Paul nih a hrinṭhan hnu ah, khamh kan si khawh nakhnga cuarpar tan a herh, tiah mi a cawnpiak bal in a aupi ballo (Schreiner, 2010, 326.). Paul nih a leh ṭhan hna: cuarpar tan a herh ko, ti ka chim lo, zeicahtiah **Khrih vailam tahnak** he aa ralkahmi a si, a ti. **Khrih vailam tahnak** cu Greek mi hna ca ah hruh bia a si, Jews mi hna ca ah cun tluknak lung a si. Khamh cang mi hna ca ah cun Pathian ṭhawnnak le fimnak a si (1 Cor. 1:23). Minung kan sualnak le kanmah te kan i khamh khawh lo a lanhgertu, kan ai aw h in midang [Khrih] a thih lanhgertu zong a si.

Galatians 5:12: “An tuaitamtu hna nih hin a dongh tiang lawlaw in tuah hna seh law ka hei duh hnga dah — an til i dit lawlaw hna seh!”

Paul nih cawnpiaktu diklo Judaizers pawl a ti hna ning hi khuaruahhar ngai a si. Cuarpar tan kong hnahnawhnak chuahtertu cu si hna kaw (Acts 17:6; 21:38; Gal. 1:7, 5:10), Paul nih, an til i dit lawlaw hna seh, a ti hna. A chim duhnak cu, an cuarpar tannak namte in i tan dih lawlaw hna seh, tinak a si (Schreiner, 2010, 327; Osborne, 2017, 173.).

D. Thlarau in Nunnak (5:13-6:10)

Galatians 5:13-6:10 zoh ahcun kan luatnak Thlarau chung i kan nun hmuh khawh a si. Zumtu cu Khrih thawng in Nawlbiala in a luat cang mi an si. Cu an luatnak cu, anmah an i dawt bang an minung hawi dawt ve le bawmhchanh in an

langhter, anmah pumsa duhnak ah si lo in. Dawtnak in khat le khat i bawmhchanh cu luatnak dik, Khrih thawng in kan hmuhmi a si (5:13). Luatnak nun in a nungmi nih Biakam Hlun nawlbia an tlinter (5:14). Khat le khat i seh i kaoh lo ding ah ralrin pek kan si (5:15).

1. Kan luatnak cu dawtnak in a lang (5:13-15)

Galatians 5:13: “Ka u le ka nau hna, nannih cu luat ding in kawhmi nan si. Asinain cu luatnak cu nan pumsa duhnak ca i caan tha men ah khan hmang hlah u. Pakhat le pakhat kha dawtnak in nan rian tu i bawm u.”

Kannah cu Pathian nih **luat ding in kawhmi** kan si. Luat ti tik ah Nawlbia in luat chim duhnak a si (Schreiner, 2010, 333; Keller, 2013, 142; MacArthur, 1987, 144.). Pathian nih Nawlbia zulh le cuarpar tan in khamhnak hmu ding ah a kan ko lo. Kan zulh khawh lo Nawlbia, Jesuh nih tling tein a kan zulhpiak dih cang i, Jesuh Khrih zumhnak le bochannak thawng in laksawng ah Khamhnak co ding le a luat mi si ding in kawhmi kan si. Cun kan luatnak cu kan **pumsa duhnak ca i caan tha men ah hmang** lo in, **pakhat le pakhat, dawtnak in** kan rian i bawmhnaak ca tu ah kan hman ding a si.

Kan luatnak (“*freedom*”) cu zeitin dah kan i nunpi lai, ti kong ah Paul nih fiangfai tein a kan chimh. Kan luatnak hi kanmah duh poh in le kan pumsa duhnak tuahnak caan tha ah hmang lo in dawtnak in midang bawmhnaak ah hman ding tu a si. Pathian kan dawtnak le a rian thiang kan tuannak

(“*servings*”) ah hman ding a si. Kanmah kan i dawt bantuk in midang dawtnak ah hman ding a si (Matt. 22:37). Cun dawtnak in midang bawmh duhnak zong kan ngei fawn lai. Hi hi Khrih thawng in kan hmuhmi luatnak, zumtu kan nun i a lang ding hmanthlak a si. Kanmah pumsa duh ning in nung lo in Bawipa duh ning in nung ding kan si (Matt. 6:33).

Galatians 5:14: “Zeicahtiah Nawlbia cu a ningpi in hi nawlbia pakhat, “Na innpa cu nangmah bantuk in na dawt lai,” timi ah hin aa fun dih.”

Khrih thawng in kan hmuhmi luatnak nih aa timhmi cu Pathian le midang **dawt** a si. Luat ding in a kan ko tu Pathian kan dawt ruang ah a rian ÷uan ding le a nawl ngai ding kan si i, kanmah kan i dawt bang kan innpa, silole kan minung hawi a daw ding kan si. Hi bia hi Deuteronomy 6:5 le Leviticus 19:18 zong ah hmuh khawh an si i, Jesuh zong nih Matthew 22:36-40 ah a nolh ÷han mi a si. Paul nih Romans 13:8-10 zong ah a chim. A luat mi kan si ti hi khamh cang mi kan si ti he aa khat. Cu khamh cang mi hna nun i a lang hmasa bik cu dawtnak a si. An sualnak ngaithiamtu le zungzal mit lo mi Hell in khamh kho tu Pathian cu an dawt i a nawl an ngaih, a rian an ÷uan. Cun Pathian nih Amah muisam keng in a sermi minung hawi cung ah dawtnak an ngei. Pathian dawtnak tinco hmasa lo in Pathian dawt khawh a si lo. Pathian dawtnak tep hmasa lo in kan minung hawi dawt khawh a si lo. Pathian nih a kan tuahpiakmi hngalh hmasa lo in Pathian ca ah rian ÷uan khawh a si lo, i pumpek khawh a si lo. Pathian a ÷hatnak le a lianhgannak hngalh hmasa lo in

Pathian thangthat le biak khawh a si lo. Pathian thawnnak hngalh hmasa lo in kan derthawmnak hngalh khawh a si lo.

Galatians 5:15: “Asinain saram bantu in nan um i pakhat le pakhat nan i seh nan i kaoh ahcun, i ralring tuah u, nan i ralrin lo ahcun pakhat le pakhat nan i hlo dih ko lai.”

Paul nih Galatia mi hna thazaang a pek hna ning zoh tik ah pehtlaihnak tha (relationship) ngeih a herh ning a fiang ngai. Saram bantu in an i seh an i kaoh ahcun an i hloh dih lai kong ralril bia a chimh hna. Kan luatnak hi kanmah pumsa duhnak i kan hman ahcun kan nun aa rawk lai, chungkhar aa rawk lai i khrihfabu zong aa rawkral lai (Schreiner, 2010, 336.). Pathian dawtnak le midang dawtnak ca tu ah kan luatnak hman ding hi Bible cawnpiknak a si (5:13-14).

2. Thlarau hruaining nunnak (5:16-24)

Galatians 5:16-24 ah Paul nih pumsa duhnak si lo in, Thlarau hruaining in nun ding a kan cawnpik. Kan pumsa duhnak hi zumtu kan nifatin nun ah harnak a kan petu pakhat a si ve. Nain cu cu Thiang Thlarau thawnnak in kan tei khawh mi a si. Pumsa duhnak cu kan nifatin nun uktu ah hmang lo in Thiang Thlarau tu hmang ding le i ukter ding in Cathiang nih a kan forhfial.

Nain Thlarau i hruaiter cu thil fawi a si lo. Kan pumsa duhnak le kan Thlarau duhnak cu nifatin aa do peng mi an si (v. 16-17). Thlarau hruaining in kan nun ahcun nawlbiam tang ah kan um lo, sual thawnnak tang ah kan um lo tinak a si. Cun

mi pakhatkhat a minung sining duhnak in maw a nun, Thlarau hruaining in dah a nun, ti hi thuh khawh a si lo. Cathiang nih kan nun i a lang mi theitlai kong fiang te'n a chim (v. 19-22). Kan theitlai in mi nih kan nun an hngalh khawh ko.

Galatians 5:16: “Ka chim duhmi cu hihi a si: Thlarau nih nan nunning kha lamhruai seh law nan minung sinak duhning kha zul hlah u.”

Cathiang nih zumtu silole Khrihfa nun hi tlik aa zuammi a tahchunh (Heb. 12:1-2). Cun ralkap zong a tahchunh caan a um (Eph. 6:10-20; 2 Tim. 2:3). Tlik aa zuammi kan si ruang ah Jesuh Khrih i zohchih in le dawntu thil tha lo le soal vialte hlaut in a dongh tiang tli ding in fial kan si. Ralkap zong kan si i, ral a do mi kan si. Ralkap nih an ral an fian, an hngalh bantuk in zumtu nih kan ral kan fian le kan hngalh i, cu kan ral cu Bawipa nih a kan pekmi ralthuam tling i hruk in kan doh ding Bawipa nih a kan duh (Eph. 6:11-13). Zumtu hna kan ral hi Cathiang nih fiang tein a chim. Cu hna cu: Satan (1 Pet. 5:8), vawlei (1 John 2:15-15), le kan pumsa duhnak (Gal. 6:16-17) an si. Pumsa duhnak hi titsa duhnak ti zong ah chim khawh thiam a si i Adam cithlah kan kokek sinak a si. Sunparter (glorified) kan si hlan chung poh cu a um rih lai. Kan Thlarau duhnak he an i do peng rih lai. Jesuh Khrih a rat than tik silole hi vawlei pum nunnak in kan dihdongh (thih) tik ah sunparter kan si te lai. Zumtu nih kan i ruahchanmi thil tampi lak i a biapi tuk mi pakhat a si (Phil. 3:20-21)). Zumtu hna kan ral phun thum kong hi Cathiang chung hmun tampi ah kan hmuh i, Paul cakuat ah a tam khun.

Ephesians 2:1-3 ah an pathum in Paul nih a chim kan hmuh rih. A ral a hngal lo mi le a ral a do lo mi zumtu cu teinak nun an ngei kho lo. Zumtu cu ral kan doh pah in a t̄hang mi kan si (Keller, 2013, 145.).

Galatians 5:16-22 hi zumtu hna kan ral lak i pakhat a simi pumsa duhnak le Pathian fa kan sinak tehte ah kan hmuhmi Thlarau duhnak kong a si. Kan pumsa duhnak cu kan Thlarau duhnak he ral an si, an i do peng. Zumtu kan si hlan ah Thlarau kan ngei rih lo. Khrih kong Thawngtha biatak kan theih i kan zumh hnu lawng ah zumtu kan si. Zumtu kan si fiantertu tehte ah Pathian nih Thlarau a kan pek. Cu Thlarau cu Pathain fa kan sinak, zumtu kan sinak, silole a hrin̄thanmi kan sinak tehte a si (Eph. 1:13-14; Rom. 8:9; 14-17). Cu Thlarau nih kan nun a uk i, a kan hruai ning in nun hi khrihfa nun cu a si.

Galatians 5:16 English Bible ning in leh ahcun, **“Thlarau nih nan nunning kha lamhruai seh law nan minung sinak duhning kha** nan zul lai lo” a ti (NIV nih cun, Walk by the Spirit, and you will not fulfill the desire of the flesh, a ti. Pumsa duhnak le Thlarau duhnak cu aa ral, aa do mi an sir uang ah kan pumsa duhnak tei kho ding cun Thlarau hruaining in kan nun peng a herh (Stott, 1968, 146.).

Lai Baibal Thiang nih **“lamhruai”** a ti i English nih *“walk”* a hmanmi a Greek biafang sullam taktak cu i ap (submit) tinak a si (Schreiner, 2010, 342.). Cuti i ap ah cun duhthimnak aa tel chih. Thlarau nih ka nun lam hruai seh, ka uk seh tiah kan i thim (choose) peng a herh i, Thlarau t̄hawnnak tang ah kan nunnak dihlak in kan i ap ding a si.

Cuti cun kan pumsa duhnak in kan nung lai lo. Teinak nun a ngei i, thei tha a tlaimi zumtu kan si ko lai (Gal. 5:22).

Galatians 5:17: “Zeicahthiah kan minung sining nih a duhmi cu Thlarau nih a duhmi he khan aa ralchanh i Thlarau nih a duhmi cu kan minung sining nih a duhmi he khan aa ralchan. Annih pahnih cu ral an si, cu a sullam cu, tuah na duhmi kha na tuah kho lo, tinak a si.”

Thlarau hruaining in nun a biapit kong ah Paul nih minung kan chung i aa do lengmangmi **ral** pahnih an um kong a chim. Pathian ta kan sinak tehte Thiang Thlarau duhnak le kan i chuaupimi kan kokek pumsa duhnak an si (Keller, 2013, 145.). An duhnak **aa ralchanh**mi an si. An kalnak, an rianṭuanning, an theitlai an i dang. A karlak ah um khawh a si lo. Kan duh kan i thim thiam ding a si. Kan duh zong duh lo zong ah hi hna pahnih cu zumtu hna kan nun ah nifatin ral aa do peng mi an si (Schreiner, 2010, 343.).

Thlarau lei thil tuah kan duh tik ah kan pumsa duhnak nih a doh. Tahchunhna ah thlacam, Bible rel, Biakinn pumh kal, Pathian biak le thangṭhat, Khrihfabu ca i cawlcangh le i pumpek timh tik ah pumsa lei in dawntu a um tawn. Nain Thlarau Thianghlim kan ngei. Thlarau cu teinak nun ah a kan hruaitu kan GPS a si. Thlarau hruainak tang ah kan nun kan i ap ahcun teinak nun kan ngei lai (Osborne, 2017, 182.).

Galatians 5:18: “Thlarau nih an hruai a si ahcun Nawlbia tang ah na um lo.”

Zumtu kan nun ah **Thlarau** nih a kan hruai ahcun sualnak teitu, pumsa duhnak teitu kan si. Zeicahtiah, **nawlbiantang ah** kan um ti lo. Hika Bible caang cu a hmai caang 17-nak i kan hmuhmi ‘ral’ teinak, Thlarau hruaining in nun a si (Schreiner, 2010, 345.). Thlarau nih kan nun a uk i a thawnnak tang ah kan i ap ahcun teitu kan si ko lai. Hi zawn ah biafang biapi ngai cu “**ahcun**” (if) ti hi a si. Hi nih hin Thlarau hruaining in nun cu “conditional” a si, kanmah biakhihnaah ah aa hngat, tinak a si. Thlarau duh ning in nun cu Bible ning in nun, Pathian duh ning in nun he aa khat. Cu cu Thlarau bawmhnaak lawng in a si kho. Kan pumsa duhnak cu Pathian bia le Pathian sining (nature) he aa ralkahmi an si ve. Cun, kan pumsa duhnak hi kanmah tein tei khawh a si lo. Thlarau bawmhnaak thawng lawnglawng in tei khawh a si. Thlarau bochannak in nifatin nun a herh. Hi ruang ah Paul nih Ephesians 4:30 ah Thiang Thlarau ngaihchiatter lo ding in a kan chimh. A nawl kan ngaih i, kan lawmhter ahcun teinak nun a ngei mi zumtu kan si ko lai.

Galatians 5:19: “Minung sining nih a tuah tawnmi cu a fiang ko: nu le pa sualnak tehna, a thurhnawmmi thil tehna, aa dawhcah lomi thil tehna.”

Thlarau hruaining in nun lo i kan minung sining silole kan pumsa duhnak in nun ahcun a theitlai hmuh khawh a si, lihchim khawh a si lo. Thlarau nih a kan hruai ahcun Thlarau thei kan tlai lai (Gal. 5:22-23). Kan pumsa duhnak nih a kan hruai ahcun thei tha lo kan tlai lai (Gal. 5:19-21). Cun Paul nih Galatians 5:19-21 ah kan pumsa duhnak in nun

a theitlai phun 15, fiang tein a langhter i group 4 in then khawh an si:

Group (1): Nu le pa sinak he aa pehtlaimi sualnak (sexual sin; Gal. 5:19).

Group (2): Siasal biaknak he aa pehtlaimi sualnak (failure to honor and worship God; Gal. 5:20a).

Group (3): Mibu he aa pehtlaimi sualnak (social sins; Gal. 5:20b – 21a).

Group (4): Zu dinnak he aa pehtlaimi sualnak (drinking and carousing; Gal. 5:21b).

Galatians 5:19 i kan hmuhmi sualnak cu group (1) i kan hmuhmi nu le pa sualnak he aa pehtlaimi an si. (1) **nu le pa sualnak te hna**. Kan pumsa duhnak in kan nun tikah a theitlai hmasa bik cu nu le pa sualnak a si. Hi biafang cu English in “sexual immorality” ti a si i, Greek in “*Porneia*” ti a si. A sullam cu, i thi-um lo in nu le pa sualnak tuah khi a si (Keller, 2013, 149.). Nu le pa sualnak kong he pehtlai in Biakam Thar nih a tlangpi (generally) in a hmanmi a si (Eph. 5:3; Col. 3:5; Schreiner, 2010, 346.). (2) **a thurhnawmmi thil te hna**. English in “impurity” ti a si i Greek in “*akatharsia*” ti a si. Ningcang lo le dawhcah lo in nu le pa sualnak he aa pehtlaimi sualnak tuah, dawhcah lo in nu le pa sualnak tuah in pehtlaihna (sexual relationship) ngeih khi a si. (3) **aa dawhcah lomi thil te hna**. English in “debauchery” ti a si i, Greek in “*aselgia*” ti a si. A sullam cu mah le mah i uk kho lo in nu le pa sualnak tuah, silole nu le pa sualnak he aa pehtlaimi sualnak tha lo tuah khi a si (Keller, 2013, 149.). I sumnak, silole i tei khawhna le uk khawhna um lo in, kan pumsa hiarnak nu le pa sualnak he aa pehtlaihmi sualnak lei

poh, kan taksa in kan tuahmi a si i Biakam Thar ah a tlangpi in “sexual sin” kong ah hmanmi a si ve (Mark 7:22; Rom. 13:13; 2 Cor. 12:21; 1 Pet. 4:3; 2 Pet. 2:2, 7, 18; Jude 4; Schreiner, 2010, 346.).

Galatians 5:20a: “Siasal biak tehna le dawih le eih tehna hi an si.

Group (2) i siasal biaknak he aa pehtlaimi sualnak Paul nih a chim. Paul Theology i sualnak hrampi pakhat cu sertu Pathian bia lo in sermi thil biak hi a si. Cun, upatnak, thangthatnak, le tihzah-upatnak pek tlak a si nain pek duh lo tehna hi an si (Rom. 1:21-25). (1) **Siasal biak tehna.** English ah “idolatry” ti a si i Greek in “*eidololatria*” ti a si. Pathian nakin kan duh deuhmi le biapi deuh i kan chiahmi thil khi an si (Schreiner, 2010, 346.). Bia dang cun kan nun ah Pathian ai a awb bantuan ah thil dangdang kan hman (substitute for God) khi a si (Keller, 2013, 149.). (2) **dawih le eih tehna.** Hi hi English in “witchcraft” ti a si i Greek in “*pharmakeia*” ti a si. Pathian bochan lo in, an pumsa duhnak nih a hlammi thil tlamtlinhnak dangdang tuah khi a si. Pathian bochan lo in thil dangdang i bochan i pumsa duhnak tuah khi a si (Schreiner, 2010, 346.).

Galatians 5:20b: “Pakhat le pakhat an i ral, an i do, an i nahchuah, an thin a hung anmah zawn cio lawng an ruat, an i then.”

Group (3)-nak i kan hmuhmi mibu he aa pehtlaimi sualnak (social sins) an si. (1) **Pakhat le pakhat an i ral.** English in “selfish ambition” ti a si i Greek in “*eritheia*” ti a si. I zuam-cawhna, mah-zawn lawng ruahnak, le mah duhnak kawl i tuah tehna khi an si. (2) **An i do.** English in “envy” ti a si i Greek in “*phthonoi*” ti a si. Mi thil hngar le mitthit tehna an si. Bawipa nih a kan pekmi ah i lawm lo in, midang ngeih thil duh tehna khi an si. (3) **an i nahchuah.** English in “jealousy” ti a si i mi cung i nahchuahnak ngeih khi a si ko. (4) **an thin a hung.** English in “hatred” ti a si i Greek in “*echthrai*” ti a si. I tuk i doh, ral i doh tehna khi an si. Ral lungput le ziaza a chim duhnak a si fawn. (5) **anmah zawn cio lawng an i ruat.** English in “discord” ti a si i Greek in “*eris*” ti a si. I rem lo le ruahnak i khah lo tehna khi an si. (6) **an i then.** English Bible ESV ah “Division le Dissension” ti a si nain Lai Bible Thiang nih cun pakhat in a chim, a fonh hna. Cuaah kan pumsa duhnak, silole kan minung sining nih a chuahtermi thil hi English Bible ah cun 16 a si nain, Lai Bible ah 15 lawng a si.

English i “division” cu Greek in “*dischostaiai*” ti a si. I then, i cheu khi a si ko. Cun “dissension” ti hi English Bible ah cun “factions” a hmang zong an um i Greek in “*aireseis*” ti a si. A sullam cu “aa cheumi bu, silole i then i cheunak” khi a chim duhnak a si ve. Chungkhar ah, khrihfabu ah, rian kan tuannak le sianginn kan kainak ah, Bawipa Thlarau hruaining in nun a biapi tuk. Minung sining in nun nih khat le khat i pehtlaihna a hrawh (Keller, 2013, 149.).

Galatians 5:21: “ziar an i ngeih, zu an ri, an au an khuang i cu bantuk thil a dang tampi kha an tuah lengmang hna. Hmasa ah ralrin bia ka rak in chimh cang hna bantuk khan atu ah kan chimh than hna: cu bantuk thil a tuahmi cu Pathian Pennak an hmu lai lo.”

Hika Bible caang i “**ziar an i ngeih**” ti hi a cunglei Group (3)-nak i “social sin” he aa pehtlai. English in “envying” ti a si i khat le khat karlak i nahchuahtak le ziar ngeihnak khi a chim duhnak a si. Cun group (4)-nak hi zu dinnak he aa pehtlaimi sualnak an si. Cathiang nih, an minung sining duhnak zul in a nungmi cu “(1) **zu an ri**, (2) **an au an khuang**” a ti. An pahnih in aa tlaimi an si. Cun “**cu bantuk thil hna a tuahmi**” tiah a chim duhnak cu pumsa duhnak theitlai 15 an si i hi bantuk thil tuah hi an duhnak le an i nuamhnak a si ahcun zumhnak in Pathian he aa rem rih lo mi an si ti a fiang ko i **Pathian Pennak** an hmu lai lo (Schreiner, 2010, 348.). Kan minung sining nih a chuahtermi thil 15 hi kan nun ah thanh khawh lo ziaza silole tuah lo um khawh lo ziaza (habitual practice or ongoing practice sins) an si hna lo. Kan hrin than hnu ah cun sining thar (new nature) kan ngei i Pathian sining he aa tlak in nun a si (2 Pet. 1:4). Kan nun ah nifatin Pathian sining a langh khawh nakhnga, silole sersiam kan si khawh nakhnga, Thiang Thlarau hruaining in nun kan herh i Thiang Thlarau thanhna kan i bochan a herhnak cu a si.

Galatians 5:22: “Sihmanhsehlaw Thlarau nih a chuahtermi hna cu: dawtnak, lawmhnak, daihnak, lungsaunak, zaangfahnak, thatnak, zumhawktlakmi sinak.”

Paul nih “**sihmanhsehlaw**” ti in bia a thok. Greek in “*de*” ti a si i a cunglei a chimmi pumsa duhnak theitlai he an i dannak langhter (contrast) a duh. English Bible nih “the fruit of the Spirit is” a ti. Pakhat (singular) chim in a chim i, bor khat an sinak, silole “unitary” an sinak a langhter. Cu ruang ah “Thlarau nih a chuahtermi cu” silole “Thlarau theitlai cu” tiaah kan ti ah a dik deuh ding a si. Minung lei tuahtuan ruang ah Thlarau kan hmu lo, zumhnak thawng in kan hmuh (Gal. 3:2, 5) bantuk in Thlarau hruaining in kan nun i, a thawnnak tang i kan nun kan ap tik ah, nawlngaihnaak tling te i kan pek tik ah, kan nun ah Thlarau thei a tlai. Thlarau thei tlai hi kanmah minung kan si lo. Kan chung um Thlarau a si i, lenglei kan nun ah a langh bia tu a si. Thlarau theitlai hi Khrih nun ziaza ti zong in ti khawh a si.

Thlarau theitlai a langhning hi phun 9 in a um. (1) Pakhatnak cu “**dawtnak**” (love; Gk. *agape*) a si. Paul Theology ah dawtnak cu Khrih Jesuh ah nunning thar kan ngeih a langhnaak tehte a si. Dawtnak cu Pathian dawtnak ah hram a bunh. Cuti cun midang dawt khawh a si (Rom. 5:5). Jesuh nih a kan dawt bantuk in khat le khtat kan i dawt cu vawleimi nih an hmuh tik ah Khrih zultu kan si an hngalh lai (John 13:34-35; 15:12). Kannih cu Pathian fa dawt kan si ruang ah kan nun zong dawtnak nih a uk ve hrimhrim awk a si (Eph. 5:1-2). Corinth khua khrihfabu, Thlarau laksawng

kong i an rak buai cu dawtnak an rak ngeih lo ruang ah a si (1 Cor. 13).

(2) Pahnihnak cu “**lawmhnak**” (joy; Gk. *chara*) a si. Lawmhnak cu kan mit nih a hmuh mi le kan tak nih a tawngmi thil ah hram a bunh lo. Chunglei kan nun i Thiang Thlarau riantuannak nih a chuahtermi a si. Biakam Thar ah wawi 70 hrawng kan hmuh. Cun “vel” hi Greek biafang “*charis*” in a ra i lawmhnak cu Greek biafang “*chara*” in a ra mi a si. Naihnam in aa pehtlai mi an si. Lawmhnak cu khamh kan si ruang i kan hmuh mi a si. Bawipa tuahmi thil hngalh a si. Cu ruang ah Peter nih cun holh in chim khawh lo lawmhnak kan ngei (1 Peter 1:8) a ti i, Paul nih Bawi Jesuh ah i lawmh zungzal ding a kan forh cu a si (Phil. 4:4; Schreiner, 2010, 348-349.).

(3) Thlarau theitlai pathumnak cu “**daihnak**” (peace; Gk. *eirene*) a si. Paul nih a cakuat hram kut tlaihnak ah a hman lengmang. Pathian sin in Bawipa Jesuh Khrih thawng in kan hmuhmi a si. Pathian cu daihnak a si. Daihnak petu a si (Isa. 9:6). Daihnak cu minung kan dirhmun le sining ah aa hngat lo, Pathian Thlarau riantuannak thiamthiam a si (Rom. 14:17). Paul nih lawmhnak le daihnak hi aa zuldawi in a chim tawn (Rom. 14:17; 15:13). Jesuh nih vailam cung in Jews le Gentiles karlak ah daihnak a ser (Eph. 2:14; 15, 17). Kannih zong nih kan chungkhar, khrihfabu, khuazawl (community) le mipun chung ah daihnak kan ser ve ding a si (Col. 3:15; Matt. 3:9; MacArthur, 1987, 166-167.).

(4) Palinak cu “**lungsaunak**” (patience; Gk. *makrothumia*) a si. Paul nih a cakuat dangdang ah a telh tawn (2 Cor. 6:6; Eph. 4:2; Col. 3:12; 2 Tim. 3:10). Zumtu nih

harnak ton tik ah tamh lo te le phunzai lo te i intuar khawh khi a si. English i *tolerance* le *longsuffering*, Laiholh i “thinful” he khin an sullam aa khat ko.

(5) Thlarau theiltlai panganak cu “**zaangfahnak**” (kindness; Gk. *chrestotes*) a si. Bible nih zaangfahnak a chim tikah a tlangpi in Pathian nih misual a kan dawt i a kan zaangfah ruang ah a Fapa Jesuh in a kan khamhnak hi a si (Rom. 2:4; Eph. 2:7; Titus 3:4). Cu bang in, midang cung ah zaangfahnak kan ngeih ding a si (2 Cor. 6:6; Col. 3:12). Midang zawnruah a si. Kan dawt hna bantuk in an kan dawt khawh lo zong ah, kan zaangfah hna bantuk in an kan zaangfah khawh lo zong ah dawt le zaangfah ding a si ko.

(6) Paruknak cu “**thatnak**” (goodness; Gk. *agathos*) a si. Thlarau lei nun i pitcan (puitlin) tahfung pakhat le Khrihfa nunzia biapi ngai a si. Nunzia tha lawng si lo in, thil tha tuah duhnak, a tha le aa dawhmi thil duhnak le tlaihchan tehna zong an si.

(7) Pasarihnaak cu “**zumh awk tlakmi sinak**” (faithfulness; Gk. *pistis*) a si. English i “loyalty” le “trustworthiness” he aa tlai. Pathian Thlarau nih a hruai mi hna cu zumh awk tlak an si. An chim ning in a nung mi le a tuah mi an si. Bochan tlak le rinh tlak an si. Pathian rian an tuannak ah zumh tlak an si. An kawple (nupi le va) ca ah zumh tlak an si.

Galatians 5:23: “toidornak le mah le mah i tei khawhnak tehna hi an si. Cu bantuk thil hna ca ah cun nawlbia zehmanh a herh lo.”

Thlarau theitlai pariatnak cu “**toidornak**” (gentleness; Gk. *prautes*) a si. Nemnak (“*meekness*”) ti zong ah chim khawh a si. Mi tang ah aa dor mi cu mi nunnem an si. Nun nem lawng si lo in, bia nem le aw nem zong chim duhnak a si fawn.

(9) Pakuanak cu “**mah le mah i tei khawhnak**” (self-control; Gk. *enkrateia*) a si. English Bible ning cun “mah le mah i uk khawh” ti zong in chim khawh a si. A thawng mi kan duhnak (“*passion*”) le kan or nih a hiar mi i sum khawh khi a si (Schreiner, 2010, 349-350.).

Paul nih a pehmi cu, “**Cu bantuk thil hna ca ah cun nawlbia zehmanh a herh lo**” a ti. Kan nun ah Thlarau theitlai a langh ahcun **nawlbia zehmanh a herh lo** tinak a si. Kan nun i hmuh khawh mi Thlarau theitlai nih a hrin thanmi, silole Pathian he aa remmi kan si a langhter ko. Cu bantuk minung nih cun **nawlbia** an herh lo. Nawlbia nih a kan khamh kho lo i Thlarau thei a tlaiter kho fawn lo. Jesuh Khrih thawng lawnglawng in a si (John MacArthur, 1987, 170-171.).

Thlarau hruaining in nun le pumsa duhnak in nun cu an theitlai ah an i dang tuk hringhran. Bawi Jesuh nih thei tha tampi a tlai mi si hna seh ti a kan duh. Cuti kan si tik ah Pa Pathian nih sunparnak a co (John 15:8). Cu ruang ah Thlarau hruaining in nifatin kan nun a herh. Kan hrampi Jesuh ah kan i peh peng a herh (John 15:1-17).

Galatians 5:24: “Cun Khrih Jesuh ta a simi nih cun a minung sinak kha tuah a duh tawnmi thil le a pumsa duhnak he khan a thah.”

A sualnak a mertaak i Khrih Jesuh aa bochanmi hna cu **Khrih Jesuh ta** an si. Hika i “**thah**” ti hi English Bible nih “crucified” a hman. Vailam cung thahnak/thihnak khi a chim duhnak a si. Khrih Jesuh ta kan si ti cu zumtu kan si ti he aa khat. Zumtu nih nifatin kan minung hlun cu Khrih he vailam ah thah a si tiah kan i ruah a herh (Rom. 6:6). Cu cu kan minung sinak vailam i “thah” cu a si. A nung mi cu kanmah kan si ti lo, kan chung i a nungmi Khrih tu a si cang. Kan minung hlun, Adam, cu vailam ah thah a si cang, tiah kan i ruat (“reckon,” silole “consider”) i zumhnak in kan nun ahcun kan pumsa duhnak le kan minung hlun sinak nih a kan uk lai lo. Thlarau hruaining in kan nung lai. Teinak kan hmu lai. Kan nun ah Thlarau theitlai a lang ko lai.

3. Pakhat le pakhat i zawnruahnak (5:25-6:5)

Galatians 5:25-6:5 nih a tlangpi in khat le khat i zawnruah kong a chim. Zumtu cu khat le khat aa do, aa rel ding kan si lo. Aa bawm ding le thilrit aa chawng ding tu kan si. Hiti nun hi Bawipa nih a kan duhpiak. Pathian hmai ah kan pumpak cio in kan dir te lai. Tuanvo a kan pek mi kong i kan tuahtuan mi le kan kong kan i chim cio te lai.

Thlarau thawng in nunnak kan ngei i, cu cu Thlarau thiamthiam nih a uk awk a si (5:25). Khat le khat kar ah ruamkainak, thin i hunternak le nahchuahnak umter lo ding a si (5:26). Khrihfabu chung ah sualnak i a tlu mi an um tik ah zumhnak i a picang (puitling) deuh mi nih nemnak te in bawmh ding a si. Pumpak nun ah i ralrin bu in khat le khat kan thilrit i chawn ding kan si. Cuti cun Khrih Nawlbiala kan

tlinter lai (6:1-2). Midang thilrit a chawng duh lo mi cu mi lungpuam an si (6:3). Mibu in cawlcangh le thilrit i chawn cio a biapit tuk hnu ah kan pumpak cio zong in tuanvo kan ngei (6:4-5).

Galatians 5:25: “Thlarau nih nunnak a kan pek cang ca ah kan nunnak zong hi amah nih a uk awk a si.”

Jesuh Khrih ah nun thar ngeih silole serthar si cu “**Thlarau nih nunnak pek**” ti he aa khat ko. Cu ruang ah kan nun zong nun ning thar (“new way of life”) a si awk a si. Cun, Thiang Thlarau thawng in cu nun ning thar cun nun khawh a si. Cuti a sir uang ah Cathiang nih Thlarau hruaining in nun a kan fial cu a si (5:16, 18; John MacArthur, 1987, 171.).

Galatians 5:26: “Kan ruam a kai awk a si lo, Pakhat le pakhat kan thin kan i hunter awk a si lo, pakhat le pakhat kan i nahchuah awk a si lo.”

Thlarau hruaining in a nungmi hna cu an **ruam a kai** lo, khat le khat an thin an i hunter lo i an i **nahchuah** lo (Schreiner, 2010, 357.). Kan minung sining in kan nun ahcun kan ruamkai, kan i porhlaw, khat le khat kan ngaih kan i chiatteer, kan thin kan i hunter, kan i nahchuah. Cuti minung sining i nun cu kan pumpak nun lawng si lo in mibu dirhmun in khat le khat kar nun a hrawktu a si, ti a fiang ko.

Galatians 6:1: “Ka u le ka nau hna, pakhatkhat nih sualnak nan tuah sual tikah, a thlarau deuh pawl nih khan, lam ding

ah nan chiah ðhan awk a si; cun cu ti nan tuah tikah nemnak tein nan tuah lai. Cun nanmah zong tukforhnak cu nan in sual venak hnga lo nan i ralring lai.”

Sualnak chung ah zumtu kan unau an tluk sual tik ah i theihter lo in kan um hrimhrim awk a si lo. Hika i “**a thlarau deuh**” ti hi Thlarau lei ah a picang deuh mi, a puitling deuh mi, tiduhnak a si (John MacArthur, 1987, 177.). Thlarau lei ah piitcan cu Bible nih a kan fial (Eph. 4:13) i, kan rian cu Thlarau ah a picang kho rih lo mi le sualnak ah a tlu mi namneh lo in, dawtnak le **nemnak** te he lam ding ah hruai ðhan a si, **lam ding ah** chiah ðhan a si. Khrih lei ah hruai ðhan i dirkamh le thazang pek a si.

English Bible nih “restore” tiah a hman. Hi biafang nih a chim duhnak cu a rawkmi Jerusalem vampang sersiam ðhan he aa khat mi a si (Ezra 4:12, 13). Thlarau hruaining in a nung i a puitling cang mi zumtu nih cun Galatians 5:25 i kan hmuhmi, nahchuahnak, ruamkainak, le thinhunnak an ngei lo i, midang tu an bawmh tawn hna. Nain kan i **ralrin** peng a herh. A ruang cu kannih zong ze caan poh ah sualnak ah a tlu kho kan si. Nihin ah zumtu kan unau Thlarau lei ah kan hruai khawh men hna lai, nain thaizing ah kanmah lila, hruai a herh mi kan si kho ve (Schreiner, 2010, 358.). Cu ruang ah toidornak le nemnak in khat le khat kan i hruai, kan i bawmh a herhnak le a biapitnak a si.

Galatians 6:2: “Pakhat le pakhat nan thilrit kha i chawng u law cuticun Khrih nawlbia kha nan zulh a si lai.”

Sualnak tlumi zumtu kan unau lam ding i chiah t̄han a si lo ti cu a fiang (Keller, 2013, 167.). Thilrit ah harnak phunphun, ngaihchiatnak, lungretheihnak, le damlonak tehna aa tel dih kho. Dawtnak an thilrit kan chawn hna tikah **Khrih nawlbia** kan zulh a si. Khrih a kan dawt bantuk in pakhat le pakhat i dawt hi a nawlbia zulh cu a si (John 13:14; Gal. 5:14; Rom. 13:8, 10; John MacArthur, 1987, 180-81.). Kanmah le kanmah kan i dawt bantuk in kan minung hawi dawt hi a si (Matt. 22:37). Thlarau hruaining in a nungmi hna cu Thlarau lila nih dawtnak a toih hna (Rom. 5:5). Dawtnak an ngei i, mi thilrit chawn an duh zungzal.

Galatians 6:3: “Ahohmanh nih, zeihmanh si set t̄ung lo in, pa ka si ve ti in aa ruah ahcun amah le amah aa hlen a si.”

Zumtu kan unau an thilrit kan chawn duh hna lo ahcun **zeihmanh si set t̄ung lo in**, zei pi i aa ruat mi kan si ruang ah a si. Anmah nakin a t̄hawng deuh le a sang deuh ah kan i ruang ah a si (Stott, 1968, 159.). Porthlawt zong a si i Khrih nawlbia, dawtnak ngeih lo zong a si fawn. Cu bantuk nun cu porhlawtnak le ruamkainak nih a uk i midang bawmh le an thirit chawn cu chim lo, kan rem hna lai lo. Kan nun ram in kan chuah hna lai, kan pheo hna lai (Schreiner, 2010, 361.).

Galatians 6:4: “Kan rian t̄anmi cu kanmah cio nih a t̄hat a chiat a cuaithlaining kan thiam awk a si; cucaah tuah awk aa tlakmi thil kan tuah tikah, midang nih a t̄ha a t̄halo ti hau lo in, kan lung aa lawm kho lai.”

Thlarau hruaining in a nung mi nih cun mi zawn an ruat, Khrih nawlbia an zulh, mi thilrit an chawng, an i toidor, sualnak a tlu mi lam ding ah an chiah than hna. An ruamkai lo i, mi nahchuah le mi thinhunter nun an ngeih lo. Pathian hmai kan chuah tik ah kanmah pumpak nunning kong ah tuanvo kan ngei. Bawipa nih bia a kan ceih than te lai. Pumsa in kan nun chung i a tha a chia kan tuahning cio Bawipa hmai ah kan chuak te lai (2 Cor. 5:10). Cu ruang ah **kanmah cio nih a that a chiat a cuaithlaining kan thiam awk** a sinak cu a si. Tuah awk aa tlak mi kan tuah ko ahcun Bawipa hmai kan dir tikah **kan lung aa lawm kho lai** (John MacArthur, 1987, 181; Schreiner, 2010, 362; Stott, 1968, 159.).

Galatians 6:5: “Zeicahtiah kanmah le kan thil cio cu kanmahte nih kan i phorh awk a si.”

A cunglei deuh i Galatians 6:2 ah kan thilrit chawn a kan fial nain hika ah cun kan thil cio cu kanmah te nih phorh a kan fial. Aa kalh mi a lo nain aa kalh hrimhrim lo. Lai Bible i “thilrit” hi English in “burden” (Gk. *baros*) ti a si i, cawi le thlir a har mi khi chim duhnak a si. Tu i kan relmi “**thil**” hi cu English in “load” (Gk. *phortion*) ti a si. Kan cawi kan thlir mi thil, silole kan ken khawhmi thil khi a si. Kan nun chung i a chia a tha kan tuah mi, Bawipa hmai kan chuah tik i kan i chim te ding zong a si kho (2 Cor. 5:10; 1 Cor. 3:12-15; John MacArthur, 1987, 181-82.). Bawipa nih a kan pek mi caan tha, Thlarau laksawng le thil ti khawhnak zong an si kho (Keller, 2013, 170.). Hi vialte hi **kanmahte nih kan i phorh**

awk a si. Midang nih phorhpiak awk a tha lo. Kanmah te in le felfai te in tuavo kan i laak awk a si. Bawipa hmai kan dir tik ah biaceih than kan si te lai (Stott, 1968, 160.).

4. Thil tha tuahnak (6:6-10)

Galatians 6:6-10 ah Thlarau in thil tha tuahnak kong Paul nih a chim i 6:10 zawn hi a muru a si. Zumtu cu mi vialte ca ah thil tha tuah ding kan si i, zumtu kan unau hna cung ah hleikhun in tuah kan i zuam ding a si. Thil tha tuah, ti tik ah nifatin an herhnak zawn ah bawmh le thil tha tuahpiak kong a si bik.

Thazang peknak bia in thok a si (6:6). Thawngtha biatak a kan hngalhter tu kan saya te cu chawva lei an herhnak ah kan bawmh hna awk a si. Kan saya te an herhnak zawn i bawmh cu a biapi tuk. Pathian cu ahohmanh nih kan cokdek kho lo i kan tuahser ning tein kan zun lai, Bawipa nih bia a kan ceih lai (6:7). Kan nun lio kan tuhmi nih kan hmailei kong bia a khiah (6:8). Thlarau hruaining in nun i thatnak tuah ngol lo ding in a kan forh (6:9). Zumtu cu mi vialte bawmtu kan si. Hleikhun in zumtu kan unau kan bawmh hna ding le an cung ah thil tha tuah kan i zuam khun ding a si (6:10).

Galatians 6:6: “Khrihfa phung cawnpiak a simipa nih khan, thil tha a hmuhmi vialte cu a saya kha a hrawm awk a si.”

Khrihfabu chung cawnpiaktu saya te cu an cawnpiakmi hna nih chawva lei in kan bawmh hna awk a si. Hika i “**khrihfa phung cawnpiak**” timi hi zeidang phung si

lo in thawngtha biatak, silole Pathian bia tiduhnak a si (1 Cor. 1:18; 2:4; 15:2; 2 Cor. 1:18; 2:17; 4:2). Cun “**saya**” timi hi “pastor” theng ti duhnak a si lo. Khrihfabu chung i hruaitu, silole cawnpiaktu saya khi a chim duhnak a si (Schreiner, 2010, 367.). Cawnpiaktu saya te cu khrihfabu ca ah Jesuh nih a kan pek mi laksawng an si (Eph. 4:11).

Cun, khrihfabu chung i Pathian bia cawnpiaknak rian an tuan tik ah khrihfabu nih an tuan man kan pek hna i an tuan, tiah ruah awk a si lo. Fellowship ah ruah deuh awk tu a si. Hi Bible cang i “**hrawm**” ti hi Greek in “*koinoneo*” ti a si. A sullam cu “i hrawm” tinak a si i Paul nih chawva i hrawm kong ah a hman tawn (Rom. 12:13; 2 Cor. 8:4; Phil. 4:15; Osborne, 2017, 204.). Pathian sin in hmuhmi laksawng khat le khat i hrawm (mutual sharing of the gifts of God) a si. Cu ruang ah cawnpiak a simi khrihfabu nih, cawnpiaktu saya te cu Bawipa nih a kan pekmi thluachuah kan hrawm hna, tiah ruat ding in Cathiang nih a ti. Bawipa nih cawnpiak thiamnak laksawng a pek mi hna nih an laksawng an kan hrawm bantuk in khrihfabu zong nih Bawipa sin in kan hmuhmi chawva kan hrawm ve hna tinak a si (Rom. 12:7; Keller, 2013, 174.).

Galatians 6:7: “Nanmah le nanmah i hleng hlah u; ahohmanh nih Pathian cu an deh kho lo. Mi nih a tuhmi cu a zun ko lai.”

Hmun dang a cakuat ah Paul nih, “**nanmah le nanmah i hleng hlah u**” tiah a chimnak a um rih (1 Cor. 6:9; 15:33; cf. Jas. 1:16). A sullam cu, “midang i hlenter hlah u,” silole “nan lam tlaw sual hlah u” tinak a si. Cawnpiaktu diklo

i hlenter hna hlah u, ti duhna a si (3:1). Annih cu Galatians zumtu hna he i hawikomhna an ngeih lo ruang ah an chawva hrawm awk an si lo (Keller, 2013, 175.). Hi zawn ah chawva lei hrawm lawng si lo in, zumtu kan nun i kan tuahmi thil dang huap zong in chim khawh a si (Schreiner, 2010, 368.). Zeitintiah, kan tuhmi cu kanmah nih kan zun taktak ko. Kan tuahmi thil tha ruang ah mi sin in upatnak kan hmuh. Kan tuahmi sualna ruang ah ningzahnak le nihsawhna kan hmuh ve. Thlarau hruaining in nun i, mi i hlenter lo in Pathian biatak ah fek te i dir le Thlarau lei thil tha tampi tuh hi nifatin kan i zuam ding a si.

Galatians 6:8: “A pumsa duhna lo ah a tuh ahcun, thihna kha a zun lai; Thlarau lo ah a tuh ahcun, Thlarau nih zungzal nunnak kha a pek lai.”

A cunglei kan rel cia “tuh” le “zun” kong Paul nih a fianter than. Lo tuahtu nih a lo chung ah a tuhmi a zun bantuk in kannih zumtu zong tuhmi le zunmi kan ngei ve. Cu hna cu pumsa duhna lo le Thlarau duhna lo an si (Hi zawn i “pumsa duhna” ti le “kan minung sining duhna, silole kan minung sinak duhning” (Gal. 5:16, 19) cu aa khatmi an si. English biafang “flesh” veve a hman i Greek in “sarx” ti a si.). Mi pakhat nih a pumsa duhna lo ah a tuh ‘peng’ ahcun sualna chung ah a um rih tinak a si (Gal. 1:4; 1 John 3:9). Khrih pekmi luatna a ngei rih lo, tinak a si (Gal. 5:1). Cu ruang ah a tuhmi vialte cu zungzal mit lo Hell tili ah a zun lai (Osborne, 2017, 206.). Zumtu kan si ko nain hi vawlei i kan um ruang le sunparter kan si rih lo ruang ah pumsa duhna lo

ah kan tuh caan a um. Nain pumsa duhnak lo ah tuh hi kan nunzia (lifestyle) a si awk a si kho lo. English cun “habitual practices” a si kho lo. Cun “**a pumsa duhnak lo ah a tuh ahcun**” timi biafang nih a chim duhnak cu, a pumsa duhnak nih a hlam a hiarmi, amah pumpak miaknak, thatnak ca ah a tuahmi khi a si. Khatteleiah, “**Thlarau lo ah a tuh ahcun**” timi hi Thlarau hruaining in a nun ahcun, silole Thlarau a lawmhter ahcun (Eph. 4:30), silole Thlarau nih a uk i, Thlarau thatnakk tang ah a nun a thumh ahcun, ti zong ah chim khawh a si (Schreiner, 2010, 369; Keller, 2013, 177.). Hi bantu mi cu a hrinthanmi an si, ti a fiang tuk i “**zungzal nunnak**” cu anmah ta a si.

Galatians 6:9: “Cucaah thatnak tuah kha baa hlah u sih; kan ngol lo ahcun a theitlai kan zun caan kha a phan ve ko lai.”

Thlarau hruaining in kan nun tikah “**thatnak**” tuah kan duh (Osborne, 2017, 207.). Kannih cu thil tha tuah ding ah Bawipa nih Jesuh Khrih ah sertharmi kan si (Eph. 2:10). Thil tha tuah thawng in khamh kan si lo, thil tha tuah ding ah khamh kan si. Thil tha kan tuahnak nih khamh kan sinak a langhter. Titus cu Paul nih, thil tha tuahnak lei ah mi vialte ca ah zohchunh awk tlak na si lai a ti (Titus 2:7). Thil tha kan tuahnak in Pathian nih sunparnak a co (Matt. 5:16). Cun “**baa hlah usi**” ti le, “**kan ngol lo ahcun**” timi nih Thlarau theitlai phun khat, lungsaunak, a chim duh (Gal. 5:22-23). Thlarau hruaining in nun i Thlarau theiltai lungsaunak he thil tha tuah hi zumtu nun a si. Ngol ding a si lo. Zeicahtiah **a theitlai kan zun caan kha a phan ve ko lai**. Hi “**caan**” hi kan thih hnu

Pathian hmai kan dir tik i laksawng kan hmuh te ding (“eternal reward”) a si (1 Cor. 4:5; Schreiner, 2010, 370.). Cu ruahchannak he lungsau in thil tha tuah cu nifatin kan i zuam awk a si.

Galatians 6:10: “Cucaah a caan kan ngeih fate, mi cung ah thatnak tuah kha i zuam usi law zumhnak lei i kan rualchan a simi hna cung ah khan i zuam khun usi.”

Hi ka i “**cucaah**” nih a cung i chiam cia bia a pehtlaih. Chim duhnak cu, kan tuahmi thil tha i a theitlai kan zun caan a phak te lai ruang ah “**caan kan ngeih fate, mi cung ah thatnak tuah**” kan i zuam awk a si. Zumtu kan rian cu mi vialte cung ah thatnak tuah i zuam a si. Kanmah kan i dawt bantuk in kan minung hawi dawt a si (Matt. 22:37-38). Nain “**kan rualchan a simi**” tinak nih hin zumtu kan unau dang chim duhnak a si i, hleikhun in kan umnak khrihfabu (local church) a chim duhnak a si (Osborne, 2017, 209.). Khrihfabu cu Pathian nih a Fapa Khrih thisen in a dirh mi chungkhar kan si (1 Tim. 3:14-15; Matt. 16:18; Eph. 1:4-7).

DAL 4

A HNU BIK BIAFUNNAK

Galatians cakuat i a donghnaq lei ah Paul nih a bia a funtom. Jesuh Khrih vailamtahnaq cu minung nunnak thlengtu lawng si lo in, vawleicung tuanbia thlengtu zong a si. Cuarpartan aa bochanmi bel cu Jesuh Khrih vailamtahnaq an hlawt i, sual sal ah an um rih ko (Gal. 1:4).

A bia a biapit tuk kong chimnaq in a thok (6:11). Cawnpiaktu diklo pawl nih hremnaq intuar an ñih (6:12). Cun mipi sin in thangthatnaq hmuh an duh rih (6:13). Jesuh Khrih vailamtahnaq cu kan thawngña muru pakhat a sinak, tuahsernaq i porhlaw lo in Jesuh Khrih vailamtahnaq lawnglawng porhlawtpi tlak a si (6:14). Khrih vailamtahnaq thawng in serthar kan si, Pathian he kan i rem cang, cuarpartan le tan lo biapi a si ti lo (6:15). Serthar mi hna cung ah Pathian daihnaq le zaangfahnaq thluachuah Paul nih a halpiak hna (6:16). Paul cu a temhtuarnaq hmepe nih Khrih Jesuh sal a si a langhter. Khrih sal ñha a si, a cawnpiakmi thawngña zong a taktak (authentic) a si hrimhrim ko (6:17). Khrih vel cu kan dihlak cung ah um seh, ti in a thlacam a donghter (6:18).

Galatians 6:11: “Hi ca kan kuatmi hna hi ka kut hrimhrim in ka ñial i cafang lian pipi in ka ñial hi rak zoh hmanh u.”

A biadonghnak lei i “**ka kut hrimhrim in ka tial**” a tinak nih hin amah Paul tial a si hrimhrim kong a langhter. Cun “**cafang lian pipi in ka tial**” a ti kong ah ruah ning phun hnih a um. Scholars cheukhat nih, Paul hi a mit a that lo ruang ah a si, an ti. Nain cu cu scholars tamdeuh nih an pom lo. A bia a biapit kong langhter a duh ruang ah a si (Osborne, 2017, 212; Schreiner, 2010, 376.).

Galatians 6:12: “Lenglei thil aa porhlawmi le aa uangthlarmi hna hi nanmah cuarpar tan hnek aan duhmi hna kha an si. Cu an duh cu Khrih vailamtahnak kongah hremnak an innak hnga lo ca men ah a si.”

Cawnpiaktu diklo Judaizers pawl an lungput (motive) cu hi ah hin hmuh khawh a si. Annih cu Thlarau lei zawnruahnak taktak he in thawngtha a chim mi le mi a cawnpiak mi an si lo. **Lenglei thil** porhlawt le **uanthlar** duh ruang ah khamh sinak ding ah cuarpartan mi a hneek mi an si. Cun **Khrih vailamtahnak** thawng in zumtu kan si i, zumtu si ruang i ton ding **hremnak an innak hnga lo ca men** zong ah a si rih. Cu cu Judaizers pawl an lungput a si. Cuarpartan maw Khrih Vailamtah? Cuarpartan a si ahcun cuarpartan ah i porhlawt ding, Khrih Vailamtahnak a si ahcun Khrih Vailamtahnak i porhlawtpi ding a si ko (Gal. 6:14).

Galatians 6:13: “Cuarpar tannak phung a zulmi hna hmanh nih Nawlbia cu an zulh ve hlei tung lo; an cuarpar i tan hna seh ti an in duh hna cu, pumsa phung kan chimhmi hna hi an zul ti in i thangthat an duh ca ah pei a si ko cu.”

Judaizers pawl an lungput fianternak Paul nih a tuah chap. **Cuarpar tannak phung** an zulh i tuah ding in midang zong an forh hna nain Nawlbia cu an zul hlei ve lo. Mipi sin in thangthatnak hmuh an duh ruang men ah a si. Pathian rian tuan tik ah mipi sin in thangthat hmuh duh ahcun mipi dawt taktak lo, Pathian zong dawt taktak lo a fiang ko. Mipi sin in thangthat duh ahcun an lung ton i zuam a si tawn. Cun thangthatnak ton lo tik ah thachia le lungdong in um a si. Mipi sin in thangthatnak hmuh si lo in Bawipa sin in thangthatnak hmuh ding tu duh bik ding a si.

Galatians 6:14: “Kei tu cu Bawipa Jesuh Khrih vailam lawng hi kaa porhlawtpi ko lai, zeicahtiah Khrih vailam thawng hin vawlei hi ka ca ah a thimi thil a si cang i kei zong hi vawlei ca ah cun a thimi ka si ve.”

Paul cu Judaizers bantuk a si lo, **Bawipa Jesuh Khrih vailam lawng** aa porhlawtpi. Khrih vailamtahnak aa bochan mi cu Khrih nih anmah aiawh ah a limpiakmi hna an i bochan. A ruang cu an khamhna i a hram in a dongh tiang Khrih a si ti fiang tein an hngalh. Anmah dinfelnak, nawlbia zulhna, le cuarpartannak hi an i bochan lo. Cun, Khrih vailamtahnak bochan mi hna cu Khrih he vailamtahnak ah thah chih an si ve an i fiang i, vawlei hi an ca ah a thi, annih zong vawlei ca ah an thi cang (Gal. 2:20). Vawlei sual thawnnak nih an nun a uk ti lo. An chung i a nungmi Khrih Jesuh zumhna le bochannak thawng in an nung, Thlarau nih a hruai hna i Bawipa sunparnak an langhter.

Galatians 6:15: “Cuarpartan le tan lo cu biapi a si lo, biapi a simi cu, ser tharmi si hi a si.”

Cuarpartan hi serthar mi sinak ah a herh lo ning a lang. Jesuh Khrih vailamtahnak lawng **ser tharmi** ca ah cun a muru bik a si. Khrih nih vailamtahnak cung ah kan sualnak vialte a kalpi (John 1:29); Kan sualnak ruang ah chiatserh a si (Gal. 3:10-14); Kan sualnak aa hrawm ca ah Pa Pathian nih a hlawt (Matt. 27:46); Kan sualnak ruang i kan tuar ding Pathian thinhunnak hrai a din (Matt. 26:39); Kan sualnak ruang ah a thi (Luke 23:46; cf. Rom. 6:23). Teinak le sunparnak he ni thumnak ah a tho than (Matt. 28:6; 1 Cor. 15:1-4; Rom. 4:24). Jesuh Khrih thihnak le thawhthannak a zummi poh cu Khrih Jesuh ah **ser thar** kan si (2 Cor. 5:17). Nunning hlun a lo cang, nunning thar aa thok cang. Amen! Hi hi vawleicung ah a **biapi** bik.

Galatians 6:16: “Hi phung an nunning ah a zulmi hna cu daihnak le zaangfahnak kha an cung ah um ko seh — Pathian mi dihlak cung ah cun um ko seh.”

Hi zawn lawng ah Paul nih “**daihnak le zaangfahnak**” a chim ti (hmun dang ah cun “vel le daihnak” a ti tawn). Cun “**hi phung**” a timi hi Jesuh Khrih Vailamtahnak thawngtha biatak a chim duhnak a si. Biatak aa bochan mi, serthar mi hna sin ah a chim ti a fiang (Campbell, 1985, Vol. 2. 611.). Cun a donghnak lei i “**Pathian mi**” a ti hi English Bible ah cun “The Israel of God” ti a si i, Scholars cheukhat ca ah hrihfhiah har ngai a si. Paul

nih Israel miphun maw a chim duhnaq a si hnga, khrihfabu dah tiah ruahning phun hnih a um (Schreiner, 2010, 380-82; Osborne, 2017, 217-18.). Lai Bible nih “Pathian mi” a ti i, Khrih ah serthar, kanmah zumtu “Khrihfabu” hi si dawh a si.

Galatians 6:17: “Ka bia donghnaq ah: hohmanh nih harnaq ka pe ti hlah u. Ka pum cung i a ummi hmape nih hin Jesuh sal ka si cu a langhter ko.”

Paul nih “**harnaq**” tiah a chim duhmi cu Khrih Lamkaltu a sinak le a chimmi thawngtha a taktak a si le si lo kong (authenticity) a si. Cun “**hmape**” hi English Bible ah “the marks of Jesus” ti a si. Hi “marks” hi Greek in “*stigmata*” ti a si i kan taksa pum cung hmape silole hmelchunh tiduhnaq a si. Scholars tampi an ruah ning aa dang cio. Cheukhat nih cuarpartan kong a si lai, an ti; cheukhat nih, Khrih zultu a sinak langhter duh ah a pum ah hmelchunhnaq pakhatkhat (vailam, nga tibantuk) aa tuah a si lai, an ti; cheukhat dang nih sal sinak he aa pehtlai mi mawngcik (tattoo) pakhatkhat a si lai, an ti (Osborne, 2017, 219-220.). Cuti an ruahnaq a ruang zong cu, Greco-Roman chan lio ah sal nih a ngeitu bawi ta a sinak hmelchunh rak ngeih a si (Schreiner, 2010, 384.).

Nain si dawh a lo bik cu, Paul hi Khrih lamkaltu tha, Khrih sal tha a si ruang i hrem a tuarnaq hmepe a si lai, ti hi a si. Paul cu thawngtha a chim ruang ah lung in vawi tampi cheh a tong, tuk le velh a tong, aa cit mi tilawng rawhral a tong (2 Cor. 11:23-27). Hi nih hin **Jesuh sal** tha taktak a sinak a langhter. Cawn awk tlak tuk a si. Khrih ca rianthuan thiah

kan si tikah, a zumh lei lawng si lo in a ca i temhinnak hmuh ding zong hi a si chih (Phil. 1:29).

Galatians 6:18: “Ka u le ka nau hna, kan Bawipa Jesuh Khrih vel cu nan dihlak cung ah um ko seh. Amen.”

Bible i “**u le nau**” tinak kan hmuh tik ah khrihfabu chung i zumtu hna chim duhnak a si. Hlan lio zumtu hna cu, ka u ka nau tiah an rak i au, ti a si. Nihin ah i au cio ve hna usi law zeitluk in dah aa dawh hnga? **Vel** cu kanmah tuahsernak aa tel bak lo mi, Bawipa nih a lak in a kan pek mi a si. Cu Pathian vel cu Bawipa Jesuh Khrih thawng lawnglawng in hmuh khawh a si.

Biatlang Kawmnak

Bible scholar minthang Warren Wiersbe nih, “Galatians cakuat cu tih a nung” a ti (Wiersebe, 2009, 15.). A ruang cu ‘legalism’ timi mah-ṭhatnak in khamhnak hmuh khawh a si, timi zumhnak le cawnpiaknak, Khrihfabu nih tonmi buainak a langhter ruang ah a si. Galatians cakuat chung i Judaizers pawl cawnpiaknak phun hi cu kan miphun ca zong ah tih a nung, tiah ka ruah. A ruang cu, nihin kan Khrihfabu cheukhat ah cun kanmah ṭhatnak le dinfelnak zehmanh um lo in Pathian vel thawng in kan hmuhmi khamhnak Khrih kan zumhnak in a lak tein pek kan si nain, Khamh kan sinak ding ah mah-ṭhatnak le dinfelnak aa bochanmi kan um ca ah a si. Silole Khrih kan zumhnak le minung lei tuahsernak fonh ah khamhnak kan hmu, tiah a zummi le aa cawnpiakmi kan um ca ah a si. Hi bantuk cawnpiaknak hi Paul nih “Thawngṭha dang” a ti i, hrang ngai in a doh i, a phuangtu zong chiat a serh hna.

Galatians hi Dal 6 te lawng a si nain Pathian biathli thuk (mysteries) tampi a kan hngalhter. A hleikhun in zumhnak thawng in thiamcoter kan si, timi Khrihfa kan zumhnak (doctrine) i a hrampi, Khrihfa a simi poh nih i fian lo awk ṭha lo mi kan hmuh khawh. Cun Galatians cakuat kan relnak in Paul nunnak, a lamkaltusinak, a rianṭuannak, Pathian sin in a hmuhmi Khamhnak a kan petu Thawngṭha biatak, Nawlbial le Pathian biakam an i pehtlaihnak, Thiang Thlarau rianṭuannak le Khrihfa nun ah a biapimi Pathian biathli tampi kan hmuh khawh lai i a luatmi bantuk in lunglawmhnak in a khatmi nun ah a kan hruai fawn lai.

Bibliography

- 1) Bawihrin, Thlaawr. *Galati Cakuat Fianternak*, Indianapolis, IN, USA, 2015.
- 2) Bik, Van Neih. *Jesuh Khrih Thawngtha*. Indianapolis: CELD (CBCUSA), 2018.
- 3) Campbell, D. K. J.F. Walvoord & R.B Zuck (Eds). *Galatians. The Bible Knowledge Commentary: An Exposition of the Scriptures*. Vol. 2. Wheaton: Victor Books, 1985.
- 4) Crossway Bibles. *The ESV Study Bible*. Wheaton: Crossway Bibles, 2008.
- 5) Fung, Ronal Y. K. *The Epistle to the Galatians (The New International Commentary on the New Testament)*. Grand Rapids: Eerdmans, 1988.
- 6) Hays, Richard B. *New Interpreter's Bible Volume XI: 2 Corinthians, Galatians, Ephesians, Philippians, Colossians, 1 & 2 Thessalonians, 1 & 2 Timothy, Titus*. Nashville: Abington Press, 2000.
- 7) Keener, Craig S. *The IVP Bible Background Commentary: New Testament, 2nd*. Downers Grove: IVP Academic, 2014.
- 8) Keller, Timothy. *Galatians for You: For Reading, for Feeding, for Leading (God's Word for You)*. Epsom: The Good Book Company, 2013.
- 9) MacArthur, John. *Galatians: The MacArthur New Testament Commentary*. Chicago: Moody Publishers, 1987.

- 10) MacArthur, John. *The MacArthur Bible Handbook*. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 2003.
- 11) McClelland, S.E. *Galatians. In Evangelical Commentary on the Bible*. Vol. 3. Grand Rapids: Baker Book House, 1995.
- 12) Moo, Douglas J. *Galatians (Baker Exegetical Commentary on the New Testament)*. Ada: Baker Academic, 2013.
- 13) Osborn, G. R. *Galatians: Verse by Verse*. Bellingham: Lexham Press, 2017.
- 14) Schreiner, Thomas R. *Galatians: Zondervan Exegetical Commentary on the New Testament*. Grand Rapids: Zondervan, 2010.
- 15) Stott, John R. W. *The Message of Galatians (The Bible Speaks Today Series)*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1968.
- 16) Wiersbe, W. W. *Be Free (Galatians): Exchange Legalism for True Spirituality (The Be Series Commentary)*. Colorado Springs: David C. Cook, 2009.
- 17) _____. *The Bible Exposition Commentary*. Vol. 1. Wheaton: Victor Books, 1996.

